

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౭.

విభవనామసంవత్సరము

శ్వేతాషాఢమాసములు.

గంచిక ౨.

కవి-కవిత.

—: కాశీ వ్యాసాచార్యులుగారు :—

“ శ్లో! జయంతి తే సుకృతినో రవసిద్ధాః కవీశ్వరాః ।

నాస్తి తేషాం యశఃకాయే జరామరణజం భయమ్ । ”

అని యివ్వించున దివ్యతాప్రభావయుతుండును, భాషార్థవోత్తరకుండును, సమస్తనీతిశాస్త్రకోవిదుండు నగుభర్తృహరి తనసుభాషితంబున వాక్రుచ్చియుండుట సర్వజనవిదితమే కదా. దీనిఫలితాంశముఁ జూడఁ గవి యగువానికిఁ బునర్భవంబు లేక నిత్యముక్తత్వము సిద్ధించు నటులఁ గావఁబడుచున్నది. ఆచార్య మెటులు సందర్శించు ననువిషయమునఁ బదపడి నుడివెద. ప్రైమింశంబునే దూఢిపఱచుచు, శ్లో! చతుర్వర్ణఫలప్రాప్తిః సుఖా దల్పధియామపి । కావ్యాదేవ.....! అనఁగా నల్పబుద్ధులకుఁ గూడఁ గావ్యసుఖంబుచేతనే చతుర్వర్ణఫలప్రాప్తి చేకూరు నని సాహిత్యదర్పణకారుఁడును;

కం. తనకు హితార్థము లెఱిగిం, చు, నఘంబులదంచు, ధనముకోభనముయశంబునుసూర్పు నఖిలసురలం, గనఁబడఁగాఁజేయు నెపుడు గావ్యము కవికిన్.

అని, అప్పకవియుఁ దదితరులు పెక్కురును దమగ్రంథముల నుడివియున్నారు. ఈయంశంబుల మనంబులం దిదికొనియే కాఁబోలును, నాబోటివారు కొందఱి కాలంబున నూహలఁ జేసి చేసి, ఘోరకాంతారంబులఁ దలక్రిందుగా జపం బొనర్చెడి మునీశ్వరులకు సహిత మందరానట్టియు సాంగోపాంగముగ వేదాధ్యయన మొనర్చువారలకేఁ తేరరానట్టియు, శరీరామాసంబుల కోర్చి క్రతువు లొనర్చెడి మహామహులకేఁ జూడరానట్టియు, ఆచతుర్థపురుషార్థ

ము కావ్యనిర్మాణమున నొక్కమాటగ నూడి చేతఁ బడు గవరా, యని యెంచుదుఁ దమలోఁ దాము సంరసించుచున్నాడు; నవ్యకొనుచున్నాడు; చిత్తరామోక్షము, చిత్తరా యని గంతులువైచుచున్నాడు; ఆకావ్యనిర్మాణ మెంతవని, అది మనచేతిలోనిదే కదా యని యనుకొనుచున్నాడు. పాఠకమహాశయులారా! పంచభక్త్యపరమాస్పంబులు హస్తగతులు లెవనన, వాని నారగించి ఫలంబుఁ గాంచుటకుఁ గొంత ప్రయత్న మవసరము కదా! అట్టలే పైఁజెప్పిన యుత్తమపురుషార్థకాములు రసానుభవోపలభికిఁ దగు ప్రయత్నము లేమైన నొనరించుచున్నారా? అం దెంతవలెన నవాత్మకాము లగుచున్నాడు? అని మీరొకవిధ మగుశంక మనంబుల జనింపవచ్చును. ఇందు శంకింపవలసిన విషయ మేమున్నది? కల్పవృక్ష ఫలంబు చేతఁ జిక్కిన 'శివ! హస్తాగతం కిల న ముంచతి కోఁపి మాధవ! అనియులు మూఁఁడునను దాని నారగింపఁ బ్రయత్నింపకుండునా! అటులే యన్యుహపురుషులను బాల గట్టిప్రయత్నములనే చేయుచున్నాడు; ఇతరుండుఁ గూడ నింతకంటెను దృఢతరప్రయత్నంబులనే చేసెదరు; అం దనుమానం చినుమంతయు వలదు. వాటియ, వీరి మొదటిప్రయత్నం బెద్దియందురా? తమనామధేయంబులకు ముందునో వెన్ననో 'కవి' యనునామంబు క్లప్తపలుచుటయే. బోరా! ఎంతసాహస మెంతసాహసము! 'కవి' యనునామంబుఁ దనుకై తామె తగిలించుకొనుటయూ! చాల విహారముగ నున్నదే!—విహార మేమి? సాహస మేమి? వారిని గొట్టువా రెవరు? తిట్టువా రెవరు? అంతయు స్వహస్తంబులయందుననే యున్నది. ఒకచేత మీరు 'పండితులు లోకంబున వేకవేలు కలరు గదా, వారు సత్యాసత్యనిర్ణేతలు కారా?' యని యందుకోమా. పాదరులారా! శాస్త్రోక్తలక్షణ లక్షితు లగుపండితులు లొత్తిగ లే రని చెప్పటం ఏలులేదు; అల్పసంఖ్యాకులం దందుఁ గలరు. ఐనను మొత్తంబున విచారించినచో,—

కా. ఏమీ! పోమి! పలాంచు సుస్థైరముకాదే కూర యేన్నేమి? నా

కా! మీరేగద మున్నురాగమునఁ ద్యక్తవ్వం బటు చన్నవా!

రామూటలే మనయిటవా? పరులు చేతుఁజెప్పితి న్గాని యం

చీమాద్రివ్వదియిట్లు పెద్ద లగువారే విశ్వవాళేశ్వరా.—

అని నేను గాఢవిశ్వవాళేశ్వరశతకంబున నుడివివరించి బండితులకన్నఁ బండితు మయ్యలే పెక్కురు కానఁబడుచున్నాడు. అథవా పూర్వోక్తసుక్రసిద్ధు లగుపండి

తులు నాబోటి వనవాగరకులచేతఁ బడినఁ, బ్రక్షణమమునఁ గట్టువిషయమున ను, బట్టువిషయమునను, బట్టువిషయమునను హాస్యాస్పదు లగుచున్నారు. నేఁ డు, అన్యవేషభాషాచారంబుల మూఁడింటిలో రెండవదానియందుఁ గాకున్నను, దక్కిన రెంటియందేని నుత్తర లైవవారు సహితము పండితులు కావచ్చినయె డలఁ బూర్వకాలపు టనాద్యులఁ (Aboriginies) జూచునట్లుచూచుచున్నారు. సమస్తవిధములఁ బూజార్థు లగువారిని బూజించుట యటులుండఁ జైపెచ్చు త త్పండితులఁ జూచి యీసడించుకొనుచు, ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు ‘మర్యాద లెఱుంగని కడుపులు (Mannerless brutes)’ అనుచున్నారు. ఏతద్విధగౌరవ పాత్రు లగుపండితులఁ బరిష్కర్తలుగా నియమించువా రెవరు? అభవా యొకరి ద్దలు వారి నావరించువా రున్నను వానిపరిష్కారంబుల వినువా రెవరు? అది యుఁ గాక మఱొకమాట చెప్పువలసియున్నది. ఆప్రసిద్ధపండితులయందుసహి తముపెక్కురు చాలవఱకుఁ గాలము మాటుచుండుట యెఱుంగక, ‘శ్లో. సర్వ నాకే సముత్పన్నే, త్వర్థం త్వజతి పండితః॥’ అనుమాట మఱచి, సమయాను కూలంబుగ శాస్త్రసమైతము లగుమార్పులఁ కేయుటకేనియు నిచ్చుగింపక, తాత్కళిదత్తు లన నెవ్వయో యెఱుంగక, పూర్వకాలపు “వైకోట్టు”తీర్పులన చేయుచున్నారు. దానఁకేసియుఁ గొంతముప్పు వాటిల్లుచున్నదనిచెప్పవచ్చు.

అసంగతి యటులుండనిండు, మనమార్థభాషాసంస్కరణ విషయమున నెల్లవారును ‘స్వయం రాజా స్వయం మంత్రి’ అనివఱులు తామే రాజులు తా మే మంత్రిలు. ఎవనికివాఁ డేరియో రెండుకద్యముల నేర్చికొని గాని, నేర్చి కొనకయే గాని “కవి” అని పేరిడికొని, అక్షరాభ్యాసంబుననే ప్రబంధరచన కుఁ బూనుకొని గ్రంథములవ్రాసి గ్రంథసాంగుఁ డగుచున్నాఁడు. మఱియుఁ ద నకుఁగల యాయపూర్వజ్ఞానముచేతనే “శ్లో. అతిరమణీయే కావ్యే పిశునోఽస్వే షయతి దూషణా స్వేవ, అతిరమణీయే వపుషి ప్రణమేవ హి షక్షి కా నికరః॥” అన్నట్లుగా నొరులవాక్రృపంచమున దొసఁగుల వెదకఁ జూచుచున్నాఁడు. పూ ర్వమున “కవి” యనుపదంబుఁ గొనుట చాల దుర్లభమైయుండె ఆలక్షణంబుల ముందు వివరించెద. నేఁ డన్ననో, యూరూరను గవులే, యింటిటను గవులే, ఎట్టివారును గవులే, ఆమహాపురుషులు ‘ఊ’ అన్న గవిత్వమే, “అ” అన్న గ విత్వమే, తుదకు వానినోటినుండి వచ్చుమాటమాటయుఁ గవిత్వమే, ప్రత్యక్ష రము కవిత్వమే. ఆహా! ఏమీ! ఈమిథ! పూర్వకాలంబునఁ బండితులు, కవి

తాకాంత యెల్లరకును సభీరురాలు కాదనియుఁ దనకయి తానే వరించి రావలయు ననియుఁ జెప్పుచున్నారే, ఇపుడాకాంత తనమెకప్పు వదలి తనకై తానెల్లరమెటఁ బడుచున్నదా? “శ్లో. చిత్రంహి భారతీదేవి! ప్రత్యహం తరుణాయసే” అన్నట్లు, సరస్వతి దైనందినతారుణ్యసంపత్తి వెలయుటచే నూర్నవర పాణిగ్రహణంబున కిచ్చుగించినదా? కానిచో వర్షాకాలశీలీంధ్రముల చుదుంబున విందఱుకవు లెందుండి బయలుదేరెదరు. ఇట్టికవితాదవమును జూచియే కాఁబోలు నొకసుప్రసిద్ధుఁ డగు పండితమహాకవి.

శ్లో. స్వాధీనో రసనాంచలః పరిచితా శృణ్వాః కియంతః క్వదిత్ |
 షోణీ గ్రో నవియాయకః పరిషద శ్చాతాస్యతంత్రజగత్ |
 తద్యాయం కవయో వయం వయమితి ప్రస్తావనా హంకృతేః |
 స్వచ్ఛాదం ప్రతిపద్య గర్జిత వయం మానవతాలంబిః”
 అనివాక్రుచ్చియున్నాడు.

ఆర్యులారా! ఒక్కమాట; పూర్వకాలంబున స్వయముగాఁ బండితులై, కవితాతత్త్వగ్రహణకటిఫులై, నూతనకావ్యవిద్వాం ధురంధరులై, జనప్రపంచపాలనంబునకుఁ దోడు, భాషాప్రపంచపాలనంబును గూడఁ జేయుచు సర్వసమర్థులై, యఖిలశాసనంబులఁ దమకేలఁ బూని, దుష్టనిగ్రహం బొనర్చుచుండు రాజులుండఁ, గవితావధూటియు ముగళసూత్ర విరాజమానయై, సురగ్లపదాలంకార విభూషితయై, సరసవచోగుంధనల మిగులఁ జ్రోధయై, అనంత పదవిన్యాసరచన మెలుగుచు నిర్భయంబునఁ గపితతురాస్యుల వదనరంగఫలంబులనుచువనే నాట్యమొనర్చుచుండె. ఆకాంతామణిని సమీపించుటకుఁ బండితుఁ డేరియు జంకుచుండె. నే దన్ననో, అవ్యచేత చాకంబులు హెచ్చివని. ఆత్మపూర్వచారములందు, వైరుఖ్య మేర్పడినది; వెయ్యెల, అన్నియుఁ బూర్తిగా మారి, భూమి యాకాశముగను, ఆకాశము భూమిగను మారినవి

అన్నిగౌరవంబులతోపాటు కవితావనితాగౌరవంబును సమసినది ఇపుడాకాంతామణి సలక్షణయై యేపుస్తక పేజికాంతరంబుల దాగి మిన్నదియో కాని బహిరంగంబుగఁ గావఁబడకు.

ఇట్టిస్థితిలో నాకాంత, నేటిపరాద త్తకవినిరుదాంకితు లగుమనసాదరులఁ దనకై తానె వలది వచ్చినదియో లేక వీరె యష్టవిధవివాహంబులఁ సంతృప్తి వాహపద్ధతిచే నామెపాణిగ్రహణం బొనర్చిరో యెల్లరకును విశద మగుట

లేదా! ఎల్ల వారును గోపాలకుడు లేని గోవులచంద్రులున విజృంభించి, యార్భటము లొనర్చుచు, ఎక్కడరా కవిత్వకాంత, యెక్కడ ? అని బొబ్బలికుచు నామెవెన్నటి పరుగిడి తత్సలీమణి పుస్తకపేటికలయందు దాగియుండె నని విని, యాపేటికల లేవనెత్తుటకుఁ దగినపనియట్లు స్వాధీనముగ లేకుంటచేతను, దాశమేచ్ఛోటనో దానిఁ దీయుట యెట్లొ తెలియమిచేతను, దమయ్యవృందాద్విపట్లు నల్లు రొక్క మాటుగ మీఁదఁబడి 'అదిగో! గవితా కాంత, పట్టుడు; కొట్టుడు; అనుచు బలవంతముగఁ బైకీడ్చుచున్నారు. ఇట్టిసాహసకృత్య మొనర్చువేళ నొకనిచేతఁబడి, పాప మాకాంతామణియొక్క మంగళసూత్రము తెగినది; అలంకారములూ, ఆభరణములూ పాపమాన్యములూ చల్లాటినవి; పదములూ తారుమారైనవి; కయ్యలూ. అంశశయ్యలైనవి; వెయ్యేల, తుదకు పీఠివారి నుండి తప్పించుకొని పాటిపోవుదమన్నను, సుధిబంధములు చాలవఱకు విడిగినవి; దైవవశమున, నేరెంటిమూఁడింటియందునో యిరువక పటిమయుంటచే నామె యిరువఱకు నిలిచియున్నది కాని లేనిచో నేనాదో, నామమాత్రావళి వైయె యుండియుండును. అట్టిపుణ్యము గట్టికొనిడి మహాత్ములు లేకుండిరా యేమి ?' అని యొకవేళ మీరు తలచెదరేమో; సోదరులారా! ఆవిషయమున మీ రనుమాని. పవలసినపనియేమియును లేదు. అట్టినుచులును, ఇప్పటికప్పుడే జన్మించియే యున్నారు; రిగుప్రయత్నములు జరుగుచునేయున్నవి; పరమేశ్వరుడు వాఁకోర్చెల సవశ్యము నీడేర్చుననియే తలంపవలసియున్నది.

అదిగాక పూర్వకాస్త్రోక్తలక్షణలక్షితకవిత్వావధాటియుఁ దత్ప్రేషకవర్గంబును, నేటిపరాదర్శకవిలీనదాంకితులఁ జేసి, 'అయ్యో! ఇదేమి! కవితా కాంత నట్లుతారుమారు చేయుచున్నారు' అనినఁ దత్ప్రేషకవర్గంబు నుతిమిచూచుచున్నారు; హుళింపించుచున్నారు; వీలైన మీదఁబడి కొట్టవచ్చుచున్నారు. మఱియు నాకవిత్వావధాటిఁ జూచి "ఓరీ! ఏమి ప్రేమిచున్నావు ? 'మేము నిన్నుఁ దారుమారు చేయుదుంటి మనీయా' చాలుఁజాలు నోరుమూసికొనుము; ఎఱుంగవు కాఁబోలును; కాలము మారినది; సవనాగరకత హెచ్చినది; స్త్రీస్వాతంత్ర్య "మమలు"లోనికి వచ్చినది; నీఘోషావధాతులును, నీపూర్వకాలపుటలంకారములును, నీభావగాంభీర్యములును, నీసూత్రబంధములును, ఇఁకెంతమార్తమును బనికిరావు; ఎక్కుము, రంగస్థల మెక్కుము; వీఁడువాఁడనక, చిన్న పెద్ద యనక పట్టుము; ప్రతిమరుజనిచేయు పట్టుము; నిన్నుఁజే

పట్టుటకుఁ జిన్న యేమి పెద్ద యేమి? పండితుఁ డేమి, పామరుఁ డేమి? భాష సర్వాధీనము; గురుజననీమతల్లియే యుగ్గుపాలతోడనే భాషాధ్యయన మొనర్పించినది. నిన్ను గ్రహించుటకు నిశ్చ మాతృభాషయందును గూడ గురుశుశ్రూషయా చాలు; బాలు లెప్పు; రమ్మ వేగమే రమ్మ; రాకున్న నివ్వకుచువారెవరు? అని యొకవైపున బెదరించుచు వుండి యొకవైపున “ఓసీ! నాయలంకారములు విజిగిపోయిన వయ్యయ్యో! ఇంకెట్లు” అని యలంకారములపై బెంగఁగొంటివా యేమి? ఎంతవెట్టిదానవు? నీకలంకారములే కావలసియున్న వానికి నేమి లోటు; ఆపూర్వకాలపు టలంకారము లేల క్రొత్తసాముల నీమొదలునిండఁ దొడిగెదము లెప్పు; అదిగాక తొంటిపాకంబులరుచి దని లియుంటివా? నీకాస్తావీరీశవమా ప్రితి యొకను బోలేదా? మేమును నీకొక కాయాదేశములనుండి మైసూరుపాకము మొదలైనదివ్యపాకముల సంగ్రహింప దశవిభావస్థలఁ బడుచునే యున్నాము; ‘అయ్యయ్యో! మోసము నచ్చినదే. కంతసూత్రములే తెగినవే; అనాథత్వము సిద్ధించునా’ యని దుఃఖించుచుంటివా? ఎంతవెట్టిదానవు? మే ముండఁగా నీకనాథత్వమా? కట్టిపెట్టుము; ఇంకను నీకుఁ బూర్వాచారకరాయణత్వమేనా? కాలము మారుచుండుటఁ జూచుచుండుటలేదా? ఈకాలమున నామంగళసూత్రము మోపినసూగతి నీవెఱుంగవా? ఒకవేళ నీకు వాస్తవి మోజే యున్నయెడల నాస్తూత్రసూత్రంబు లేమిటికి? మే మెవరికి వారమే స్వపాస్తములతో సిద్ధము చేసిన మంచిమంగలసూత్రముల గలవు; వాని నీకంతంబునకు బంధించెదము. మాముఖ్యోద్దేశమగూడ నీమంగళసూత్రము లెపుడు పెరిగిపోవునా యనియే; మాబోటిపారిశ్రామికుల కేలుపట్టఁ గంతమున మంగళసూత్ర మున్నదియూ లేదా యనుననుమానంబెదులకు? నీవాచంద్రతారికముగఁ జంద్రమణిచాయఁ బ్రకాశించెదవు. అని యాకలితావధూటి నోదాత్పుచఁ దత్పరాదత్తకవిచిరుదాంకితు లుభయవిధంబుల నామిను లోకజనుకొనఁ జూచుచున్నారు.

నీరిలో సహిత మనేకమతభేదము లున్నవి. అందలియ నాంతరభేదంబుల నటూడనిచ్చి మొత్తమున రెండుతెగలుగా విభజింపనగు. మొదటితెగ వారు పండితకవిమన్యులు, రెండవతెగవారు కవితారత్నానుభాషకులు. పండితకవిమన్యులు, స్థావరీపులకన్యావ్యాపలంబులై, భాషారత్నగర్భాంతరంబున ‘కోడువ్యవసాయ’ మొనర్చి, ‘శతశ్లోకేనపండితః’ అను లక్షణమునకు లక్ష్మ్యులగుచు,

ఒకప్ర బృధమునుండి కొన్ని సమాసంబులను వేటొకకోశమునుండి కొన్ని పదంబులను, మఱియొక పుస్తకమునుండి కొన్ని వర్ణనాంశంబులను, తదితరగ్రంథములనుండి కొన్ని యలంకారంబులను సంగ్రహించి, యారంభముననే ప్రబంధ రచనకుఁ బూని గ్రంథసాంగులగుచున్నాడు. ఇదపడి గర్భవిశ్లేషం బగుపండిత వేషం బూని 'అబద్ధం వా సుబద్ధం వా కుంతీపుత్రో వినియోగః' అనుమాన్దం బవలంబించుచు, ఉద్దండతాండవం జొనర్చి, తద్భాషయొద్దంతగాఁ బ్రవేశము లేని ధనాధికులచెంతను, ఇతరోన్నతోద్యోగస్థులచెంతను బామరులచెంతను దనుపాండిత్యప్రకర్షఁ జూపుచు, బూర్వోక్తపద్ధతిఁ దాము వ్రాసిన తిలకాప్త మహిషబృధనంబుల—వారిచెంత విప్లవ, దానిపై గుండె లవిమునలు లుప న్యసించుచు, దాము నెన్నటికీకు మరలఁ దీక నుద్ఘోషించుచు, బూర్వోక్త శ్రోతల మెప్పువడసి, వారలవలన, 'ఆభివవత్తిక్తన' 'కవిశేఖర' మున్నగు బిరుదంబులవడసి, తమకన్న మిన్నలు లేరని విజ్ఞప్తిఁగించు 'ఘటంభిద్యాత్' 'కటంభిద్యాత్' అన్నట్లు దడ్డావాదంబుల యోగ్యులగువారల వంచించుచు, దమకుఁ గలయల్పజ్ఞానంబుచేతనే మహామహులనుద్దులఁ దప్పులెన్న సాహసించుచున్నాడు. కొందఱు, బహువిధంబులచే నసంపూర్తిగ నున్నయొక్కచిన్నయ సూరివ్యాకరణంబునమాత్రమే కొంతవఱకుఁ దమకై తామే యర్థ మైనంత దనుక నందందుఁ జూచి, తద్వ్యాకరణాల్పజ్ఞాన బుననే, సమస్తవిధముగ నుత్తమోత్తమప్రమాణంబులై శిరసానహింపవలసిన భారతాద్యద్వైధములయందు ననే దొసఁగులు కానివానిఁగూడ దొసఁగు లని వాక్రుచ్చుచు, 'విమర్శ' యనఁ గేవలముఁ దప్పులెన్నుటయే యనుననర్థకోద్దేశంబు మనంబులం దిడికొని తా మెఱుంగని దంతయుఁ దప్పే యని చెప్పుచు భాషాయోష నడుగంటఁ జేయుచున్నాడు. కనుకయే అప్పకవి, "గీ॥ ఉత్తముఁడు లక్ష్మ్యలక్షణవృత్తవేది । మధ్యముఁడు లక్ష్మ్యలక్షణమాత్రవేది" అనిలక్ష్మ్యలక్షణములయొక్క సంపూర్ణ జ్ఞానముకలవాడే సర్వవిధములచే బ్రామాణికుఁ డననొప్పు నని వ్రాసియున్నాడు. పూర్వకాలంబునంబలఁ బరీక్షాపద్ధతులు లేకపోవుటచేతను, జనబాహుళ్యముతాము కృషి యంతయు హూణభాషయందుననే చేయుచుండుటచేతను, అథవా, ఆహూణభాషకుఁ దోడు మాతృభాషయందుఁ గూడఁ బాటుపడువారెవరైన నున్నయెడల నట్టివారిసంఖ్యతోపాటు జ్ఞానము నల్పమై యుంటచేతను ఎవ రుత్తములో యెవరు మధ్యములో కనుగొనుట చాల దుర్బలముగ

నున్నది. ఎవని మాటలాడించిచూచిన నేమి తపో, మీ రుమహానుభావులన్న మీరుమహానుభావులనుచుఁ గాలముఁ గడపుచున్నారు. కొన్నివిషయంబుల మనము వీరిని నన్నయతిక్కనాదికవినాథులతో సమానముగ గౌరవింపవలసినదియే కారణ మేమందురా! వీప్రబంధరచనల బాగుగఁ బరిశీలించినయెడల, నందందుఁ గనఁదగు దివ్యసమాసంబులతోడను, ఒదవచోగుంభనలతోడను, బంధురభావంబులతోడను, రసగాభీర్యాదిగుణంబులతోడను, జెన్నాఱు వీరిపద్యరాజంబులును, ఆసన్నయాది కవిపర్యులపద్యంబుల కెంతమాత్రమును దీసిపోవని నొక్క వక్కాణింపవలసియున్నది. వేయేల, “అసలు”నకు “నకల్లు” పలుతావుల వీగ్రంథములఁ గానఁబడుచుండు. అవిగాక, మంజులధ్వనిపితేషంబు లందురా, అవి వీహస్రఘంటికలయందుఁ గాని, కవితాకాంతాహస్తకంకణంబులఁ గాదు; క్రొత్తజగి యందురా, అది వీరుకఁతంబునఁ బాల్చిన ‘మెడల్ప’ను మొహరీలపేరునందుఁ గాని కవితాకాంతాలంకారములయందుఁ గాదు; రసోద్రేకం బందురా, అది వీప్రగల్భవాక్కులయందుఁ గాని, కవితాకాంతాభాషణంబులఁ గాదు; మఱియు నట్లు మహానుభావుల పాండిత్యప్రకర్షాదికం బందురా, అది వీరుదేవతార్చన పేటికలతోపాటుగా మూపున మోసిమోసి, చెమటచే నగముఁదీసి, అక్షరములు లేగి, మాసి, శిథిలమై యేలయైతికారులో యిచ్చిన యపూర్వ యోగ్యతాపత్రములయందుననేగాని, కవితాకాంతాప్రకటనయందుఁ గాదు.

ఈసందర్భమున నొక మనవి చేయవలసియున్నది. నేను వ్రాసిన పైవ్రాతలఁ బట్టియు, నికముందు వ్రాయఁబోవువానిం బట్టియు—నేను గర్వంబున విట్టివీఁగుచు, మహానుభావుడ నని చెప్పుకొనుచుంటి నని కొందఱు అనుకొనవచ్చును. మీ రెల్లంతమాత్రముఁ దలంపకుండురుగాక! నే నల్పజ్ఞుడను, అల్పజ్ఞుడనైనఁగాను; కేవల మజ్ఞుడనే. ఒకవేళ నిదివఱ కేమైన నించుక భాషాప్రవేశమున్న దని యనుకొంద మన్నను బడిపఁతులుగాఁ బ్రవేశించి, ప్రవేశపరీక్షావిద్యార్థుల తెలుఁగువ్యాసరచనల (The Telugu Compositions of the School Final Students) దిద్దుట కేనాడు ప్రారంభించినో, అనాఁడే భాషాప్రవేశము కూడ సంతరించుటకుఁ బ్రారంభించినది. ఇనను, భాషయందు నను, గవితయందునను నభిరుచిగలవాడ నగుటచేఁ దద్భాషాకవితాప్రపంచంబుల సంతరించువారితోఁ గూడ సాహచర్యముఁ గలవాడనై యపుడపు

దు వాలోలోఁ బ్రసంగించువాటి కొన్నివిషయంబుల మనంబునం దిడుకొనియు,
నాయాసమయంబులఁ బనుతమ గ్రంథంబులఁ జాతశాలలయందుఁ బఠనీయ
గ్రంథములుగా నిర్దిష్ఠఁ జని యడిగిన కొండలుసరసులతోఁ జరిగిన సంభాష
ణంబుల నుది విడుకొనియు, మఱియుఁ గొండలు మాతృభాషలను, బూర్వ
కవిపుంగవులను చూపించిన చూషణలను మనమున నిడికొనియు, నీవ్యాసము
న్రాయఁ బూనితిఁ గాని కేవల మెల్లరను విడిచియటయే ప్రధానముగాఁ జెప్పు
కొని వ్రాసినవాడఁగాను.

రెండవతెగఁకుఁ తేరిన కవితాతత్త్వచూషణను లన్ననో, 'దిద్దిని బ్రహ్మ
నిగాను, బ్రహ్మని దిద్దినిగాను కేముచు భాషాసౌధంబునకు వాచినుండియు
బునాదిఁ దీయుచున్నాడు. మొదటనుండియుఁ గ్రుత్తమట్టమే. వీరశ్శతావలం
బకులచద్ధకుల నొకింత వివరించెద; వీరిమతంబున మనుజుఁడు భాషావిషయం
బున నట్టిప్రయత్నములు నొనర్పవలసినవని శేడు; ఉగ్గుపాలనాఁటినుండియుఁ
దల్లిచెప్పిన పదజాలమే చాలును; దానితోడనే భూమినుండి స్వర్గంబువలకు
"హైలోడ్డు"వఱిచి, దానిపైఁ గవితాకాంతమ గుట్టుపు"కదను" ద్రొక్కించుచు
భాషాటంబుగ విష్ణుపదంబున నటియింపఁజేయవచ్చు; వ్యాకరణసూత్రాదిబంధ
ము లుండినఁ బ్రయోగస్వారంభమునకుఁ గొంతయాటంకము వచ్చునుగాన
నట్టిప్రయత్నంబుల కెంతమాత్రమును ప్రయత్నపూర్వకంబుగ నొడఁబడరా
దు; అలంకారవిషయమునందన్ననో, కవితాకాంత కొక్కస్వభావోక్త్యలంకా
రమే యలంకారము గాని, కువలయానందప్రకాశకుక్రీయాదిగ్రంథములలో
నుడివిన తదితరాలంకారంబు లన్నియుఁ గేవలము చెత్తయే; నానిని దుంగ
లోఁ ద్రొక్కవలసినదియే; అవి కవితాకాంతయొక్క నత్తిపై బోర్లించిన కుండ
మూఁకుల్లు, రాచిప్పుమెకులు తప్పు వేలు కావు. ఇట్లే యేతన్నవిసాంప్రదా
యంబులకుఁ బూర్వకవిసాంప్రదాయంబులకు హస్తమకేకాంతరభేదంబు కల
దు. విస్తరింపనేల; వీరియాశయము, — భవభూతికవి చెప్పినట్లు! "ఋషీణాం
పున రాద్యానాం వాచ మగ్ధోనుధావతి" అన్నట్లు తమనోటినుండి వచ్చినమా
టయే కవితము. భగవంతునియందు సమస్తప్రళయములు నిండియుండున
టులు వీరియమాల్యచ్చాఁదనవాక్యమునందే సమస్తాలంకారములు, సమస్త
రసములు సమస్తతత్త్వములు నిండి యుండును. ఈమహామహాల సంక్షాతస
మాధిలో నున్నవేళఁ గవితాధీర వీరినక్రమహరములనుండి పొంగి పారలు

నట. 'అర్జున్ త్యాన్నదోషః' అనునియమము వీరియందుఁగూడఁ దనకై తానే వర్తించునట ! దీనిబట్టి చూడ వీరిమతమున లక్ష్యలక్షణాలు లెవ్వియును గానరావు. అథవా యేదే ననుశాసనమే యవసర మందురా, — "కుల్లాయి నిబట్టి తల సవరింపవలయునా లేక తలనుబట్టి కుల్లాయిని సవరింపవలయునా" అను విచిత్రతయందు వీరు మొదటిపద్ధతికే చేరియున్నటులు గానఁబడియుంటచే వారికవిత్వాధోరణిఁ బట్టియే యనుశాసన మేర్పడువలయుఁ గాని, యనుశాసనమునుబట్టి వీరికవిత్వాధోరణి కాదు. వీరలలోఁ గొందఱకు, వాల్మీక్యాది సంస్కృతకవు లన్నను, నన్నయాద్యాంధ్రకవు లన్నను, దదితరలక్షణకర్త లన్నను జలాగ్నిమైత్రి. అంత ద్వేషభావ మెందులకో తెలియరాకున్నది. ఈసందర్భమున నొక్కవిషయము మనవి చేయవలసియున్నది. నాకుఁ బరమమిత్రులును హూణభాషాకోవిదులు—దెలుఁగుభాషయందుఁ గూడ మేటిఁబునగు నొకరు నాతోఁగూడ నొకసందర్భమున భాషావిషయమును గవితాతత్త్వమును ముచ్చటించువేళ నాయన నిరూపించిన కొన్ని విషయములఁ దివలకే తమకుఁ దెల్పియున్నాఁడను. అంత వారు "సంస్కృతభాష పూర్తిగఁ జచ్చి, పూర్వలక్షణకర్తలపద్ధతు లన్నియు మొదలంట నాశనమొందినఁ గాని దేశము భాషయు బాగుపడదు" అని నుడివీరి. మన్నిత్రునకు వానియం దంతటికోధంబునకుఁ గారణ మేమియో వారిగ్రంథములఁ బరిశీలించకుండుటయే కారణమని తోచెడిని. ఒకముఖ్యమగు సంగతి. వీరత్సాంప్రదాయపర్మలు చతుర్విధపురుషార్థంబులలోఁ జతుర్థపురుషార్థము నవలీల నందుకొని బ్రహ్మానంద మొందుచు, భర్తృహరినుడివినరీతి రససిద్ధత్వము చేకూరిన జీవన్ముక్తు లనియుఁ గూడ మన్నిత్రునిమాటలవలనఁ దెలియవచ్చినది. పూర్వలక్షణకర్తలు, 1 కవులన నెవరు. 2 కవిత్వ మన నెట్టిది. 3 కావ్యంబులన నెవ్వో అనువిషయములఁ గూర్చి నుడివినసంగతుల నించుక వివరించెద.

"కవయతే—వర్ణయతీతి=కవిః" అనువ్యుత్పత్తిచేఁ గవి యనఁగా వర్ణించువాఁ డని యర్థము. అట్లులైన వీధులను బోవుచు నింటింటికడ గుంబమున 'అకతాతుండదో నారాయణా—అన్నంబు పెట్టండో నారాయణా' అని పాడుచుండు ప్రతిముష్టివాఁడను గవీయేనా యనుశంక మనమనంబులకుఁ బొడమనద్యును. కాని మనపూర్వులు కవియొక్క లక్షణములఁ జెప్పటలో,

శ్లో! సమ్యక్తేన కృద్విత్ కృద్వాకరగాదిత్

ప్రకాంతమథగాకారో దైవజ్ఞశ్చ కవిర్భవేత్ |

అని నుడివియున్నాడు. దీని బట్టియే నే మొదటఁ దెలిపిన, “జఃతుతి తే సుకృతిసః” అనుశ్లోకంబును, భర్తుచారి—“సత్కవులు, అసత్కవులు వన నట్టివారో? ఫలంబుల వాయువురకుఁ గలతారతమ్య ముదయో?” అను విషయంబుల శంక చేసికొనియే—ప్రాసియున్నాఁ డని యుండలి విదిత్రకడవి భాగాన్వయంబులఁ దేలుచున్నది. అదెట్లున- సుకృతిసః, రససిద్ధాః, ఏవ. కవీశ్వరాః; తే ఏవ జయంతి; తేషాం యశః కాయే, జరామరిగజం భయం వాప్తి. అనఁగా 1, ‘సుకృతిసః’ అనుటచే ‘సుకృతి పుణ్యవాక్ భవోఽ’ అనువి ఘంటప్రకారము స్వయముగా దోషరహితులై పుణ్యవంతులై నట్టివారని యు, మఱొకపక్షమున ‘శోభనం కృతం ఏషాం అస్తీతిసుకృతిసః’ అనువిగ్రహ వాక్యాయసారంబునఁ , బదవాక్యార్థాదిదోష రహితములై ఛందోవ్యాకరణ ప్రయోగానుసూలంబులై యుండుకావ్యనిర్మాణము గలట్టివా రనియు నర్థము చెప్పవచ్చును 2. “రససిద్ధాః” అనుటచే నొకపక్షమున, ‘రసము’=కృంగారాదిర సాంబు అని యర్థము తీసికొని “రససిద్ధాః=కృంగారాదిరసపరిజ్ఞానము కలట్టి వారనియు, మఱొకపక్షమున రసము=పాదరస మనియర్థము తీసికొని “రససిద్ధాః”=రసశాస్త్రమునందు సిద్ధిగాంచినవా రనియు,=అణిమాద్యష్టసిద్ధులు గాంచినవా రనియు, తే ఱొకపక్షమున ‘రసోనై ప, అను శ్రుత్యనుసారము, రసశబ్దవాచ్యుఁడు కేవల మాతరబ్రహ్మయేగాన ‘రససిద్ధాః’=బ్రహ్మబ్రహ్మత్కారముఁ బొందినట్టివా రనియు నర్థము. వైచర్యముబట్టి యింతవఱకును చేలి సతాత్పర్యాంశ మేమన, దోషరహితులై పుణ్యవంతు లైనట్టియుఁ బదవాక్యార్థాదిదోషరహితంబులై ఛందోవ్యాకరణానుసూలంబులై యుండునత్కావ్య ముల నిర్మించుగలిగి పరబ్రహ్మస్వరూపంబు గురైంబుఁగవట్టివారే కవు లని తేలుచున్నది. “కవీశ్వరాః” అనుటచే ‘కవయః క్రాంత దర్శికః’ అని చెప్పుఁబడి యుంటచే ‘గవి’ కాల‘త్ర’యవేదియై యుండవలయు నని కూడఁ దెలియవచ్చు చున్నది. ఇట్టికవులే సర్వోత్కృష్టులై యుండఁ గలరు. వారలకుఁ గ్రితకరీరవిష యంబున జవనమరణప్రయుక్త మిగులీతి యుండదు. ఇఁక నసత్కవుల విష యమున వాశ్లోకంబుననే- (అనుకృతిసః, అరససిద్ధాః, నకవీశ్వరాః; తే వ జయంతి, తేషాం యశః వాప్తి; కాయే జరామరిగజం భయం) అనఁగాఁ బుణ్య

హీనులై అపత్కావ్యకర్తలై, రసవిభక్తజ్ఞవాచ్యులు కానివారు కవిత్వము లవలబడను, వారికిఁ గీర్తి యుండదు; శరీరవిషయమున నెప్పుటికప్పుడ భయము కలుగుచుండును" అని యాధర్వచారి నుడివియున్నాడు. ఇం దొకను తెప్పవలసినవిషయము లున్నను గ్రంథవిస్తరభీతిచే వాపుచున్నాడ. ఈప్రసంగములఁ బట్టి చూడ నలక్షణుఁ డగు కవికిఁ జతుర్థపురుషార్థ మవలీలగాఁ జిమ్మ ననుటకు నభ్యంతర మేమున్నది?

సత్కులీనః తుదిః—అనుక్లోకంబునఁ జెప్పినకవిధర్మములు సామాన్య ధర్మములే, ఈసామాన్యధర్మములును ముందుఁ జెప్పఁబోవు విశేషధర్మములును మొత్తమున నన్నియు నమరియుండినఁ గాని మనుజుఁడు పూర్తిగ 'కవి'శబ్ద వాచ్యుఁడు గాడు. అవిశేషగుణంబు లెవ్వియన, 1 వ్యవృత్తి 2 ప్రతిభ 3 అభ్యాసము ననునవి. అందు వ్యవృత్తియన క్లో. వ్యవృత్తి క్లోకచారిత్ర శాస్త్ర కావ్యాద్య చేక్షణః అను ప్రమాణవచనానుసారము. పురాణతిహాసాది సమస్త చరిత్రాంశములను, గాలానుగుణంబు లగుతత్వజ్ఞేశచరిత్రాంశములను బాగుగను రైఱింగి యుండుటయు, దర్శనావ్యాకరణాదిశాస్త్రవిషయంబుల నరసియుండుటయు, రామాయణాదిపూర్వకవిద్భితకావ్యవిషయములఁ జెలిసియుండుటయునవి పెన్దలుచెప్పుచును. 2. ఇతరౌడవది యగు 'ప్రతిభ' యనుదానిఁగూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాడు. "క్లో. స్మృతి ర్వ్యతీరివిషయా మతి రాగాదిగోచరా బుద్ధి స్తాత్కారికీశ్చయా । ప్రజ్ఞా త్రైకారికీయతా । ప్రజ్ఞా నవనవోల్లేఖకాలిని ప్రతిభామతా." పూర్వవిషయా చేక్షచేత నూతనమాతవవిషయోద్భౌత కల్పితవల్లిప్రజ్ఞా విశేషంబునకే ప్రతిభ యనిచేరు. 3 మూడవదియగునభ్యాస మనఁగా, గావ్య ముర్యాద లెఱింగిన వాల్తీక్యాదిమహామహులచేఁ జాపఁబడిన మార్గముల ననుసరించి నిరంతరముఁ గావ్యరచనయందుఁ బట్టుదలతోఁ గృషిచేయుటయే యై యున్నది. ఇదివఱకుఁ జెప్పిన సాధారణగుణములును నింతకుఁ బైఁజెప్పిన విశేషగుణములు నీరెండును గలిసి యున్న నప్పుటికిఁ గావ్యవిర్లాగమునకు యోగ్యత కల్గును. ఇన్ని లక్షణములు గల్గియుండినను వీనియన్నిటికన్నఁ బ్రధానమగు 'శక్తి' అనువిశేషంబు లేకున్నచో నాతఁ డాతమాత్రమును గావ్యము నిర్మించుటకుఁ దగఁడు. 'ప్రతిభ' మొదలగు విశేషగుణంబులకుఁ గూడ నాదికారణ మిశక్తియే. లక్షణకర్త లీ'శక్తి'యనుదానికి 'క్లో' శక్తి, కవిత్వవీజం హి స్తాత్కరీ కాపి సుస్త్రియా । యయా వినా న ప్రసరేత్ । కావ్యో శివో వతా మపి; అని లక్షణముఁ జెప్పిరి.

ఈ పైవిషయంబుల నరసిచూచినచోఁ గవియగువాఁ డెట్టిసుగుణసంపత్తి గల్గి యుండవలెనో, ఎట్టి శాస్త్రపరిజ్ఞానము గల్గి యుండవలెనో, ఎట్టి భగవద్భక్తుఁడై యుండవలెనో తేలిసదిగదా ! అట్లుగాక గానుశబ్దమునేని, శ్రీమొదలు ఇతిశ్రీవఱకును బరింపక మాతృభాషలను దత్కపులను బడఁబట్టువాఁడా కవి? పాణిని నన్నయాదిసూత్రకర్తల నామంబులేని జన్మావధిగ నెన్నఁ డెఱుంగక చేతులారఁ గంతసూత్రంబులఁ ద్రెంచువాఁడా కవి? “ప్రేమరి”భ్రష్టవిద్వాంసుఁడై తనకన్న మిన్నలు లే రని గర్వించి పైపై చూపులు చూచువాఁడా కవి? భారతరామాయణాది పురాణాంతర్గత చరిత్రాంశములలోని తత్త్వం బెఱుంగక యవి బూతులపురాణము లనియు, గోతులపురాణము లనియు నిండించువాఁడాకవి? పరభాషాపరిజ్ఞానంబును బురస్కరించుకొని మాతృభాషలయందుఁ గూడ, నసంబద్ధములును నవ్యక్తములు నగు సంస్కరణలఁ జేయువాఁడా కవి? సదాచారసంపత్తిలేక జారత్వము కవులకు సామాన్యధర్మం బని నుడువుచు వేశ్యాలంపటుఁడై యుండువాఁడా కవి ?

కవి యన నెవ్వఁ డందురా, అప్రశక్యవిషయంబులఁ గూడ నిజకవితాచమత్ప్రతిచే జరులకన్నులఁ గట్టినటులఁ గనఁబడిచి యానందముఁ గూర్చువాఁడే కవి; అకాశ్వత మగుసమస్తవిభాకృత్యస్పృహకి శాశ్వతమాపంబు కల్పించి నిజప్రజ్ఞానైశేద్యంబున నాచంద్రతారకముగ నిల్పఁగల్గు కవిబ్రహ్మయే కవి; నటునిరీతిఁ గాక, సమస్తచరాచరప్రపంచముయొక్క హృదయాంతరంబులఁ దూటి, అంతు, పరమాత్మానుసంధాన మొనర్చుచుఁ దత్తద్వ్యక్తుల ననుకరించుచు, నవి మాటలాడినట్లే మాటలాడువాఁడును, అవి నవ్వినట్లే నవ్వువాఁడును, ఏడ్చినట్లే పుచ్చవాఁడును, వెయ్యేల? అవ్యక్తులు తానెయ్యె యవి యెట్లుచేసిన నట్లుచేయువాఁడే కవి; కామక్రోధాదిఋషామట్కముచే బాధపడెడి జనంబునకు భిషగ్వరుఁడై నైత్యఁ డామోరోగంబుల నాయామందులచే నివారించి జనుల కారోగ్యానందంబుల నొసంగునట్లనుగుణపదాలంకారాది వస్తుసామగ్రిఁ గూర్చి దుఃఖిరోగంబు మాన్చి సుఖం బొనఁగూర్చుఁగలవాఁడే కవి. భూతభవిష్యద్వర్తమానాంశముల నెల్ల వర్తమానాంశములుగనే స్వయముగఁ దెలిసి పరులకుఁ దెల్పుఁగల్గువాఁడే కవి. నిశ్చయముగఁ గవి యగువాని కెఱుకపడని విషయమే యుండదు. దీని కుదాహరణభూతుఁడు, వాల్మీకియే. ఈవిషయంబు అనిసన్ (Tennyson) మహాకవియు నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

The poet in a golden clime was born,
 With golden stars above
 Dowered with the hate of hate,
 The scorn of scorn
 The love of love,
 He saw through life and death, through good and ill
 He saw through his own soul,
 The marvel of the everlasting will,
 An open scroll,
 Before him lay: with echoing feet he threaded
 The secretest walks of fame
 The viewless arrows of his thoughts were headed
 And winged with flame.

— దీనికి మదీయానువాదగీతము —

పసిడిమిసి మించు తారకానదులతోడ, నందిత మగు, సువర్ణప్రపంచమందుఁ
 బుట్టి తనచారి సగ్గవిపుంగవుడు; మందిచెడ్డల తారతమ్యం బెఱింగి
 చాత్రబ్రతుకులలో రహస్యంబుఁ దెలిసి, తాను చానన నెవ్వండా తరిదిచూచి
 నిరసనగుణంబు నేచూచు నిరసనమునఁ; బ్రేమయందువన నెఱచేయఁగొలుపు;
 ద్వేషచాపంబువీడన ద్వేషమానుఁ, జ్ఞయాత్తుని సృష్టివిదిత మెల్లఁ
 దెలిచిపెప్పిన పొత్తంబుకరనే నరని; కనులచొగట విశదంబుగాఁ, గనఁబడు
 అతఁడు జనుల కలభ్యమైవట్టి కీర్తి; రాజమాగ్గంబునైన నర్జనమునతఁడు
 తేయమందుఁ బ్రతిభ్యదించెడిమగతుల; కాంతిమయకంకవశ్రువులములతోడ
 నలరు తత్సహనీయునూహఁకుగణలు; సర్వలక్ష్మికగాములై పర్యయండు.

ఈపైయంకంబులఁబట్టి కవియన నట్టివాఁడో తేలినది. ఇంక "కవేః
 కర్మ=కావ్యం" అను వ్యుత్పత్తిచే బూర్వోక్తలక్షణాలక్షితఁ డగుకవియొక్క
 చేతయే కావ్యము. అట్టికావ్యమే "శ్లో"; కావ్యం యశస్విభక్త్యతేవ్యవహార
 విదే శివేతరమితయే । కద్యః కరనిర్వృతయే కాంతాపద్మితత యోపదేశయుక్తే,
 అని లాక్షణికులు చెప్పినప్రకారము, కీర్తి నొసంగునదియు, భవమును గూర్చు
 నదియు, సమస్తవ్యవహారంబులఁ దెల్పునదియు, అశుభంబులఁ బోఁగొట్టెనది
 యు, సద్యస్కాలమఖం బొనఁగూర్చునదియు, గాంతతో నమానముగ నిష్టా
 నిష్టములఁ దెలియఁజేయునదియుఁ కావ్యమే యై యున్నది. పూర్వకవులు వ్రా
 నినయట్టి కావ్యములే లోకోపకారకములు; జ్ఞానజనకంబులు; శ్రేయస్సాధకం

బులు; అట్లుగాక, ఒకపాద్య వాక్య యలేక లాక్షణికులపద్ధతు లన్న నేమియో యెఱుంగక, చాచికిఁదోడుగా నపాంభావము నెత్తికెక్క నాలాక్షణికులఁ బడఁ దిట్టువారు వ్రాసినవియో కావ్యములు; ఇవియో జ్ఞానజవకంబులు; ఇవియో మ నుష్యతారకంబులు; ఏ“లోనకొనెకండరి”యో“ప్రాయ”చేసియో చేయకయో తిండి కగచాట్లుఁబడి, జీవవమునకై యుపాయాలెరము కానక యేయవాకులో చవాకులోపుస్తకరూపమున వ్రాసి, కలసియపుస్తకవిధారణకర్తలఁ పరమాను గ్రహస్తాపితై యాపుస్తకముల విధారణ(Approve)చేయుచుకొని పదపడి కా లికి బలపంబుఁగట్టికొని, ప్రతిపాకకాశాన్నతోపాధ్యాయునికడను వంగివంగి న లాములుచేయుచు మీకన్న మహనీయు లెవరున్నారని ప్రతిజనుని వైతాళికునితి పాశంబానర్పుచునొక్కొకచోఁదను సేవజీకమునగ్గడించి దేవుఁడువరం బిద్ధివను బూజారి వరంబీయఁ దనుచందంబున బడిపెద్ద సరియన్నను బిట్టివిగిసి తపపాం దిత్వప్రకర్షమాలెయు నగ్గడించుచున్న యాపాశకాలాపండితుని లోపలుచుకొ నుచు అప్తకష్టములకుఁ జాలై ధన్వాన్తవమే ముఖ్యముగాఁ గొనిన యామహా నీయుల పుస్తకములా బాలకులకుఁ చారకంబులు. మనతెలుఁగుపుస్తకములు కలసియగ్రంథములుగా విధారణచేయువారలలోఁ గొంద అరవమువారు గూ డఁ గల రని చెప్పుదురు. ఆంధ్రపండితులు చేసినగ్రంథములు లే వనియే కాఁ లోలును, అరవమువారు వ్రాసిన తెలుఁగుగ్రంథములు గూడఁ బ్రవేశపరీక్ష (School Final) మధ్యనుపరీక్ష (Intermediate) పరీక్షలకుఁ బఠనీయగ్రంథ ములుగా నిర్దించుచుండురు. స్వభాషలో గ్రంథము వ్రాయుటలోను అరభా ష నెట్లోకొంత యధ్యసించి వ్రాయుటలోను భేదముండును. మాతృభాషపై నాదరములేని బాలకుల కట్టిపుస్తకపఠనమున నెట్టిపరిజ్ఞాన ముంకురింపఁగలదు!

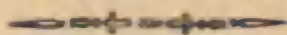
గద్యకావ్యంబులపైతి యిటులుండ నీకఁ బద్యకావ్యములసంగతి చెప్పు వలయునా ! ఇట్టికావ్యములు వేనవేలు వెల్పుడుచునేయున్నవి. వెలువడవలసిన దే; భాష యభివృద్ధి చెందవలసినదియే కాని మనయాధునికులలోఁ గొందల కు నియమములనినఁ దలనొప్పి వచ్చును. నియమములు కొంతవఱ కవసర మని పలువురు పెద్దలయొక్క యుద్దేశము. కానిచో;—అక్షరాభ్యాసమువాఁ డే పిల్లవాఁడు వంతులుగారు! ‘ఓ’ అనునక్షరము న క్లేలవ్రాయవలయు ని క్లేల వ్రాయఁగూడ దని ప్రక్షింప మొక లిడినచో గురు వేమి చెప్పుఁగలఁడు; పిల్ల వాఁ డేమి నేర్చికొనఁగలఁడు. ముప్పుదు గురువు చెప్పిన నియమములకు బ

ధుండై తత్ప్రకారంబున బాగుగ విద్య నేర్చికొనినపిదప నాత్మసంక్షేపాంబులఁ
 గూర్చి విచారించుకొనవలెను. ఇతరులతోసంప్రతించి చూడవలయును. ఆవి
 షయంబున మిన్నలగువారితోఁ గూడ నాలోచించి తరువాత సంస్కరణ మా
 వశ్యక మని తోచినయెడల నపుడు చేయవలసినదియే. అప్పటికిని “తాబ
 ట్టినకుండేటికి మూఁడేకాళ్లు” అని భీష్మించి కూరుచున్న నది సరసులకద్దతి కా
 దు. మాతృభాషయం దించుకేని గృహిచేయక నియమము లుంట కష్ట మని
 యెంచి, స్వచ్ఛందసూత్రంబులను, స్వచ్ఛందపదదూపంబులను, స్వచ్ఛందవృ
 త్తంబులను గొని యిచ్చునచ్చినట్లు వ్రాసి యుచ్చిల్పించి మహాకవిచే వ్రాయఁబడి
 న యేదో కావ్య మని పేరుపెట్టి జనులముందుఁ బడవేయుచున్నారు. ఎంచి
 చూడ, వ్యంగ్య ప్రధానమై ధ్వనివిశేషయుక్తమై భావగర్భితమై యుండునదియే
 కావ్యము. మఱియుఁ బ్రస్తుతకాలంబునను బలువురు మహాసాధకులు భావకవిత్వ
 ము లని చెప్పుచు వ్రాసెడికొన్ని పద్యములఁ జూచుచునే యున్నారు. అందుఁ
 గొన్ని హృదయానందజనకములై యున్నను గొన్ని మాత్రము నాబోటియల్పబు
 ధులకుబోధపడకున్నవి. పలుమాటు తద్విధభావకవిత్వకర్తలును నేనునుగలయు
 ట తటస్థించినది. వారు తమపద్యములఁ జదువువేళఁ గర్తలును దన్తిత్తులందుఁ గొం
 దఱును గన్ను లరమోడ్చుచేసి తలలించుక నంచి రసాస్వాదైకకరులై బ్రహ్మసా
 త్మత్వారముఁ బొందుచున్నట్లు గానవచ్చినది; అపుడు వారిహృదయవార్ధినుండి
 సంతోషతరంగములు పొంగఁజొచ్చినకొలఁది నాహృదయమునుండి దాఁఖిత
 రంగములు పొంగఁజొచ్చినవి. దీనికిఁ గారణము బ్రహ్మసందంబు నొందఁ గల
 శక్తిని భగవంతుఁడు నాకొసంగకుండుటయే. పద్యములభావమును వారి నడిగి
 తెలిసికొని తత్సమానానందముఁ బొందఁ దలంచి వారి నడుగుదుఁ గదా,—ఆప
 ద్యములలో లేని యే మేమో యభూతకల్పనలఁ జేసి, ఏ మేమో యర్థములఁ
 జెప్పి, ఏ మేమో యభినయించుచు, వారు చెప్పునది నాకును, నేనడుగునది వా
 రికినిఁ దెలియక—తుదకు వారు చెప్పునది వారికే తెలియక నే నడుగు
 నది నా కంతకుమునుపే తెలియక యుండెడిస్థితిలోని కుభయులము రాఁగాఁ
 బ్రాణులు విసివి వారు, ‘భావకవిత్వమన నిదమిత్థ మని చెప్పుటకు వీలుండదు;
 దాని నెవరికి వారే యర్థము చేసికొని భావమెఱింగి యానందింపవలయు’ నని
 నెలవిచ్చిరి. అది కేవల మనుభవైకవేద్య మట. ఆయనుభవించెడిశక్తి స్వత
 స్సిద్ధముగ రావలయు నట. కేవలము వ్యంగ్యార్థ ద్యోతకత్వమే కావ్యమునకు

లక్షణముగా గ్రహించినచో మనము గుంటూరునుండి రెజివాడకుఁ బోవులో
 ఖల, పుస్తకవిక్రేతల హస్తముల నెన్నికావ్యములఁ గాంచుచున్నారము. ఒక
 వైపున 'అల్లుఁడా మేనల్లుఁడా' అనుప్రబంధము, మఱొకవైపున, 'వేశ్యావిల
 సంచాదము' వేశొకచెంత 'సిరిసిరిమువ్వ' అను మహాకావ్యము. ఇటు రెన్ని
 గ్రంథములు లేవు. ఇవన్నియు మహాప్రబంధములేనా? వైవాదిలో మాత్ర
 ము భావములకు, వ్యంగ్యార్థములకు లోటుమున్నడి? ఉదాహరణమున కొ
 కసంగతి మనవిచేసెద. "వీరచేనుముదురాయె" అనుప్రబంధములోని యొక
 పాదంబున వ్యంగ్యార్థము దోషకమానము కాదా? అందు భావస్ఫూర్తిలేదా?
 అలంకారము కానబడదా? అన్నియుఁ గలవే; అట్టివాని మహాకావ్య మని
 యేల నుడువరాదు? అనినచో, "శ్లో! కామం సర్వోష్మలంకారో రస మర్థే
 నిమిచతు । తథా వ్యగ్రమ్యతైవైసం భారంవహతి భూయసా।" అని దండి
 చెప్పిన స్లుదాహరణమందు గ్రామ్యత కానబడుటచే నది సాధుజవగ్రాహ్యము
 కాదు. ఇంతకుఁ గావ్య మనగా 'శ్లో! వాక్యం రసాత్తకం కావ్యం' అని సా
 హిత్యదర్శనకారుఁడు చెప్పినట్లు, 'శ్లో! సుగాలంకారసహిత శబ్దార్థా దోష
 వర్జితా' అని ప్రతాపదుర్జయకారుఁడుచెప్పినట్లు రసాత్తక మగువాక్యములతో
 నిండినదై, దోష ప్రకరణమందుఁ జూపిన శబ్దగతార్థగతదోషరహితంబై, సుగా
 ప్రకరణమందు నుడివినశ్లేషాచితుద్వింశతిగుణములందై, అలంకార ప్రకరణ
 మందు వాక్రుద్విస యుపమాద్యలంకారసహితంబై యొప్పునదియే యని పెద్ద
 లు చెప్పెదరు. చమత్కారయుత మగునట్టికావ్యమే పండితచామరరంజకంబై,
 కృతికర్తయుక్కుయు, గృతిథర్తయుక్కుయుఁ గీర్తి నాచంద్రతారకముగఁ బ్రపం
 చమున నిల్పఁగల్గినది యగును. అవ్విధంబున గద్యాత్మక మగుకావ్యంబుఁగాని
 పద్యాత్మక మగుకావ్యంబుఁగాని, లేక యథాయాత్మక మగుకావ్యంబుఁగాని ని
 ర్నిచయవాఁడేకవి. అతఁడే లోకోపకారకుఁడు; అతఁడే బ్రహ్మస్పృహిః బ్రతిస్పృ
 హిచేయఁగల్గినవాఁడు; అతఁడే సర్వదేశచరిత్రాంశపరిజ్ఞానంబున కాథారమైన
 వాఁడు; అతఁడే జీవకోటియొక్క హృదయక్షేత్రంబుల నున్ని, సురసం విడి
 పడునుజేసి, తాలుగింజలఁగాక మంచిగింజల నాటి, సవ్యయులేంబులు గాఁ జేసి
 కాపాడి ఖలం బరుధనింపఁజేయువాఁడు. కవులు లేనిదేశ మొందెనఁ గలదా?
 సమస్తమును గవులచేతనే నిల్పుచున్నది. ఇంతవఱకు మనదేశచరిత్రములు
 కొంతవఱకు నిల్పియుండుటకుఁ గారణము సర్వవియుఁ దర్కవిరియునే.

గ్రంథవిమర్శనపద్ధతి-విమర్శనము.

(కాశీభట్ట బ్రహ్మశ్రీశాస్త్రిగారు)

పారస్వతాభివృద్ధికిఁ గావ్యము లెంత ముఖ్యములో విమర్శనములును సంతముఖ్యములు. గుణగుణవిమర్శనము లేనికావ్యకరణము వ్యర్థము. కావ కావ్యములఁదలి గుణవిశేషములను దోషాశములను విభజించి చూపు విమర్శనము లుత్పిత్సృప్రల జ్ఞానమును వికసించుజేసి పారస్వతమునందు సత్య మగు నభిరుదిని గల్గించి వివేకాభివృద్ధిని గలిగించును. ఎచ్చట పారస్వతోన్నతి కల దో యెచ్చట విమర్శతోన్నతియుఁ గలదు. కాని మనయాంధ్రపారస్వతమున విమర్శనము లంతగలేవు. అకొఱుతను దీర్చుటకై యిటీవలఁ గొన్నివిమర్శనము లు లైలుపడుచున్నవి. అందులకయి యే నేనును బ్రబంధతల్లజ మగుమనుచరి త్రమునందలి గుణగుణములను విభజించి చూపి యొకవిమర్శనము గావించి పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రచురించితిని. నాయుద్దేశమును గ్రహించఁజాలని పండితవ రులు కొందఱు నావ్యాసముపైఁ గొన్నిప్రతివిమర్శనములు గావించిరి. వాని కన్నిటికిని సమాధానముల నిచ్చితిని. పండితవరు లగు కేతనరపు, వేంకటశాస్త్రిగారు గ్రంథవిమర్శపద్ధతి యనుపేరుపెట్టి నావ్యాసముపై నొక్కకొత్తప్రతి విమర్శనము వ్రాసి నూతనముగా లైలువెడలిన పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటించిరి. లోకహితార్థమై వాని నిండు విమర్శించుచున్నాఁడను.

— రసప్రశంస —

కావ్యమునకుఁ బ్రాణభూత మైనది రసము. అట్టిరసవిషయమున శాస్త్రి గారిపద్ధతి యెట్లు నడచినదో చూచుకొందము.

శృంగారరసము :—మనుచరిత్రమునందు శృంగారరస మంగిగా నున్న దని మనశాస్త్రిగారే యంగీకరించియున్నారు. కాని యారసనిరూపణము చేయుటలోనే శాస్త్రిగారు ప్రమాదమునకు లోనైరి. సుభోగశృంగార మని విప్రలంభశృంగార మని శృంగారము రెండువిధములు. మనుచరిత్రమునందలి విప్రలంభశృంగారమును మనవేంకటశాస్త్రిగారు కరుణరసముగా నిరూపించి యాక్రిందికిని వ్రాసిరి.

“కరుణరసము—ప్రవరతిరస్థుల యగువరూఢిసీప్రవృత్తనము వలన సువ్యక్త మగుచున్నది. పరిపూర్ణానురాగమున కాస్పదుఁ డగుప్రవరుఁ డగ్ని

సాయమున వంతర్ధావము చెందగనే వయాధికి శోక మావేళిందినది. కావున దైవనిందాదు లగుననుభావములతోను నిర్వేదమోహాదు లగువ్యభిచారభావములతోను శోకము స్థాయిగాఁ గలకరుణము పోషింపఁబడినది. మను ౩ ఆ. ౨ పద్యముమొదలుకొని చూడఁదగినను.”

ఇది సరికాదు. మనుచరిత్రమునుండి మనశాస్త్రిగారు చూపినభాగము విప్రలంభశృంగారద్యోతకము గాని కరుణరసద్యోతకము గాదు. శోకాదులు వాయకవియోగభిన్న లైయును శృంగారనాయికలయందును బుట్టినను. అంత మార్తముచే నవి కరుణరసద్యోతకములు కావు. శోకము శృంగారమునందు సంచారిభావముగా నుండును. కరుణరసమునందు స్థాయిభావముగా నుండును. మనశాస్త్రిగారు మనుచరిత్రమునుండి చూపిన భాగము శోకము సంచారిభావముగాఁ గల విప్రలంభశృంగారము గాని యయ్యది స్థాయిగాఁగల కరుణరసము కాదు. ఇంత యేల విప్రలంభశృంగారమున కరుణవిప్రలంభము గూడఁ గలదు అందు భర్త మరణించుటచేఁ గలిగినశోకము వ్యక్త మగుచుండును. అయినను ఎదియే స్థిరము గాక దైవకృపాదులచే మృతవాయకసమాగమావకాశము కలుగుచో దానికి రతియే స్థాయి యనియు రసము విప్రలంభశృంగార మనియు నలంకారశాస్త్రకాగులు నిశ్చయిందిరి. మన్నభుఁడు ముక్తం టికంటిమంటం బడి భర్తము గాఁగా రతీచేసి విలపించినవిలాప మంతయు వారఁడు మరల బ్రతికిఁజెచ్చును గావునఁ గరుణవిప్రలంభవామక శృంగారమే యనిరి. ఈవిషయమును సూర్పి పాహిత్యదర్శనమునం దిట్లున్నది —

“స్త్రీపుంసయో ర్వియోగే శివత్వజ్ఞానదశాయాం వైక్లబ్యపోషితాయా రతే రేవప్రాధాన్యా ద్విప్రలంభః వైక్లబ్యంతు సంచారిమాత్రం మృతత్వజ్ఞానదశాయాంతు రతిపోషితస్య వైక్లబ్యస్యైవ ప్రాధాన్య మితి కరుణవీన. యదాతు సత్యపి మృతిత్వజ్ఞానే దేవతాప్రసాదాదివా పునరుద్దీపనజ్ఞానం కథంచి త్స్యా త్తదాలంబనస్య త్యంతికని గానాభావా చ్చిరప్రవాస ఇవవిప్రలంభవ సచకరుణ ఇతి నవ్యాః”

ఈవిధముగాఁ గరుణవిప్రలంభమే శృంగార మగుచుండఁగాఁ గేవల విప్రలంభము శృంగారము గాక మఱొందు గానేరదు గదా. మనుచరిత్రమునుండి మనవేంకటశాస్త్రిగారు చూపినభాగము వాయకవియోగము సంప్రాప్తము కాఁగా నాయిక పొందువిరహార్తిని చెలుపునదిగా మార్తమున్నది. ప్రవ

రుఁడు తనదృష్టిపథమునుండి దాటిపోగాఁ దద్వియోగమును యగువమాధిని యాతనిని మరలఁ గనుఁగొనవగు వనువాసచే వనమునఁ గొంతసేపు వెతకినది. కానమి విరహము నందినది. చెలికత్తెలు నీనాయకుఁడు నిన్ను వచ్చి కలిసికొను నని చెప్పి ప్రోత్సాహము గల్గించిరి. ఆమెకును నాతనిఁ బొందఁగలుగుదు నను వాస కలదు. చెలులురద్యానవిహారమునకు రమ్మవఁగాఁ గొంచెముగనో సోపుగనో యలంకరించుకొని వనమునకు వచ్చినది. ఆమె కాపురాం ద్రగుచెలి కత్తియలు జలక్రిడాదివిసోదముల నామెయొకుటఁ గావించిరి. ఆమె విరహార్తి గని హేళనము గావించిరి. కాపున నిది యంతయు రతి స్థాయిగాఁ గల శృంగారము గాని శోకగు స్థాయిగాఁగల కరుణము గాదు. శోకమే దిక్కయి యేడ్చుచున్న యాపన్నురాలి నెవ్వరును వనవిహారదులకుఁ బిలువరు. ఆమె యచటికిఁ బోవు. ఆమెయార్తిం గని యాపుల్లెరును దుఃఖితురు గాని హేళనము గావింపరు. విరహముచే దుఃఖించిన నాదుఃఖము శృంగారరసపోషకముగా వర్ణింపఁబడును. విరహముచే గిరిక యేడ్చినయేడ్పును రామరాజభూషణుఁడు “కిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజకాంభోజీమేళవిపంచికారవ సుధాపూ రంబు శోరంబుగాన్” అని వర్ణించెను. మఱియొక కవి “భూపాలైకరాగంబు నన్” అని వర్ణించె. ఈయేడ్పులు సుచారీభావములై రతి స్థాయిగాఁగల శృంగారమును వ్యక్తికరించును. కాపుననే వారలు చెప్పిరి. మనమేకటశాస్త్రి గారు చెప్పినదే సత్య మగునెడల ప్రతిప్రబాసరాజమునందుఁగల విప్రలంభ శృంగారమును మహాపక్షై కరుణాస మైపోవును. మేఘసందేశాదులు కరుణారసప్రధానము లైపోవలసివచ్చును. అట్లు బుద్ధిమతు లెవ్వరును దలంచట లేదు. కాపున మనుచరిత్రమునుండి మనమేకటశాస్త్రి గారు చూపినభాగము విప్రలంభశృంగారరసము గాని కరుణారస మెంతమాత్రమును గాదు

శృంగారరసాభాసము: మనుచరిత్రమునందు నంగిగాఁ జెప్పుబడు శృంగార మంతటను వట్టియూభాసమాత్రమై పోయినది కాని తుదకు సరియైనది కా లేదు. ఈయంశమును నేను నావ్యాసమునోఁ జచ్చించి యుండినను మనమేకటశాస్త్రి గారు ‘మనుచరిత్రమందుఁ బ్రధాన మగుశృంగారము చక్కగాఁ బోషింపఁబడినది యని యే నాతలంపు. నాయినాయకులు వీరే యని నిర్ణయింప వీలులేకున్నను నాయితావుల శృంగారరసస్ఫురణము సముచితముగానే యున్నది. అంతేయకాని శ్రీశాస్త్రి గారు నెలవిచ్చినట్లు లీగ్రంథ

మున నున్నది శృంగారరసాభాసము కాదు. వారు చూపిన "ఏకత్రైవాదురాగశ్చేత్" అను లక్షణమున కీగ్రంథము విషయము కాలేదు" అని వ్రాసిరి. ఇది సరికాదు. ఏకత్రైవాదురాగము రసాభాస మని యంగీకరించుచు గూడ మనుచరిత్రమునందు రసాభాసము లేదనుట వింత. అయినను శాస్త్రీగారాభాసము లేదని, కావున మనుచరిత్రమునందు శృంగారమున కిక్కలగు తావుల వది యెట్లున్నదో మరల విచారించి చూచుకొందము.

1. ప్రవరవయాధికుల విషయములోఁ గొంతశృంగారము నడచినది కాని యిది యాభాసమాత్ర మునిపోయినది. ఏమన, వయాధికి యనురాగము కలదు కాని ప్రవరునకు లేదు. ఈకావున శృంగారమునకును శాంతమునకును తోరాలుము జరిగిన దనియు శృంగార మొడిపోయె ననియు శాంతము జయించె ననియు మనవేంకటశాస్త్రీగారే వ్రాసిరి. ఏకత్రైవాదురాగ మగుటచే తనే కదా శృంగారమున కిచట నవజయము కలిగినది. కాన నిట తదాభాసము కల దనుటకు నొదియములేదు.

2. వయాధిని మాయాప్రవరుల విషయములోఁ గొంత శృంగారము నడచినది. అదియు వాభాసమాత్రమే. ఏమన నచట మాయాప్రవరునకే యనురాగము కలదు కాని వయాధికి లేదు. వయాధికి మాయాప్రవరునందు రాగము లేకపోవుటయే కాదు. రోతమాడఁ గల దని మనుచరిత్రము చెప్పుచున్నది. అయినను నీఘట్టమును శృంగారకలితము చేయుటకై మనవేంకటశాస్త్రీగారు "వయాధికిఁ బ్రవరునియందును వలదిరూప మనుకరించిన మాయాప్రవరునియందును నీష్కలతానురాగమే కలదు. వయాధినియందుఁ బ్రవరునికి లేకపోయినను మాయాప్రవరునకు దృఢానురాగమే కలదు. కావున వయాధినిమాయాప్రవరుల యనురాగము పరిపూర్ణ మయిన దని చెప్పుటకు నొదియము లేదు." అని వ్రాసిరి. ఇది సరికాదు. వయాధికిఁ బ్రవరునియందే యనురాగము కలదు కాని, మాయాప్రవరునందు లేదు. మాయాప్రవరుఁడెప్పుడును బ్రవరుఁడు కానేరడు. ఆవ్యక్తి వేఱు. ఈవ్యక్తి వేఱు. ముచ్చిలుగార మెన్నటికిని బంగారము కా/యట్లే మాయాప్రవరుఁడెన్నటికిని బ్రవరుఁడు కానేరడు. కలియకు నతఁడు మాయాప్రవరమాపమును భరించి తన్ను వదిలించుచున్నాఁడని వయాధిని యెఱుంగకపోయినను వాగంధర్వాధముఁడని యెఱుంగకపోలేదు. ఆయెఱుఁ దనయు నీష్కము లేదని యాకఁ డెఱిగియే

కొంగవేషముచే నామెను మందించెను. ఆమె ప్రవరా యని తన్ను సంతో
 ధించిన నామెహృదయము ప్రవరునంటే గాని తనయందు లేదని గ్రహించి
 యుండియు ను పట్టు దగుటచే నామెతోధనము తనదిగానే భావించి యుం
 డెను. ఈతః వామికేరీరముతోడి మైత్ర్యము కలుగుటయే పరమానందముగా
 భావించుకొనెను గాని ఆమెహృదయము తనయొ ముగుట ముఖ్య మని
 భావించుకొనలేదు. తనయందు హృదయము లేని వరూధినిని గూకుట శవ
 మును గూకుటవంటిదే. మత్తుమం దిచ్చి యొకరెఱుంగని స్థితియందున్నవ్యక్తు
 కూడువాఁడెంతటివాఁడో వీఁడును నంతటివాఁడే అట్లును గాదు. మత్తు నందు
 న్నయామెకుఁ గూడువానియందు రోతలేక పోవచ్చును. ఈమెకుఁ గలిగిన
 యందు రోతకూడఁ గలదు. “వంచన యెఱిగిన మఱి శపియించునా” యను
 భీతి వీనిహృదయమునం దెప్పుడును గలదు. ఇట్టి భీతాత్ముడు వినివలశ్యంగా
 కానందమును నెట్లందఁగలడు? ఇంతయేల. యామెకేరీరమును దాగుటయను
 సౌఖ్యమును దాను బొందుటకై పైభీతి ననుసరించి యామెను నిజముగాఁ
 గిల్పొప్పునే చేసినాఁడు. తనవంచనము తెలియకుండుటకై కన్నులు మూయి
 చివేసినాఁడు. దాన స్రుష్టిది మైపోయినది. హృదయ మంతకుఁ బూర్వమే
 లేదు. ఇట్లు కన్ను లుండియుఁ దన్నుఁ జూచుట లేనిది, హృదయ ముండియుఁ
 దన్నుఁ బ్రేమించుటలేనిది, యగునీమెకు గూకుట కీల్పొప్పును గూకుటకంటె
 ను నీచము కాదా? ఇంక నీతః వామెను గూడి పొందినసంతోగపాఖ్యము సరస
 మైనదియుఁ ద్రాస మైనదియు నెట్లు కాఁగలదు? అది ప్రాస మగు సరసత
 కలది కాలే దని పెద్దవార్యుఁడే “అన్నవఁ గనుమూయుట, రొక నన్నగిలుట
 కాఁగిలింత సకలుట నేర్పులే, సున్నగుట వరూధిరతి, కన్నెఱికపురతియుఁ
 బోలెఁ గను నిం పొసఁగె” అని వర్ణించినాఁడు. నేర్పులు సున్నయై స్రుష్టిదై
 యుండుదానిని దనయందు హృదయములేనిదానిని గూకుట రసికున కానంద
 మిదనవా? ఎన్నటికిని గానేరదు. కానఁ గలిగినది వరూధినితోఁ గలిగినపాత్రు
 కీల్పొప్పుతోడి పాత్రువంటిదే. అంతకంటెను దప్పక హాస్యాస్పదమే. ఏమనఁ
 గిల్పొప్పును బొందువాఁ దాబొమ్మ శపించునేమో యన్నభీతిలేక స్వేచ్ఛ గలిగి
 యుండును. ఇట వరూధినికి దనయొ దివ్యములే దనుదుఁఖ మొకటి త వ్నామె
 శపించునేమో యన్నభీతి యొకటి బాధించుచుండుటచే నీల్పొప్పును బొందువాఁ
 డెన్నటికిని శృంగారరసరసికుఁడు కానేరడు. కాన వరూధినికిని మాయాప్రవ

రుపకును నడుమ నడచినశృంగార మనునది వట్టియాభాసమాత్రము కాని నిజ మగుశృంగార మొదిమాత్రమును గానరదు.

3. స్వరోచికిని నాభినిభార్యలకును నడుమ నడచినశృంగార మొక్క నికి బహునాయికలతోడి దగుటచే నాభాసమాత్రమే మొదలైన దని మన పెద్దనార్యుడే తనమనుచరిత్రమునందే యిట్లు వివరించియున్నాడు.

“చ. కలుపురయందు నొక్కనికి భ్రాత్రయు నొక్కవియందుఁజూడ న గల మగుప్రేమ పల్కురకుఁ గల్గుట యెక్కుత మట్లు గాన యి వ్వెలదలయందుఁ గూర్చిప న వీనికి నేమియు లేదు వీనియం దలవడఁ గల్గ దీజలరుహంతులకుం బ్రియ మెవ్విధంబునన్.”

ఈపద్యటీలో, టీకాకారుడు “శ్లో. ఏకత్రైవానురాగశ్చే త్త్రిర్యక్ మేచ్ఛగతోపివా, యోషితాం బహుస్తక్తశ్చ రసాభాస స్త్రిధాన్యతః” అని వ్రాసి యిది రసాభాస మని సూచించినాడు.

మనోరమాస్వరోచులనిషయములో నడచినశృంగారము నైనను మన పెద్దనార్యుడు సరిగ సాగనియ్యలేదు. మూలకారుడు మనోరమామనోగత విచారమును దొలగించివైది పిచ్చుట సంభోగశృంగారస్ఫురణమును గలిగించి యుండఁగా మనపెద్దనార్యుఁ డామనోదుఃఖమును దీసివేయకయే మనోరమా స్వరోచుల గర్భాభాసపుగదిగోనికిఁ జేర్చి శృంగారచేష్టల వర్ణించి వర్ణించి తుదకు మనోరమను దుఃఖార్తను జేసి యేడ్పించి తుద కనురాగయంత నాయి కానాయకులందు విజృంభించుచున్న యానందమునకు భంగము గలిగించి రసాభాసముఁ జేసివేసినాడు. ఇట్టియానందమునకు భంగము గలిగించుట రసాభాసమే యని వేంకటశాస్త్రిగారే సూచించియున్నాడు. ఇది కవి స్వయ ముగాఁ దెచ్చిపెట్టిన రసాభాసము. ఈవిధముగాఁ బరిశీలించి చూచిన సన్ని తావులయందలి శృంగారమును వట్టియాభాసమే పోయిన దని చెప్పవలసివచ్చు చున్నది గాని తగుపోషణము గల్గియున్న దని చెప్పుట కవకాశము లేదు. పెద్దన శృంగారనిషయములో నున్నతము లగునూహలు కలవాడు గాఁడు. పశుకామమే శృంగార మని భావించియున్నాఁడని విద్యావినోది టీ. శే! పసప్పక మనంతాచార్యులవారిట్లు వ్రాసిరి—

“He has treated as to the common places of human affairs and to the physical effects of the sort of love, which coarser minds gloat over and which we want no poet describe to the world.”

అంగి యగుశృంగారరసమునకుఁ గలిగినపాల్లె యిట్లున్నది.

శాంతరసము:—వయాభిసృచకులవిషయములో శాంతరసపోషణము కలిగిన దని మన మేకటశాస్త్రీగారు వ్రాసిరి. అది సరికాదు. మన పెద్దనాధ్యునిచేఁ బ్రవరుఁ డొక్కరసికతాఽహీనమూర్ఖుఁడు గావించఁబడినాఁడు. ఈతని గోల బేల యని వలుపురచేఁ బలికించుటయే గాక “కొనసాగి కామినీగోస్థిఁ ద్రాఘములైన యుదుటుఁజాపుల తెప్పతుదల వాచి” అనుపద్యములోఁ బ్రవరుఁ డవిదగ్ధుఁ డగువరసికుఁ డని తేల్చియున్నాఁడు. అదగ్ధుఁడు నాయకుఁడు గా నుండుచోట రసపోషణము కానేర దని శృంగారశాస్త్రకారులు చెప్పి యున్నారు. కాన ప్రవరచర్యలో శాంతరస మాభాసమాశ్రయై పోయినది.

ఈవిధముగా మనుచరిత్రమునందుఁ బ్రధానముగా నెంచఁబడి కొంచెముగనో గొప్పగనో విబృంభణము నందిన రసము లన్నియు నాభాసమాశ్రయములై పోయినవి. అంగి యగుశృంగారమమాట చెప్పనే యుక్తమలేదు. ఇఁక రసవిషయమున మనుచరిత్రము నెట్టిదానిగా నెంచకొనవలెనో ప్రశ్న లగుచదువరులే యూహించకొందురుగాక.

వీరచారములు:—రసవిషయమున వేంకటశాస్త్రిగారి ప్రమాదము లింకను గలవు. విప్రబంధమును కరుణముగ వ్రాసినట్లే చాంద్రలతా మగురక్తాస్యనేత్రత్వమును యుద్ధవీర ప్రధానలక్షణముగా వ్రాసిరి. ఇది సరికాదు. అయ్యది క్రోధము స్థాయిగాఁగల చాంద్రలతా ము కాని యత్సాహము స్థాయిగాఁగల యుద్ధవీరలక్షణము కా దనియు శత్రు వాలంబనముగాఁగల యారోఘర సములకు నిదియే భేదమనియు సాహిత్యదర్పణకారుఁ డిట్లు వ్రాసె.

“అస్యయుద్ధవీరాద్భేదమాహ:—రక్తాస్యనేత్రతా చాత్ర భేదినీ యుద్ధ వీరతి:” నాఖ్య- “అస్యేతి చాంద్రస్యేర్విర్భ: రక్తాస్యనేత్రతావ్యంగ్య: క్రోధవన భేద: రిథా చోధయత్ర రిపో రాలంబనత్వేపి క్రోధావిర్భావే చాద్ర: ఉత్సా హావిర్భావే వీర ఇర్విసయో ర్భేద ఇతిభావ:”

కావ శాస్త్రిగారు వ్రాసినది లక్షణానుసారముగా లేదు.

సవరణ—ఈ న్యాయములోని “విమగ్ధనము లుత్పిత్సువుల”ని యున్న దానిని “విమగ్ధనములుప్రతిత్సువుల”ని చదువుకొనవలయును.

సంస్కృతరాఘవపాండవీయవిమర్శనము.

యాయూర్ణి వేంకటాచార్యరాఘవాచార్యులుగారు,

శ్రీరంగం సోమేశ్వరశాస్త్రిగారు.

1. కవిరాజశైలి 2. కవిరాజకవితాసామర్థ్యము 3. తత్త్వవితానాశక్తి
ప్రతిపాదక ప్రయత్నములు 4. కవిరాజకవితకు నితరకవిలికుఁ గలసామ్యవైషమ్యములు
5. సంస్కృతసారస్వతమునఁ 7 విరాజస్థానము.

1. కవిరాజశయ్య :—సంస్కృతరాఘవపాండవీయరచనాకాశల మని
తరసాధారణము, వద్యప్రపూర్వము నై విరాజిల్లుచున్నది. ఇట్టి కథావివరణయే
సంధానవైచిత్రి కీకవిరాజసూరియే మార్గదర్శి. ఈవిద్యత్త్వవిశయాకాశల
మతిమాత్రమనోరంజకము. ఇతనిశబ్దసౌలభ్యము, భావసౌకుమార్యము నత్య
ద్భుతజనకములు. ఇతనికవితావనిత, సుఖప్రబోధలలితయు, సువర్ణఘటనోజ్జ్వ
లయు, దృష్టాంతోపమాద్యులంకారభూషితయు నయ్య శ్రేష్ఠహను జోగ్గి
చున్నది.

2. కవిరాజకవితాసామర్థ్యము :—కవిరాజకవితాసామర్థ్య మపారము.
పూర్వోల్లిఖిత (రాజశేఖరకృతము) కవిరాజనిర్వచనముంబట్టి, మనకవిరాజ
బహుభాషానిష్ఠాతుఁ డనియు, వివిధప్రబంధనిర్మాత యనియు, రసభావనిరంత
రకవితాదక్షుఁ డనియు సూహించవచ్చును. ఆంధ్రద్వ్యర్థికావ్యనిర్మాత లగఁగూ
రసరామరాజభూషణులకంటె సంస్కృతద్వ్యర్థికావ్యకవులకుఁ గ్లీక మధికము.
ఆంధ్రకవుల కాంధ్రగీర్వాణము లుపయోగించుకొనునెదుపాయము గలదు.
సంస్కృతశ్లేషకవు లేకభాషాశరణ్యు లగుటచేసి వారి కతిమాత్రశ్లేషము గలదు.
ఈవిషయమై 'రాఘవనైషధీయ' కారుఁ డగుపారదత్తనూరి, తద్వ్యాఖ్యాన
ములో నిట్లు వాక్రుద్దియున్నాడు. " సంస్కృతభాషాదూపాఽర్థాస్తరశ్లేషసం
ఘటితో దుర్లుభః కవ్యవైరైః స్వప్నేఽపి వ్యధాయ ప్రబంధోఽయమ్. "
(I స. 7 శ్లో. వ్యాఖ్య). కవిరాజ బంధకవితారచనమునఁ గుశలుఁ డని యంతి
మనర్గస్థ శ్లోకద్వయమువలన బోధితిత మగుచున్నది. అందు XIII స. 61 శ్లో.
సర్వతోభద్రశ్లోకము ; XIII- 62 శ్లోకము కవినామాంకితమహాచక్రబద్ధము ;
ఇవి స్థలాంతరమున వివరింపఁబడును. ఆంధ్రరాఘవపాండవీయము నాలుగో
శ్వాసములగ్రంథము. కవిరాజరాఘవపాండవీయము 13 సర్గలమహాకావ్యము.

కాని, పద్యసంఖ్య యించుమించు సమానముగా నున్నది. (ఆంధ్రరా. పాం. 649 పద్యములు ; సౌప్రత రా. పాం. 668 శ్లో.) ద్విసంధానమహాకావ్యము 18 సర్గల బృహత్కావ్యము. కవిరాజసామర్థ్యము గూర్చి పాశ్చాత్యవిద్వాంసు లెట్లు వాక్చుచ్చియున్నారు.

Dr. A. A. Macdonell opines in his "Sanskrit Literature" (P. 331).

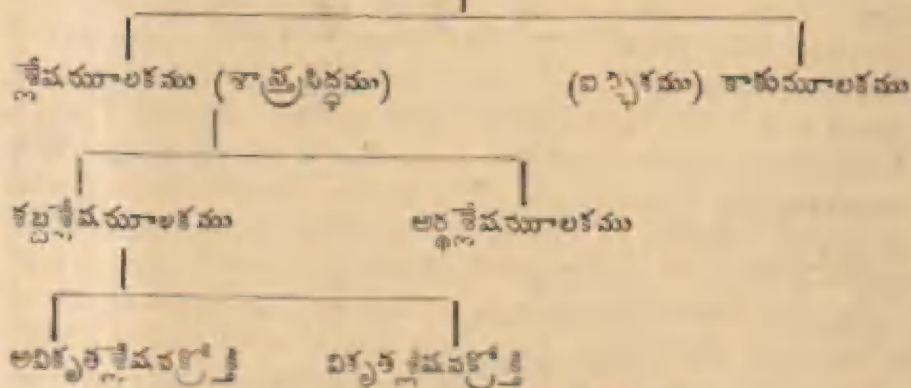
" The culmination of artificiality is attained by the Raghava Pandaviya of Kaviraja. It celebrates simultaneously the actions of Raghava or Rama and of the Pandava princes. The composition is so arranged that by the use of ambiguous words and phrases the story of the ' Ramayana ' and ' Maha-Bharata is told at one and the same time. The same words, according to the sense in which they are understood, narrate the events of each epic. A ' *tour de force* ' of this kind is doubtless unique in the literatures of the world. Kaviraja has, however, found imitators in India itself. "

Prof. A. B. Keith opines in his " Classical Sanskrit Literature " P. 56. " The ultimate result of the love of playing with language which marks both Bharavi and Magha is seen in the Raghava Pandaviya of Kaviraja. It aims at telling the tale of Rama and of the Maha-Bharata simultaneously, a result which is only possible because of the large number of meanings which are assigned to Sanskrit words, by the lexicons, the diverse modes in which members of compounds may be connected, and the different ways in which the syllables composing a line can be conjoined. It is fair to say that considering the appalling nature of the task undertaken, the poet, whose name is lost to the obloquy he merits, shows very considerable skill, and might have produced a meritorious work had he devoted his efforts to a more legitimate end. "

' Kaviraja, we must know, lived in an age of artificial poetry, in which the use of alliterations, fanciful words, strange conceits, ingenious turns of expression, the various వాచకాలంకారములు such as శబ్దతోజద్రవ్యము, మహాచక్రము, గోమృద్వికాసము &c., was indulged in by the poets. Really that was a period of deterioration—or development on artificial lines—in the style of poetry. '

కవిరాజప్రజ్ఞావైభవము వారోది, మనవును, శ్లేషకావ్యద్వ్యర్థికావ్యభేదము సరయుట యవసరము. సుబంధుని 'వాసవదత్త' యు, బాణుని 'కాదంబరి' యు శ్లేషకావ్యములుగాని ద్వ్యర్థికావ్యములు గావు. శ్లేషయనుకచక్రవర్తియగు సేకటాచ్యరిమహాకవికావ్యములుగూడ శ్లేషకావ్యములుగాని, ద్వ్యర్థికావ్యములు గావు వసుచరిత్ర శ్లేషకావ్యము. మారిశ్చంద్రవలోపాఖ్యానము ద్వ్యర్థికావ్యము. ద్వ్యర్థికపు శ్లేషకపు లనియు వన వగు, గాని శ్లేషకపు ద్వ్యర్థికపు లనఁజనదు. సుబంధుభట్టబాణుని వక్రొక్తినిపులులు, శ్లేషకపులు ; కాని ద్వ్యర్థికపులు గారు. కవిరాజ వక్రొక్తిమాగ్ధనిపులును శ్లేషకవిత్తానిపులుఁడే గాదు, మఱియు ద్వ్యర్థికావ్యరచనాదక్షుఁడు. శ్లేష యన, వానార్థసూత్రయము ; అవగా వివిధార్థములు గలపదములఁ బ్రయోగించిన శ్లేషాలంకారమగు. ఇట్లు కావ్యమంతయు శ్లేషభూముననున్నదని వది శ్లేషకావ్యమే కాని ద్వ్యర్థికావ్యము కా నేరదు. ఏకవృత్తగతఫలద్వయన్యాయమునఁ గావ్యమంతయుఁ గథాద్వితరయూద్వితరయై యుండినచో వక్తావ్యము ద్వ్యర్థికావ్య మనఁబడును. ఇట్ల వక్రొక్తిప్రమాదనిరూపణ ముపస్తుతము కా దని యెఱుఁచెదము.

వక్రొక్తి

i. ఆచార్యమఘ్నుఁడు; "కావ్యప్రకాశము." IX.

"శ్లో. యదుక్త మన్యథావాక్య మన్యథా న్యేన యోజ్యతే
శ్లేషేణ కాక్వా వాజ్ఞేయా సా వక్రొక్తి స్తథాద్విధా."

ii. రాజానకయ్యుఁడు; "అలంకారసర్వస్వము," 175 పు.

"అన్యథోక్తస్య వాక్యస్య కావ్యశ్లేషార్థా మన్యథా యోజనం వక్రొక్తిః" వివరణము. 'యద్వాక్యం శేషది దధిస్తాయోగోక్తం స దళితే

౧ వక్త్రా కాకుప్రయోగేన శ్లేషప్రయోగేన వాచ్యకా వ్యాకృతుల
యాయోజ్యతే తదుక్తి సావక్రోత్తి.

A. కాకుప్రక్తి

B. శ్లేషప్రక్తి: — (a) అభజ్జశ్లేషప్రక్తి
(b) సభజ్జశ్లేషప్రక్తి
(c) ఉభయశ్లేషప్రక్తి.

iii. జయదేవుడు: 'చన్ద్రాలోకము,' XCII అం. 158

'శ్లో. వక్రోక్తి శ్లేషకాకుప్రయోగ మవర్జ్యప్రకల్పనమ్'

iv. భర్తృమూరి: 'సాహిత్యరత్నాకరము' VII అర్థాలచారతర్కము 235

'శ్లో. అవ్యభోదితవాక్యస్య కాక్యాశ్లేషేన వాచ్యకా

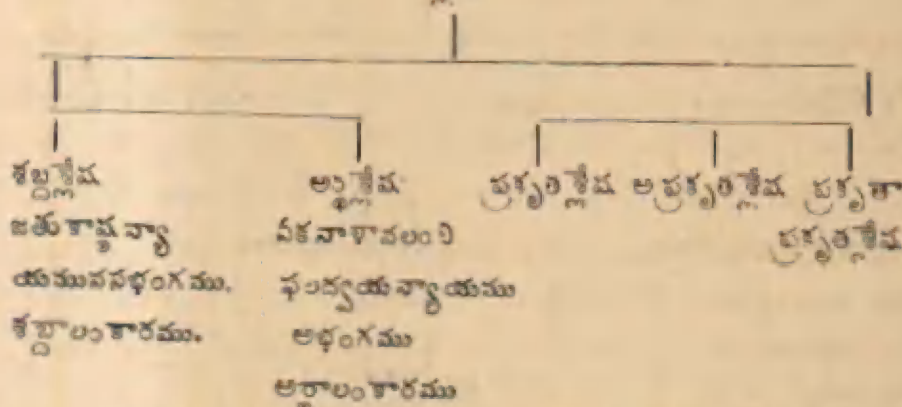
యోజనం క్రియతే తత్ర వక్రోక్తిస్సాన్య ద్వలంకృతి."

శ్లేషముచేతగాని, కాకుప్రయోగముచేత గాని యర్థాన్వయము కల్పించినయె

డల వక్రోక్తియలంకార మని విడిచివేయు.

ఇక శ్లేషస్వరూపమును వివరించెదము.

శ్లేష

నానార్థసంక్రయము శ్లేషము (అనేకార్థశబ్దవిన్యాసము శ్లేషము) అ
నగా ననేకార్థములు గలశబ్దముల నుపయోగించితిమని శ్లేషాలంకార మగు
ను. పాఠకులు రెండర్థములఁ దప్పక తెలిసికొనవలయు గథాభాగము ననువ
రించిగ నుండు నమానశక్తము లగువర్ణములు శ్లేషార్థములు.

(A) శ్లేషస్ఫురణమునకు శబ్దములు ప్రధానమైనచో శబ్దశ్లేష మనఁబడు.
ఇందు శ్లేష, శబ్దగత మగుటశ్లేషి, శ్లేషశబ్దవైచర్యమునకు విలువైన; కావున

నిండు భంగసహిష్ణుత కలదు; “శివాత్తప్యరభేదా త్రయత్నభేదాచ్చ శక్త్యా వ్యత్యే శబ్దశ్లేషః; యత్ర ప్రాయేణ పదభిన్నో భవతి”—రాజావకయ్యుడు “నయ శబ్దశ్లేషభేదే ప్రయత్నాదిభేదాత్ స్ఫుట ఏవ శబ్దభేద ఇతి చేత్సత్యం భేదోఽస్తి. తథాపి జతుకావ్యవ్యాయేన శబ్దయో రిత రేతరల్లిప్యత్వా చ్ఛబ్దక తత్వవ్యవహారః. అతఏవ శబ్దశ్లేషే. భంగసహిష్ణుతా”—సాహిత్యరత్నాకర ము.) ఇందు శబ్దము విడిగి శ్లేషించుటచే దీనిని సభంగశ్లేష మందురు.

(A) “శ్లో. పేకటార్యవచోగుంస్తే జ్ఞితౌ గురుభిరేకౌ
ధిమగాహీనతాం ప్రాప్య తేవకేషాం బహువతుః”

శ్లేష యమక చక్రవర్తి, పే కటార్యరిమహాకవి.
 “ధిమగాహీనతాం,” తేవకేషాం;” ఇట శబ్దశ్లేషగలదు. ధిమగాహీనతాం =
 i బుద్ధిహీనతయ ii (ధిమగా అహీనతాం) బృహస్పతిత్వమును సర్పరాజత్వమును
 ఇక్కడ ‘ధిమగా’ శబ్దమును దీసివైది, ‘శేముషీ’ శబ్దమును బ్రయోగించినచో శ్లేష యదృశ్య మగును.

తేవకేషాం = i తేవకేషులు ii (తేవ + కేషాం) వాచస్పత్యాదికేషులు.
 ఇక్కడ ‘కేష’ శబ్దమునకు బదులు, ‘అవస్త’ శబ్దమును గాని ‘తేవ’ శబ్దమునకు బదులు ‘గురు’ శబ్దమును గాని ప్రయోగించినయెడల శ్లేష యదృశ్య మగును.

(b) ఉదా: “బాలేవో ద్యావమాతేయం సాలకాననశోభిని”

‘సాలకాననశోభిని’—అలకలతోఁ గూడిన యాననముచే శోభిల్లున దని బాలపక్షమునను, — సాలకృక్షములతోఁ గూడిన కాననముచే శోభిల్లున దని యుద్యానమాలకృక్షమునను ఏల నవ్వయము. “సాలక” శబ్దము తీసివైది, సమావార్థము గలసకు ప్రలశబ్దము నుపయోగించినచో శ్లేష యదృశ్య మగును.

(B) శ్లేషద్యోతకమున కథము ప్రధాన మైనచో నది యర్థశ్లేషము నాబడు. ఇందు శ్లేష య్థుగత మగుటచేసి శబ్దప్రవృత్తనమున కవకాశము గలదు. ఇందు శబ్దము విఱుగకయే శ్లేషించుటచేసి దీనిని సభంగశ్లేష మందురు. [‘యత్ర శబ్దప్రవృత్తీఽపి సశ్లేషత్వభిందవా తత్రైవాన్తశ్లేషః’—సాహిత్యకర్పణము; ‘అర్థశ్లేషస్తు యత్ర స్వరాదిభేదో వాస్తి. అత ఏవ నతత్ర సభగ్భవదత్వమ్’ అలంకారసర్వస్వము; ‘అర్థశ్లేషేతు ప్రయత్నాదిభేదస్య శబ్దభేదక

స్వాభావేన శబ్దైశ్చవిశ్వయే స త్యేకనాశావలంబిఫలద్వయకీత్యా శ్లిష్టత్వ మ్భయో రితి. శబ్దవిపరీతవృత్తి యోగ్యత్వం భంగాసహజ్జుత్వం చేత్యాలంకారికరహస్యం. — సాహిత్యకర్తాకరము.]

(a) ఉదా. మామయ IV స. 53 శ్లో (కువలయావస్తపుశము.)

శ్లో. ఏకస్మిన్నధికపయఃక్రియం వహస్త్యః | సాక్షో భంవనశభురాజవేసీతాః |

వాల్మీకీరహితరామలక్ష్మణానాం సాధగ్ద్యౌదధతిగిరాం మహానరస్యః.”

[మల్లినాథుః; “అత్ర పవనశభురాజవేసీత్యత్రై)కవృత్తావలంబిఫల

ద్వయవ దధంకైకపాదగతత్వే నాభ్యవ్యయప్రతీతే రద్ధశ్లేషః అవ్యత్ర పదభక్తే నాభ్యవ్యయప్రతీతే జ్ఞతుకావ్యవ చ్చబ్దయోరేవ మిథః శ్లిష్టత్వా చ్చబ్దశ్లేష ఇత్యుభయసాహిత్యాదుభయశ్లేషోఽయం ప్రకృతాప్రకృతగోచరః.”]

ఇట—“పవనశభురాజవేసీ” యయచో నర్ధశ్లేష గలదు.

(a) పవనమువలనఁ గలిగినజవముచేఁ గలఁగింపఁబడిన

(b) మారుతియుద్ధతిచేఁ గలఁగింపఁబడిన.

‘పవన’ శబ్దమునకు బదులు ‘అనిల’ శబ్దముగాని (అదిభందోభంగము గలిగించుననుచో) ‘శ్వసన’ శబ్దముఁ గాని ప్రయోగించినను నర్ధశ్లేషకు భంగము గలుగదు.

(b) కావ్యప్రకాశోదాహరణము. X: —

“శ్లో. ఉదయమయ తే దిక్ష్వానిన్యంనిరాకురు తే తరాం
నయతి నిధనం నిద్రాముద్రా ప్రవర్తయతి క్రియాః
రచయతి తరాం వైవరాచారప్రవర్తనకర్తనం
బరబర లభత్రేజఃపుష్పోవిభాతి విభాకరః.”

(ఇట ‘విభాకరుఁడ’నునొకరాజును, సూర్యుఁడను వర్ణింపఁబడిరి.)

(c) శబ్దమొకపక్షమున నొకభాషగను, వేటొకపక్షమున వేటొకభాషగను నుండిన నది “భాషాశ్లేష”మని విశ్వనాథకవిరాజు ‘సాహిత్యదర్పణమున వ్రాసియున్నాడు. దీనినే పింగళి సూరన “ఆంధ్రభాషాసూక్ష్మతాభిభాషశ్లేష” యని సూచించియున్నాడు.

మఱియుఁ బింగళి సూరన ‘ముఖ్యగోణవృత్తిశ్లేష, అర్థాన్వయభేదశ్లేష, శబ్దాన్వయశ్లేష’ మొదలగు శ్లేషభేదములు నుపయోగించెను. ఇంక శ్లేషవిషయమున నాలంకారికనిర్వచనముల నరయుదము.

i. రాజావళియ్యము; "అలంకారసర్వస్వము, 95 పు.
"విశేష్యస్యాపి సామ్యే ద్వయోహుసాదానే శ్లేషః."

ii. సరస్వతీకంఠాధరణము: (భోజము)
"ఏకరూపేణ వాక్యేన ద్వయోర్భూతాన మర్థయోః,
తస్మై తచ్చసర్వభేదైః శ్లేష ఇ త్యభిధీయతే
ప్రకృతి ప్రత్యయభేదాద్వా విభక్తివచనాశ్రయా
పదపాదో (?) త్రైకాచేతి శబ్దశ్లేషాధవన్తిచత్. "

iii. విద్యావాఘము; "ప్రతాపరుద్రీయము," VIII పు. 59 కాఠిక.
"ప్రకృతాప్రకృతోఽయగతము క్తంచేచ్ఛబ్రహ్మతా సాధర్మ్య శ్లేషః యం శిష్ట
త్వం సర్వప్రద్యద్యయేనాంశ్యే. "

iv. జయదేవుడు: "చంద్రిలోకము. " XXVI అలం.

"శ్లో. నానార్థమశ్రయశ్లేషవర్ణానవర్ణ్యోఽయశ్చిత్తః "

వా. "అథశ్లేషః సచత్రివిధః: ప్రకృతానేకగోచరః, అప్రకృతానే
కగోచరః, ప్రకృతాప్రకృతానేకగోచరత్వం X X ఏకవాచావలంబిఫలద్యయవ
దర్శద్యయప్రతీతేర్థశ్లేషః; జతుకాష్టవచ్ఛబ్దశ్లేషః. "

v. విశ్వనాథకవిరాజ: "సాహిత్యదర్పణము " X పరి. 704 కాఠిక.

"శ్లో. శబ్దై స్వభావా దేకార్థైః శ్లేషోఽనేకార్థవాచనః "

సా. దర్ప. X 643; 644.

"శ్రిష్టైః పదై రనేకార్థాభిధానే శ్లేషయ్యతే
వర్ణప్రత్యయలిక్ష్ణానాం ప్రకృతోఽయః పదయోరపి
శ్లేషాద్విభక్తివచనభాషాగా మప్తభా చ సః
పున్రస్త్రిధా సభక్త్యేకభాషంగస్త దుభయోర్తకః "

vi. ఆచార్యదండి: "కావ్యాదర్పణము. " II పరి. 310 శ్లో.

"శిష్ట విష్ట మనేకార్థ మేకరూపాన్వితం వచః. "

vii. వారణాసి ధర్మసూరి: "సాహిత్యరత్నాకరము " VII అర్థాలంకార
తరంగము. 199 పు.

"శ్లేష స్సామ్యే సమాదిష్టో విశేషగవిశేష్యయో, "

ఈశ్వరములు వ్యాపకారవర్ధితివవివృతములు. కవిరాజు, శైవకవిత్వా
విద్వాంసులు లోభాశ్రయముచే గా దనియు, నట్టిరచన బహుపక్షమసాధ్య
మనియు నీశ్వరమున వివరించుచున్నాడు.

“శ్లో. ఉదమేక మపి శ్లేష్మం వస్తుం భూయా న్మరిశ్రమః
కథాద్వయైక్యవిరోధః కిం ధరాపతితోఽధికమ్.”

హిగళి సూరపమహాకవియు నాకుపీటి పెనవేంకటాద్రిప్రభువు తన్నుం
గూర్చి యిట్లు వ్రాసించినట్లును, దానును ‘దదీయాతిమాత్రగౌరవసంభావ
నాది విశేషములచేతం బ్రీతిచేతస్తుం దై యునికిం తేసి శక్యాశక్యవిచారంబు
లేక యుగీకారభంగీతరంగితం బగువంతరంగంబుతో నతనికిఁ బ్రత్యుత్తరం బా
సంగి న్నట్లును తెప్పికొనెను.

“శా. రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు ద్వివిధంగ శక్యంబుగా
కుండుం దగ్గతిఁ గావ్యమెల్ల నగునే నోహామివంతేయదే
పాండిత్యంబున నందునుం దెనుగుకల్పం బక్కుతంబుద్రువ
యందెవ్వఁ డిలరామభారతకథలో జోడిప భాషాకృతిన్.”

ఉ. రాఘవపాండిత్యకథ రమ్యముగా నొక కావ్యసృష్టి నా
హాసుటియింపఁగా వశమి యాంధ్రకవీంద్రులకైనఁ దావక
శ్లాఘనపూర్వకోక్తి యవి లంఘ్యము కావునఁ గోవిదానుకం
పాఘనబుద్ధిఁ జూపెదఁ జమత్కృతి మశ్చృతిమశ్చృతిత్వమున్.”

రాఘవపాండిత్యపీఠిక. 10 ; 15 పద్యములు.

కవినామాంకితమహాచక్ర బంధః

రమ్యాక్రల్పవిలాసవిశ్లేష పతేర్లావణ్య తేజస్వినీ

మత్త్యావిఘ్నరమణ్ణాపితిమతిమాభీష్టలాకౌస్తూ

రక్షోరాజసభాజకంతుతిమతామాద్యంసుసేవ్యం మదా

దాతారంగిరానుజేవరకతానీశరామంతదా.

తెలుగు పాలువు.

—| కాశీభట్ట కృష్ణరాయకాశ్మీకారు |—

(కాశీభట్టకృష్ణరాయ)

గ్రామ్య మనియమమువలన ననుచోటఁ బడయు. దవల్ల లయవిరూపియైనది. వియమించిన గ్రామ్యత్వము తొలఁగుదు. పంక్తిరచిత మగుచో వాదము గ్రామ్యముగా నేరదు. కోశముల గ్రామ్య మనఁ బొందుచో యల్లలము నని యున్నది. గ్రామ్యమునకుఁ బర్యాయ మల్లలము. వ్యాకరణమున వల్లలపర్యాయముగ వర్ణము సేతుఁజరచు. అనియమము గ్రామ్య మని యవలయును. ఏది పాంప్ర దాయబద్ధము కాఁగలదో యది గ్రామ్యము కానేరదు. ఏ పాంప్ర దాయమునకు వశముగాక యవ్యవస్థయై పామరైకయోగ్యమై యుండునని గ్రామ్యమగును. కదపంబంధముగ గ్రామ్య మ్మని చెప్పి యపభ్రంశము నది యగుననిను.

“గ్రామ్య” అని శ్రీలింగముచో నుపయోగించిన స్థలమున “గ్రామ్య, లాద్రభాషా” అని యర్థము. చతుర్విధము లని చెప్పి తజ్జాదిపాపాచర్యమున గ్రామ్యమును చెప్పెను. గాఢము, గ్రామ్య ముపయోగింపఁదగు నని యవ్యయమగును. మితయుఁ దజ్జాదిలక్షణమును “ప్రకృతిద్వయజా” ఇత్యాదిగఁ చెప్పి గ్రామ్యమునకు లక్షణమును చెప్పలేదు. ఇది విరుద్ధము కదా? ‘అనియమార్’ అనిచెప్పిన దాని నిట గ్రహింపఁదగు నందుమా; ఈపంశయములు తిలవలసి యున్నవి.

ఉత్తముఁడు, మధ్యముఁడు, అధముఁడు, అధమాధముఁడు, అని మనుష్యులు వాల్మదిధములవా రన్నట్లు తజ్జాదిసూత్ర మవ్వయ్యలు చేయుచున్నఁ గ్రమముగ లలహీన మగుట లేదు. ఉత్తమునికన్న మధ్యముఁడు తక్కువ య మవర్ణము నచ్చివట్లు తజ్జముకంటె సమము తక్కువ యమవర్ణము రాదు. ఉత్తరోత్తరశ్రేష్ఠత్వమును రాదు. దీనినిజూచిన వాక్యము వ్యాకరణప్రబంధమున నుండ దనియె యూహింతుము. చింతామణిలో నిం కాకసూత్రము దీని జూచిన యవ్యయము గలది లేదు. ఏది ప్రమాణము సేయిని యవ్యయము చేయుటయో !

సూత్రావ్యయము:- వాల్మభాగములలో నేయేభాగమును గుఱించి గ్రం

భమంతటఁ బ్రశంసించెనో, ఈసూత్రమునకు సన్నిహితపూర్వపరముల నేయే సూత్రములు గలవో, వానితోడిసంబంధ మెట్లున్నదో కనుగొందుమేని మన కన్వయ మగును. కళాద్రుతప్రకృతికములను బూర్వమున నిర్వచించి ప్రయోగానుశాసనము పరమునకు జేసెను. గ్రంథ మంతట మూఁడుభాగములను గూర్చియే ప్రసంగించెను. గ్రామ్యము నొక్కడను శాసింపలేడు, కావున, మూఁడుభాగములే గ్రామ్యము అనియు నితర మగ్రాహ్య మనియు నర్థము సేయవచ్చును. మఱియు నీసూత్రము తరువాత సూత్రమునఁ గల “ఇహ తు ప్రచ్యాహర్యం సుకేతిత సుప్రసిద్ధమేవ యదమ్” అను శాసనమునుబట్టి గ్రామ్య ప్రసిద్ధము న సుకేతితము గావున నగ్రాహ్య మనియు నర్థము సేయవచ్చును. అనుమానజ్ఞానముతోఁ బైరీతి నన్వయ మగును. అనుపలభిజ్ఞానముతో నింకొకరీతి నన్వయము సేయఁదగినను.

తజ్జ, సను, యః ప్రకృతిద్వయముతో నన్వయముచేసెను గావునఁ బ్రవాహిసి, అనులక్షణము దేశ్యకును గ్రామ్యకును జెల్లును. ప్రవాహిసి దేశ్య, గ్రామ్యాచ అనియన్వయము. కాక ‘దేశ సామాన్యముగ నుండునది’ దేశ్య యనియు నది ప్రవాహినివంటి దనియు ‘గ్రామ్య’చిన్న చిన్న పల్లెలవాఁకిమాత్రము తెలియునది యనియు మాండలికపదజాలముం బోలినది యనియు నది కుల్యవంటి దనియు నర్థమగును. ఇంకొకయన్వయము పూర్వ అనునయించినదియే. ఈమూఁడన్వయములలో గ్రాహ్యమగున దేది ?

నాయభిప్రాయ మీపరిచ్ఛేదమున వాక్రుత్తును. శాస్త్రమర్యాదకొరకు నాంధ్రభాష నాల్గువిధముల నున్న దని చెప్పి లక్షణముల మూఁడిటికి మాత్రము చెప్పి నాల్గవదాని లక్షణము స్పష్ట మగుటఁ జెప్పక యనంతరము సుకేతితసుప్రసిద్ధము గ్రాహ్య మని నిర్వచించెను. కుక్కమాంసముయొక్క గుణమును వైద్యశాస్త్రమునఁ జెప్పినను నభివ్యక్తి మెట్లో యట్లే నాల్గిటినిఁ జెప్పినను నసుకేతిత మప్రసిద్ధము నిషిద్ధ మని నొక్కి చెప్పెను. గ్రంథము దెచ్చట గ్రామ్యవిధిఁ జెప్పలేదని యందుమేని సుకేతితసుప్రసిద్ధ మని యన్న తావుననే చెప్పె నని గ్రహించవలయును. అనియమాల్ అనుదానివలన గ్రామ్యలక్షణమును జెప్పె ననరాదు. అది యపభ్రంశము. ఇందలిగ్రామ్య యాంధ్రభాష. ఒకభాగము. దీనిలక్షణము చెప్పకుంట లోపమే. కావున నీ త్రివిధరీతి నన్నిత మగును.

తెలుఁగుపాలువు.

—| కాకిభట్ట కృష్ణరాయకాశ్రీగారు |—

(౧౫౪౮౦౦౧౯౧౫)

గ్రామ్యమనియమమువలన వనుచోటఁ బడయు. వదల్లఁ లమువియోగిఁడను. వియోగించిన గ్రామ్యత్వము లొలఁగును. పంక్తి-రచిత మగుచో పాదము గ్రామ్యముగానేరదు. కోశముల గ్రామ్య మనఁ బ్రామర్యోక్తి యల్లలము నని యున్నది. గ్రామ్యమునకుఁ బర్యాయ మల్లలము. వ్యాకరణమున వల్లలపర్యాయముగ వర్ణము సేయఁబడదు. అనియమము గ్రామ్య మని యవసరమును. ఏది సాంప్రదాయబద్ధము కాఁగలదో యది గ్రామ్యము కానేరదు. ఏ సాంప్రదాయమునకు వశముగాక యవ్యవస్థయై సామరైకయోగ్యమై యుండునని గ్రామ్యమగును. కదసంబంధముగ గ్రామ్యమై చెప్పి యవప్రళంఘము నది యగుననెను.

“గ్రామ్యా” అని శ్రీలింగములో నుపయోగించిన స్థలమున “గ్రామ్యా, అన్తర్భాషా” అని యర్థము. చతుర్విధము లని చెప్పి రెజ్జాదిసాహిత్యమున గ్రామ్యమును చెప్పెను. గాత్రము, గ్రామ్య ముపయోగింపఁదగు నని యవ్యయమగును. మఱియుఁ నెజ్జాదిలక్షణమును “ప్రకృతివ్యయజా” ఇత్యాదిగఁ చెప్పి గ్రామ్యమునకు లక్షణమును తెప్పలేదు. ఇది విరుద్ధము కదా? ‘అనియమాల్’ అనిచెప్పిన దాని నిట గ్రహింపఁదగు నయమా; ఈసంకేతములు తీరవలసి యున్నవి.

ఉత్తముఁడు, మధ్యముఁడు, అధముఁడు, అధమాధముఁడు, అని మనుష్యులు వాల్గవిధములవా రన్నట్లు రెజ్జాదిసూత్ర మవ్యయము చేయున మన్నఁ గ్రమముగఁ బలహీన మిగుల లేదు. ఉత్తమునికన్న మధ్యముఁడు తక్కువ యనునర్థము వచ్చినట్లు రెజ్జముకంటె సమము తక్కువ యనునర్థము రాదు. ఉత్తకోత్తరశ్రేణ్యత్వమును రాదు. దీనినిజాలిన వాక్యము వ్యాకరణప్రకుంచము ననుండ దనియె యూహింతును. చింతామణిలో నిం కొకసూత్రము దీనిని జాలిన యవ్యయము గలది లేదు. ఏది ప్రమాణము సేసికొని యవ్యయము చేయుటయో !

సూత్రావ్యయము:- వాల్గభాగములలో నేయేభాగమును గుఱించి గ్రం

భూమిలకుఁ బ్రశంసించెనో, ఈసూత్రమునకు సన్నిహితపూర్వపరముల నేయే సూత్రములు గలవో, వానితోఁడిసంబంధ మెట్లున్నదో కనుఁగొందుమేని మన కస్వయ మగును. కళాదుత్తప్రకృతికములను బూర్వమున నిర్వచించి ప్రయోగానుశాసనము పరమునకు జేసెను. గ్రంథ మంతట మూఁడుభాగములను గూర్చియే ప్రసంగించెను. గ్రామ్యము నెక్కడను శాసించలేదు, కావున, మూఁడుభాగములే గ్రామ్యము లనియు నితర మగ్రామ్య మనియు సర్థము సేయవచ్చును. మఱియు సీసూత్రము తరువాత సూత్రమునఁ గల “ఇహతు ప్ర వ్యాహార్యం సో కేతిత సుప్రసిద్ధమేవ యదమ్” అను శాసనమునుబట్టి గ్రామ్య మప్రసిద్ధము న సోకేతితము కావున అగ్రామ్య మనియు సర్థము సేయవచ్చును. అనుమానజ్ఞానముతోఁ జెరిగి నస్వయ మగును. అనుపలభిజ్ఞానముతో నింకొకరిగి నస్వయము సేయఁదగును.

తజ్జ, సమ, యః ప్రకృతిద్వయముతో నస్వయముచేసెను కావునఁ బ్రవాహిని, అనులక్షణము చేత్యకును గ్రామ్యకును జెల్లును. ప్రవాహిని దేశ్యా, గ్రామ్యాచ అనియన్వయము. కాక ‘దేశకామాన్యముగ నుండునది’ దేశ్యయనియు నది ప్రవాహినివంటి దనియు ‘గ్రామ్య’చిన్న చిన్న పల్లెల వారికిమాత్రము తెలియునది యనియు మాండలికవదజాలముం బోలినది యనియు నది కుల్యవంటి దనియు సర్థమగును. ఇంకొకయన్వయము పూర్వ లనునయించినదియే. ఈమూఁడన్వయములలో గ్రామ్యమగున దేది ?

నాయభిప్రాయ మీపరిచ్ఛేదమున వాక్రుత్తును. శాస్త్రమర్యాదకొఱకు నాధ్రభాష నాల్గువిధముల నున్న దని చెప్పి లక్షణముల మూఁడింటికి మాత్రము చెప్పి నాల్గవదాని లక్షణము స్పష్ట మగుటఁ జెప్పక యనంతరము సోకేతితసుప్రసిద్ధము గ్రామ్య మని నిర్వచించెను. కుక్కమాంసముయొక్క గుణమును వైద్యశాస్త్రమునఁ జెప్పినను సభక్త్య మెట్లో యట్లే నాల్గింటినిఁ జెప్పినను నసోకేతిత మప్రసిద్ధము నిషిద్ధ మని నొక్కి చెప్పెను. గ్రంథమందెచ్చట గ్రామ్యనిధిఁ జెప్పలేదని యందుమేని సోకేతితసుప్రసిద్ధ మని యన్న తావుననే చెప్పె నని గ్రహించవలయును. అనియమాత్ అనుదానివలన గ్రామ్యులక్షణమును జెప్పె ననరాదు. అది యపధ్రంశము. ఇందలిగ్రామ్య యాధ్రభాష. ఒకభాగము, దీనిలక్షణము చెప్పకుంట లోపమే. కావున సీ క్రిందిగిరి నన్విత మగును.

వ్యాకరణము, లింగము, రంగు, విశ్వపురుషుడు, భూమిపురుషుడు, ఏకుడు, సర్వుడు, ఇత్యాదిసమములును సందేహము, సంద్యము, దిబ్బ (ద్విపార్థమున) జచ్చుము (యత్తము) ముద్ది, (ముద్ద) వన్నాణము (ప్రజ్ఞానము) ఇత్యాది తజ్జలును, ఉంటును, ఏది, వాణ్ణి, అవక, గుంట (స్త్రీ) అను, వేడు, (లేడు) ఇత్యాదిగ్రామ్యములును వాచింజాలిన దేశ్యములును “ఉంటాను, వస్తాను, వాడిని, ఇత్యాదులు, శాస్త్రమువలన పాఠింపఁబడినను సాక్షాత్త సుప్రసిద్ధము గామి సన్ప్రహ్యంబు లగునని నిర్ణయము.

ఇక మన మనుకొన్నట్లు గాను, గ్రామ్యమును గ్రాహ్యమే యగును. “వేడు” య్యంతభాతువుల కీహవ మనిష్ట మైవను బ్రసిద్ధముగ నున్నది యుపయోగింపఁదగును. సుప్రసిద్ధ మగుచో గ్రహింపవలసినదే కాని సుప్రసిద్ధత్వము నిర్ణయించుట కష్టము. అయినను బూర్వమునుండి శిష్టవ్యవహారము ప్రమాణ మని యనుచునే యున్నాము. కావున శిష్టవ్యవహారమున నున్న దెల్ల గ్రాహ్య మని యందు మనువాదము బయల్పడెను. “శిష్టవ్యవహారము” అను విశేషణము లెప్పుగ నున్నది కాని విమర్శించి చూడవలయును.

ఉపయోగింపఁదగు భాష యేది యనుసంశయము ముఖ్యముగఁ దీర్చుకొనవలయును. సులభముగ వాండ్ర మని (అర్థులకు) చెప్పవచ్చును గాని యద్దము లెన్నియో కలవు. వాని నన్నింటి నిర్వర్తింపఁ దగువ్యాకరణ మొక చూడవలయును. వ్యాకరణ మక్కఱలే దని యనువారును గలరు. అట్లనుట పాపగడు.

వ్యాకరణము:—వ్యాకరణ మన నేమి? ఇత్యాదిప్రశ్నముల నైది ప్రత్యుత్తర మీనక్కఱలేదు. పఠంబలి తనభాష్యమున నన్నియో ప్రయోజనములను చెలియఁబడినెను. వాని నరముడు, నేటివారి కని యన్నియు గ్రాహ్యములు గా వని యున్నను భాషకు వ్యాకరణము లేమి యొకలోపమే యగును. త్రికాలముల నుండు వల్లు వ్యాకరణము భాషను జేయును. మఱియు నపకల్పము లిది సుకల్పము లిది యని తెలిసికొనమి భాషము నైచ్యము నొందును. గౌరవభావ మేర్పడదు. నిస్సైగిగ్యపథవిదర స్తహాత్తులకు విధిని పేదములు లేకున్న ను లీలామాత్రముగ విధినిపేదములు గల్గును. అట్లే మహాభవదమాత్రప్రయోక్త మైనను సాక్షాత్తము నేయఁదగును. కాకున్న నభిప్రాయములు కేస్తములు గావు. అవశముగ నట్టినియమబద్ధతకు లో

గును. ఎట్టివాఁడైన దృశముగఁ జెప్పుదలంచుచో నియమితమార్గముననే చెప్పును.

స్వభావసిద్ధముగ నొకఁడయినను తెలియఁబడకయే యేర్పాటగుచుండు దానిఁ గనిపట్టి శాస్త్రము గావించవలయును. అది మానవధర్మము. తాత్కాలికమున కన్న శాస్త్రము లేకున్నను సార్వకాలికమునకు శాస్త్రముఁడిటికవలయును. శాసనము లేనిదెల్ల నాశనమగును. సంఘముకు శాసనము కావలయునన్న సంఘభాషకును శాసనముకావలయును. సంఘమునకును భాషకును భేద మెట్లును లేదు. సంఘమన రూపసమితి, భాష యన ధ్వనిసమితి. సంఘభివృద్ధికి నేమేమి కావలయునో భాషాభివృద్ధికి నవియెల్లఁ గావలసివనియే. వ్యక్తి సంఘములో నిముడవలయును సంఘము వ్యక్తిలో నిముడవలయును. అట్లే వ్యక్తి భాష సంఘములో నుండవలయును. సంఘభాష వ్యక్తిలో నుండవలయును. అట్టివ్యక్తి సంఘభాషల యన్యోవ్యసమన్వయము భారతవర్షమున నాంగ్లవిదుల కెల్లఁ గలదు. కావున నెల్లసమన్వయములు తద్వారమున నగును. శాసనములు మున్నగునవి కావలయును. ప్రతిఙ్గులు లున్నట్లే భాషకుఁ బ్రతిఙ్గులుగలరు. వారే శిష్టులు. ప్రతిఙ్గులు సర్వసామాన్యమునకుఁ దగినట్లు శాస్త్రితులొ యట్లే శిష్టులును గ్రామ్యవ్యవహారమును విషవకయ శాసనముగావించురు. చిశేషులకు విశేషశాసన మున్నట్లు కవులకు నిరలంకృతిగఁ బల్ల వలనుగాదు. (కావ్యముల) ఇట్లే రెండును నొక్కటియే యగును కావునఁ జక్కనియేర్పాటు గలదియే యవలంబనియము. వ్యావహారికాంధ్ర ము పయోగింపఁ దగు నని యనుచున్నారు. కాని వారివ్యావహారికవిశేషము వివాదాస్పదము. వివరించిచూడము—

శిష్టవ్యావహారికాంధ్రవాదులు:—పైవారివాద ముచాడేయ మైనను సంస్కార్య మని వాకుఁ డోచుచున్నది. దీనింగూర్చి పూర్వపండితు లెందఱో వాదించిరి. వారివాదములకు సమర్థరము రాలే దనియే నా తలఁపు. అట్లయ్య నేల నే నిందు న్రాయుచున్నానో యెఱుఁగుదు. ఈవాదమును స్థాపింపఁజూచు ఘనులు “బ్ర! శ్రీ! రాప్రసాదేభ్యః గిమగు రామమూర్తిపంతులుగారు. ఈమహాశయు లుదారులు. ఆంధ్రభాషాసంప్రదాయజ్ఞానపూర్ణులు. వీరివలె నేవచేయువారరును, ఆంధ్రసరస్వతి. భాషావిషయమునఁ బూర్వులవి నేటివారివి గ్రంథముల నేరూపమున నున్న నరసి మోమోడక యభి

ప్రాయ మొసంగి గర్వరహితులై యుందురు. ఇంతవాడము సేయుచున్నను విషయప్రాధాన్యమును విడువదు. వారివాడము హేయమో యుపాదేయమో యెఱుంగక యుంట నాకు దగ దని యిందుమూలమునఁ దెలియఁజేయుచున్నాను.

వాడము: — జ్ఞానమును నన్యోన్యము నందించుకొనుటకు దూతవంటిది భాష. అగ్ని యజమానకృతహుతహవ్యమును దేవతలకుఁ దీసికొనిపోవునట్లు భాష మధ్యవర్తి. అతఁ డెంతసులువుగ లభించిన నంతలాభము. అందు నందఱు సుమాఖులే యగుట వ్యావహారికభాష నుపయోగింపవలసినది యని వాడము. అట్లుగాక పూర్వభాష కావలయు ననుట మంచిదికాదు. భాష యొక ప్రవాహమువంటిది కావునఁ బూర్వపరములు రెండును వర్తమానమున నుండును. పూర్వము మాత్రమే కావలయు ననుట ప్రకృత మెఱుంగకుంటయే, కాని యాలోచించిన దానిని నట్లే వలుకుట యాచరణీయ మని యనుట కర్థము కాలేదు. యథాగతగదిత నుగుట స్వభావమే కాని సుభావముగాదు “వానంటే యేమిట్రా? అక్కడినుండి నీళ్ళురావటం” ప్రశ్న ప్రత్యుత్తరములు గలవు. ప్రయోజనము కొంచెము గలవ. ఆలోచించునప్పుడు మన భాష చాలఁ బరిమిత మగుటయు సహజము. అట్లు చెప్పటయు సహజమే కాని ప్రయోజనము శూన్యము. “ఇది” అను నీసర్వనామము భాషామృత్యువు. ఎంతభావమైన “ఇది” లో నిమిడించి మాటలాడువా రెడఁజో గలరు. మన వలుకు వరా వశ్యంతి మధ్యమ వైఖరి యని న్నావిధములు. మనస్సులో నాలోచించునప్పు డిన్నిరూపముల నొంది మధ్యమావస్థలో నుండును. స్థూల రూప మగును వైఖరి యగును. మధ్యమావస్థ కావుననే పదము స్ఫురింపక భావము స్పష్టమగును. భావము పుట్టి తరువాతఁ బదముపుట్టును. ఆలోచించిన దాని నట్లే ప్రాయట యసౌభవము నప్రయోజనము హాస్యాస్పదము నగును. ఆంగ్లముభిప్రాయము నిదియ. ఏమాటలతో మనసులో నాలోచింతుమో యామాటలనే వాడుకచేయవలయు ననుట పొసఁగదు. పరిమితపదములతో మనమున నాలోచింతుము. ప్రయత్నపూర్వకముగ దానిఁ బట్టుదుము. నైతికుల యచుకాసనమునిట్లే యున్నది. “మాటకూ మనోభావమునకూ గలసౌబాధము చిన్నతనమునందే కలిగి అంతకంతకు దృఢపడుతుంది” అనుదాని విమర్శితము. మాటకును మనోభావమునకును సౌబాధ మున్నది. కాని యామాట సొస్స-

రించినంగాని మనోభావమును విశేషీకరింపదు. మఱియు నీమాటల వాడుకలోఁ బ్రమాదములు సంభవించును.

'I beg your pardon' అనునీవాక్యమును నాంగ్ల లుచ్చరించునప్పుడు విన్నస్పష్టమగును. ఉచ్చారణానుసారమును గర్వ్యము కదా? ఉచ్చరించినట్లు వ్రాయుచో నక్షరమాల యక్షయమాల కావలసివచ్చును. భారతభాష నేటిది కా దనరాదు. కొన్నికదములు భిన్నించినవి కాని పూర్తిగ భిన్నంపలేదు కదా? భారతము మన మరుకొనునట్టి వ్యావహారికభాషలో రచింపఁబడిన స్త్రీమిత్రనాగము? సంభాషణభాషలో భారతము వ్రాయఁబడలేదు. "కావ్యము లలో కవులు ఓచితిని బట్టి ఎట్టికబ్బములు వాడుకచేసినా చెల్లును గాని లోక వ్యవహారములోను జనసామాన్యమునకు వ్రాసేగ్రంథములలోను చెల్లకూడదు." అనువాక్యము చూతము.

కవులభాషను విడిచిరి. అయినను జనసామాన్యమునకు వ్రాయునప్పుడే భాష ముండవచ్చు నందురు. జనసామాన్యవ్యవహారభాషయే యుండవలయును. శిష్టవ్యవహారభాష కాదుగదా? జనసామాన్యవ్యవహారభాష సకల విషయములఁ దెలిసికొన నసమర్థ మగును. అందఁ జెఱింగినదియే. ఇంక నేవిషయములు వ్రాయవలయును? ఇది యొకసంశయము. కావ్యములుగూడ జనసామాన్యమున కుద్దేశించిన వేలకావు? అవియు నట్లే వ్యవహారభాష నుండవలయును. ఇట్టి యనవిస్థాపోషము పోవుటకుఁ బదములమాల యెత్తక ప్రత్యయములను గూర్చియే యనవలయును. ఇప్పటివారి వ్యావహారికభాష యనఁగాఁ బ్రకృతిగత మైనది కాదు, ప్రత్యయగత మైనది యనియే నాకు బోధమయ్యెను. ప్రత్యయమాత్రమున కింతవాద మేల? నాయభిప్రాయము వాదివాక్యవిమర్శాసం తరము తెల్పెదను. వ్యవహారభాషావాదము నిల్వలేదు.

ఇంక నిట్లనిరి. "తెలుఁగువారు వ్రాసేదేకాక మాట్లాడేది కూడా సభ్యభాషే అనే గౌరవము దేశమునకు సంపాదించడము". గౌరవమురదే గొప్ప కాని, యెవరో కానో? ఇంగ్లాండు ప్రేంచదేశములలో రెండురు నొక్కటే యైనవట, కావచ్చునేమో కాని మనదేశములోఁ గాదు. అక్కడఁ గూడఁ గొలఁదిగనో గొప్పగనో భేదము గల దనియే విందును. కాని, మనదేశములో మొదటినుండియు నట్టియాచారమునెడల వైముఖ్యమే కన్పట్టుచున్నది. చాల

నిదర్శనములు గలప్ర సామాన్యవిషయములమాట యెట్లున్న మిగిలివని యెల్ల నాచెప్పినట్లే యుండెను.

ఋగ్వేదమునుండియుఁ గలయుదాహరణములఁ జూపఁగలను విస్తరభీతి విరమింతురు. మఱియు నవశ్యమైన వ్యావహారికవాదులవిర్యచన మేమియో? అపార్థవ్రతిపాదకమా? అవప్రయోగమా? శబ్దావయవమునఁ గలవైషమ్య మెఱుంగుట యెట్లు. ఈసంశయములు తీరవలయును. ఇకఁ దరువారివాద మరయదము.

“మాఉద్దేశము కొనసాగి కే పెద్దమునుష్యులు ప్రాసేనధ్యభాష దేశము తా క్రమక్రమముగా వ్యాపించి విద్యాతోధకు కావలసిన సులభసాధన మేర్పడు తుంది. పామరులకు సులభమైన వాఙ్మయముపుట్టుతుంది.”

పైవాక్యమునఁ బెద్ద లను పదమున కర్థమేమి? ధనికులూ అబ్రాహ్మణులూ; అబ్రాహ్మణులూ, అబ్రాహ్మణులూ? మొదటివారివలన సాహిత్యాభివృద్ధి న లాభములేదు. రెండవవారు గొప్పవారే కాని యాద్రష్ట్య మెక్కి చప్పు లేరు. మన కిది యరుథవమే. మూడవవారు వాలవవా రుపకరింతుమకదా? అబ్రాహ్మణు లాయుద్వితో శ్రేష్టులు. వారియభిప్రాయము భాషాశాస్త్రమునుయో గ్యతనుబట్టి యుపాదేశ మగును. వారియభిప్రాయమును ‘యుక్తిచే’ ననుభవ ముచే (పెద్దలవాక్యములచేఁ పూర్వలాక్షణికమండితులు) సాధితము గావల యును. అట్లును విశ్వసించవచ్చును. పామరవాఙ్మయము పుట్టిన లాభ మేమి?

ఇప్పుడు మనదేశములోఁ బామరవాఙ్మయము లేదా? లేకేమి? పా మరుల కుండవలసివసర లేదు. కారణము సులభసాధనము భాషావిషయము లేకపోవుట కాదు. లోపము లన్నియు దీనివలన వచ్చినవనుట తగదు. చిన్న పిల్లలతోఁ జెప్పెడి కారణము లవి. చిన్నది వేళ కన్నము తినక తల్లి యెర పిలిచినను రాలేదు. అప్పుడు చిన్నది తల్లి “చిన్నదియేరావే” అనిపిలిచెను. చిన్నది నవ్వు చొకరిను కలచెను. ఏప్పుడువచ్చి తల్లితోఁ జెప్పెను. తల్లి విని “అమ్మా! చూసేవా వేళపట్టున బువ్వతినకపోతే చీమలు గోమలు కరుస్తాయమ్మా దా బువ్వతినీ” అని యనును. అతల్లి దిక్షలవాక్యముల లోఁ గారణకార్యములకు సంబంధము సరిగలేకున్నను దల్లియొక్కనమద్దేశము పూర్తమయ్యెను. అట్లే పెద్ద లనుచున్నాడు. పామరులు పామరులే కదా? వారిబుద్ధి యేప్రాప్తును గేవలజ్ఞానేతరవిషయమున స్వార్థమునఁ బ్రవర్తించును.

పంచాంగము పామరులయిండ్ల నున్నట్లు తదితరగ్రంథము లుండవు. మఱియు దబ్బిడి వెలగల్గి చాలఁ బుటలు గలగ్రంథము (విషయనూత్తియభాష యైనఁ జాలు)లుండునట్లు నాల్గణాలువెలగల 'యారోగ్యదర్శిని, యుండదు. కొందఱ కాశ, దాడిద్యమును గలవు. ఇట్టి వెన్నియో కారణము లున్నవి. మఱియు సాధారణముగఁ బండితులగ్రంథములు చాలభాగము పామరగృహీతమే యగుచున్నవి. పూర్వ లక్షారణముననే యొకసామెతను గూడఁ బల్కిరి. "పండితాః మూగభాషిణః" అని. సత్యముగూడ సంతియే. పామరుల పామరత్వము తొలగించుటకుఁ బండితవాఙ్మయమును గవలయును. పురాణకథలు మున్నగునవి లేవా? అంతమాత్రమే పామరులభాషలో వ్రాయవచ్చును. శాస్త్రములు, దర్శనములు, స్మృతులు, లోనగునవి యెల్ల నేభాషలోఁ దెల్పినను పుష్పిన్నులే గ్రహింపవలయును. పామరులకు నుపోధకముగ నుండుటకుఁ గొన్నివిధముల గ్రంథములు గలవు, మఱియుఁ గల్పింపవచ్చును. దానికిఁ బామరభాష యక్షతలేదు. బాలురకు పోధింపఁదలచిన బాలభాష యక్షతలేదు. సర్వసామాన్యముగ మాటాడుభాష కావలయు నన్నను నదియు ననువు పడదు. ప్రతిదేశమునను నాంగ్లభాష గలదు. సర్వసామాన్యముగ నాంధ్రదేశమున నాంధ్రులు (శిష్టులన్నవారును) అంగ్లత్రిలింగముల నాడుదురు కావున నాంగ్లత్రిలింగభాషాగ్రంథము లుండవలయునా? మన్యుండు హిందీసామాన్యభాష గానున్నది. దానికి సిద్ధము కావలయును. "మంచి ప్రాంధుషిష్ట సంపాదించాలంటే ఇమ్మొరాలిటి లేని కాండట్టు బాగుండాలి" ఇత్యాదిగ్రంథములు వ్రాయవలయును. అన్యదేశ్యములు లేవా! యల్లే యాంగ్లమును వాడవచ్చును. అని యందురా? తావు, తవర, బదులు, బిడారు, ఇత్యాదిపదములు సుహృథములయిన ట్లాంగ్లపదములును గాని డప్పు డట్లే దేశము చేయును. ఇంగ్లీషునేర్చిన యాంధ్రులకుఁ గా దందురా? అన్నను బ్రయోజనము లేదు. అంగ్లముపయోగింతురు. ఉపయోగింపనివారున్నఁ బరిమితి నామ సర్వనామములతో భాషాదేవికి నామము పెట్టెదరు. అట్లే వ్రాయవలయునా? ఏది మనకాదర్శమై నిలుచును? పిమ్మట వాక్య మరయుదము. "మాట్లాడడము తమ ఎడటివారికోసమున్ను వ్రాయడము దూరమువారికోసమున్ను తమకోసమున్ను కూడాగలదు." అనిరి. అవును. కాని యెడటివారితో మాటాడునప్పుడు క్రమభంగమును పడఁజేరను, స్వరవైశిష్యనిగాదరణమును సంభవించును.

(సశేషము)

కచటతపలు.

కో. వేం. కృష్ణచూడామ్యులుగారు, (ఉభయభాషాప్రవీణ ఏ)

అమృతవాగరకత సనాతనము. వారలయాశయములు నాచారములును సనాతనములే. వ్యావహారికభాష తప్ప గ్రా. శి. భాషయు సనాతనమే. వైదికభాషకును తామికభాషకు సత్యుత్తరేత ముండినను వ్యాకరణవియమము లేర్పడినతరువాత సూత్రకర్తలకాలమున భాష యెట్లుండెనో నేటికి నట్లులే యున్నది. ఇట్లులే యాంధ్రభాషయు; బ్రహ్మనానుశాసకుండును గావ్యకర్త యు నగు వన్నపాచ్యునికాలమున నేరూపమున నుండెనో నేటికి నట్లులే యు న్నది. అధునికులలోఁ గూడ నేకొండతో తప్పఁ గవు లందఱును వన్నపాచ్యు నులగావ్యభాషను విమర్శించుచు, విమర్శఫల మగుఁపూర్వజ్ఞానమును దమ గ్రంథరచనమున వినియోగించుచున్నారు. అధునికులే గాక తిక్కనాదిసన్మత్రు లు నిట్లులే యని,

కో. ఆమూఁడుకర్వములలో, నామావ్య దునుఁజువు తెనుఁగులరసికొనికృతులే తామరచించిరి తిక్కను, ధీమణి మొదలైనవలొంటి తెనుఁగుకవీంద్రులే (పీఠిక 47) అప్పకవియు వచించియున్నాఁడు.

అధునికు లగువాంధ్రభాషాతత్త్వవిమర్శకులఁ జెన్నయసూరి చాల వట్టు భాషాశోధన మొనర్చి చాలవఱకు వన్నయభట్టియమున కభిన్నముగ నుండుట నెఱింగి తనబాలవ్యాకరణమును సంధివించినంతవఱకు వన్నయభట్టి యమునకు భావాంధ్రీకరణముగ రిచించెను. ఈబాలవ్యాకరణమున సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదమున

‘కచటతపలు పరుషంబు లని గజదవలలు సరళంబు

లని చెప్పెంబడు’ (గ) వచుచున్నాఁడు.

ఈసూత్రము వన్నయభట్టియమువందలి ‘కచటతపః పరుషాఖ్యా గజ దదబాస్తు సరళః’ అనుసూత్రమున కాంధ్రీకరణము. ఈసంజ్ఞ చతుర్విధాంధ్రభాషాసాధారణము కావుననే యహోబలపతి ‘స్థిరా ఇతితే’ యను ప్రేమాత్రవ్యాఖ్యానమున ‘క’స్త్రు మిదం సంజ్ఞావిధాయకం సుధ్యాంధ్రపదానా మేవేతి నియంతృ వశేక్యతే, సామాన్యప్రవృత్తత్వాత్ ప్రయోగవ్యాకోపాచ్చ తేన కబ్జప్రయోగస్సాప్రామాణ్యం పాదీనామపి సంగ్రహః’ అని సాధారణమును

దలుపుచున్నాడు. సూరికూడ 'ఇతరములగు పాల్లులు స్థిరములు (౬) అను సూత్రమున వర్గద్వితీయాదులు బంగిడి పై మోశయమునే స్థిరముచుచున్నాడు. సాతకులు వైకృత (సంస్కృతసమేతర) మున వర్గద్వితీయాదులు కలవన సాహించి "ఋఋఋ" ఇత్యాది (పంక్తి ౪) సూత్రమును విస్తరింపజాలరుగదా !

అద్యవ్యాకరణమున సంజ్ఞలవిషయమున గార్య కాలయభోద్దేశములను చెందుషము లుండినను 'బూర్వత్రాసిద్ధ' మిత్యాద్యధికారసూత్రములు లేని మనయూ యాంధ్రవ్యాకరణమున ఫలభేదమును గల్పింపజాలవు. కాన "ప్రత్యక్షకృతికముమీడి పరుషములకు సరళము లగు" పంథి ౧౬ (పరుషాద్రుత ప్రకృతికా త్పరచాః స్వః) అను మొదలగు సూత్రముల బరుషకదముచే దర్శుజ్ఞాసంజ్ఞతము లగుకచటతప లుఃస్థిరమా లయ పూర్వము గలువలు మొదలగురూపములు సిద్ధించును. రూపములు సిద్ధించుటయన నన్నయభట్టాచల ప్రయోగము లట్లుండె ననుటయే. ఈసూత్రవృత్తిలో సూరి 'నగడెను + తనుములు = నగడెనుదనుములు, మొగిడెను + వద్దరు = మొగిడెనువద్ద' మని యుదాహరించియున్నాడు. ఈయుదాహరణమాలబట్టి కూడ బరుషాదిసంజ్ఞ సాధారణ మని సూరి నన్న సామ్యలయాశయ మైవట్లు నిర్ణయింపవచ్చును.

౬వయ మిట్లుండగా బారవండి రాయశాస్త్రిగారు ఆంధ్రకల్పదంతా మణి కుద్యోతిని యనువ్యాఖ్యను రచింపుచు దమవ్యాఖ్యానమున నద్దియో యొకయపూర్వాశయ ముండు టావశ్యక మనుమాహాత్ "ఇది సంజ్ఞాకార్యములు గావున వాసంజ్ఞలున్నచోట్లనే యగును గాని లేనిచోట్ల గావు. తత్పరుషములలో బరుషము లుండవు గావున వచ్చుట సరళాదేశము లేదు.....
.....ఉవా. నన్నయభట్టారకుడు ఆది ౧ ఆ ౨౧ రికలము. గురుపద్యవిద్యకువాద్య, ౪౬ క. ఏవ్వర్వములు. సభా ౧ ఆ ౧౭౩ చ. గిర్రజమన్నరము ౨ ఆ ౩౧౪ క. సభాపర్వమునకథ, అనుచోట్ల కేయకయు ఆది ౧ ఆ ౨౨ వ ఏబాద్రు, ఏబది, యామొదలగుచోట్ల కేసియు దన యభిప్రాయమును తెలిపియున్నాడు. అట్లే సోమయాజియును భీష్మ పర్వమున వ్యాసప్రార్థనమున ప్రాశస్త్యమొదనల అనుచోటను సరళాదేశము చేయలేదు. అచ్చట * గురుని + పద్యవిద్యకు, ప్రాశస్త్య + పయోదనలతనుభాసితు

* గురుః = గురుక. ప్రాశస్త్యం = ప్రాశం. చా. రిప్రకృత్యలక్షణిక.

అని కాని యని సమస్తపదములు కావు. వారు వ్యర్థవిశేషములఁ బెట్టినవారు కాదు. ఇటీవలివారు క్రమక్రమమున ప్రకృతులను వికృతులుగాఁ జేయుచు న్రాసినవ్రాతలలోఁ గృత్రికర్తలపాఠములు ప్రాయశఃముగా ఖలము లగుచున్నవి, అచట 'నిరమో మహతాః లుక్ప స్యాత్' అనువక్యమాణసూత్రముచే ద్విత్వీయైకవచన మగునివర్ణకమునకు లోపము రాఁగా గురు ప్రాస అనుచు పములు నిలుచును. బయోద, బింగాంతు, ద్రిదశవందితుని ఇత్యాదులలో సరళాదేశపాఠములు కృత్రికర్తలని కానందుల కిది నిదర్శకములు? (44 పుట.) అని న్రాయుచున్నారు. పాఠకులు, గురు + పద్యవిద్యకు సభాపర్వమున + కథ యనునవి భిన్నపదములై సరళము లన్న నేమి సమస్తపదము లన్న నేమి యని ప్రశ్నింపకుండుదుగాక! శాస్త్రులవారు వికృతులుగాని ప్రకృతులనే సూచించి యుదాహరించి యున్నారు, మన కొకరామబాణమునుఁ బ్రయోగించి యున్నారు. రామశాస్త్రి గారిబాణ మిది రామబాణమే. నన్నయాదులప్రయోగము లెల్లున్నను బ్రమాదముచేసిన సరళాదేశము ముక్తదానినైనఁ జేయని శ్రీచారి నియమాసక్తి మాత్రము ప్రశంసింపకతీరదు.

శాస్త్రులవారు, అట్టిసోమయాజియును భీష్మపర్వమున వ్యాసప్రార్థనమున.....సరళాదేశమును జేయలే దనుచున్నారు. ఈయపూర్వనియమమును వ్యాసప్రార్థనమున (మిగిలినచోట్లఁ జేయఁబడిన సరళాదేశములు కృత్రికర్తలని కావని చెప్పియున్నారు) నేల చేసిరో తెలియ కున్నది. లేక వారిభారతభాగమువంతయు విష్ణులే చేసి "భీష్మ వాకు గజలింది పాండవులు జ్వలికవిక్రమలీలఁబాల్చుటగా, (భీష్మ)వీడె వచ్చెం గుఠీసుతమస్యముండు సమర్థసేమాధిరామాకృత్రిక (విరా) ఇత్యాదులఁగప్రాసము నట్లులేదటవబాది ప్రాసముల వాడె నని యందమా? శాస్త్రులవారు సోమయాజి కగాదిప్రాసములవాడె నన పంకికరింతులేమో?

కానిసాంస్కృతికపరుషములకు గజదంతరాజేశము శాసనముల గూడఁబెట్టుచోట్లఁ గానంబడుచున్నది చూడఁక, ఓపిలిసిద్ధి కొనిదెన శిలాశాసనమున, ఉ. ఆరెరినాల్పువాధి దలితాల్మమువం † ద్దుదముచ్చె బ్రహ్మ సం

ప్రీతిగ వానించిచ్చి మరీది జనిచ్చె మరీది కవ్యయ

† సమయశాస్త్రమునకు ముందున్నందులైతి బాగ్దతుగను వ్యర్థమందవలయు క్రమము అసంయుక్తమిదలొక్కము న్దలించుటగా క్రూరవికాసమిది.

ఖ్యాతుండు పుట్టెం గన్యపుండు గన్యపుండను ముని కుంభవింశ్యేగో
 కారతరమ్యమూర్తి గమలాపుండు సూర్యుండు వంశకర్తయై.
 క. దండీజగనాబృగండ్లాడు, గండ్లరగండ్లాడు వీరఖణివిజ్ఞాన యు
 ద్ధండ్లుండుం దాం బకుమువ్వర, గండ్లండ్లను ధార నిలిపెం గటకముల్ నను
 వనపతియొక్క దీర్ఘాశిశాసనమున (చూ. రాజరాజనిరేంద్రకట్టాభి
 షేకసంచిక పుట ౧౪).

సీ. దీవియ వెట్టెం బద్రావతియును [నా]

క్షోణీనశశులు గలయంతకును ముదమున

ఇంతయేల ! నన్నచార్యునికాలమునాటి ద్రాక్షరామమందలి సోమల
 దేవిశిలాశాసనముననే,

ఆ. వె. సకలవసు[మతీ]శమకుటలసద్ర[త్న], కిరణగుదివిరాజి చరణుల్లయున

† కూంతుసరియె పోల్పు ‡ గాంతలెను, నిజభుజప్రధాని[బ్ర]జయితదేవని.
 అనియుఁగలదు.

శాసనాదుల యాధారము లిట్లున్నవి. నూతనాశయముచు బ్రకటించు
 నప్పుడు శాస్త్రులవారు తప్పక యెద్దియో ప్రమాణము నుదాహరించుటావ
 శ్యకము. కాని పరుషసంజ్ఞయే లేక యాకార్య మెట్లు సిద్ధించును ? “పారమ
 తిం గపీద్రులు” ఇచట కపీద్రులు గపీద్రులా ? వింటిం బురాణము లో “పురా
 ణము బురాణమా ? ఇట్లే ఎల్లెకలకు ప్రకృతివికృతిభేదము విద్యదవిద్యభేద
 ము లేక యెల్లకపులును జేయుచునే యున్నారు. ఇట్టారకునియభిప్రాయము
 వికృతినంజ్ఞాకార్యములు వికృతియందే కాని ప్రకృతిభాషలో, జేయరా దన్నట్లు
 వాకుఁడోచుచున్నది. వాఁడువీతాంబరుఁడు, వీఁడుసక్రపాణి, మాతావితరలు
 మున్నగునవి యశాస్త్రియములు గాని సాధువులు కావని తలంచెదను.
 అయినను సహృదయు లగువివాదులు విచారించటకుఁ దెలిపితిని గాని
 సుష్టవివాదముకొఱకుఁగాదు ! అనుటావశ్యకమగునా ?

† ఇచటఁ బాదర్యశ్యము కలదు. నిజభుజప్రధాని బ్రజయితదేవని, కూంతుసరియె పోల్పుఁ
 గాంతలెను అని పఠింపఁదగు—

‡ పోల్పుగాంత అనునెడ మద్రాసులో ‘పోల్పుగాంత’ యనికలదు. కాని ప్రుతముమీది
 కచటకపలు గలదెదట లగు నన్న నిమిష మప్పుటికి స్థిరమై శేఖరులకుఁ దెలిసిరిమ. ఈముగ
 మందెను. ఉదా.....పోల్పుగాంత. (3. ౪) అని విమోహనముటలే ‘పోల్పుగాంత’
 యని యింటికిరి.

శ్రీమత చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎ. ఏ. గారు కూడ భారతాంధ్రభాషాపరిష్కరమున (చూ. రా. ప. సా. పుట 46) పనుషములకు సూచి యందుఁ గలుగు మార్పులఁ గూర్చి భారతరచనాకాలమున నెట్లుండెనో చెప్పటకు వీలులేదు. ఈవిషయమున నన్నయకు దగ్గతి నున్నవై మూకరణులే ప్రమాణ మరుచున్నారు. దీని కేమిపేతువా ?

ప్రకృతాంశమునకు వర్తము; నన్నయకుఁ బూర్వమునను బరమునను సమకాలమునను గూడ సాంస్కృతసాంస్కృతసాధారణము లీపరుషాదిసంజ్ఞ లని భాషనాద్యాభారము లున్న మునుఁగాక ! నన్నయవ్యాకరణమున వీనిని విశేషాకారముగ వ్యవహరించరాదా ? స్వకృతి మల్లు ప్రయోగపరాదా ? యరు పంశమును విమర్శితము.

నన్నయభట్టిజుముఁ బరషపదోపస్థితికై వీతే తే పదములు ప్రయోగింపఁబడినవి. అందు 'గపడదవాః స్వః ప్రథమామాత్రా చాత్తాస్థదోర్వికై వేతే' యరు సూత్రమున 'నేతే' యరు పదముచేఁ బరషపద మను పరిపఁబడినది. ఆపలి సూత్రమున 'నవికృతకల్పా త్పరః సాంస్కృతికానాం ధవన్తి గపడదవాః' అనువానిలో 'సాంస్కృతికానాం = సాంస్కృతకల్పాదిగతానాం పరుషాణా' మరి గపడదవాదేశము నిషేధింపఁబడినది. సాంస్కృతిక కచటతపల కీసంజ్ఞ లేకున్న నిషేధ మరుచితము గదా !

కాస్త్రువా రీమాత్రవ్యాఖ్యలో 'మూలకారుఁడు పరుషాణాం ఆపక సాంస్కృతికానా మని కల్పకరముగ నే చెప్పినాఁ దనిరి. ఈకల్పకర మన వర్ణ మేమి ? వ్యాఖ్యాతలు మూలకారునాశయమును వివరించుట గాని సర్వత్రయ వ్యభిచారిగా స్వాశయమునే మూలకారునాశయ ముచట గాని యుచితము. వ్రాయసకాంక్ష దూషించుటమాత్ర మరుచితము.

తాను నేమి పదంబులను ద్రుతప్రకృతికములే; వానిపై కచటతపలకు ను గజడదల లాదేశముగ నవచ్చును. (చూ. పై. దండిజగవౌచ్చగండఁ దను పద్యములోని తాఁబరుమువ్వర)

విమర్శకులు కొందఱు నన్నయభట్టిజుమున 'గపడదవ' యనుసూత్రచర్యదాసమునుబట్టి యది రా వనియుఁ బ్రాప్తిలేమి గజడదలలు రా వనియుఁ గావునఁ గచటతపలు స్వరూపముననే యూను పనియు సందల కుపప్రధముగా 'నవ చర్యదాసస్య తానుకెప్పి, నేనుజదిరితి నికిరూపద్యయ

సూపాదన ఏవ ఉపక్షిణశక్తికత్వ మితి వాచ్యం, తాదృశప్రయోగస్య కుత్రచి
ద వ్యభావా' త్రను సహాబలకుడితీయము, నుదాహరణముగ విరాటపర్వ
ములోని,

క. నీచెప్పినపెద్దలు ద్రో, గాచామ్యులు మున్నుగాఁగ నని కొల్లని వా
రైచన్న వారలం గొని, యే చక్తంబెట్టువాడనే పాండవులన్.
అనుపద్యము నిచ్చుచున్నారు. వీరిమతమున శల్యపర్వములోని,

క. కవదొవలును గాండీవము, నవలనిదం బరుపు ముందఱరదము డిగుమే
ను విదప డిగియెద శుభకర, మప్ర నివ్విన మిల్లు సేయుచునును నతండున్.
అనుపద్యమున నేను పిదప యరుటయే యుచిత మనియుఁ బూర్వలాక్షణిక
కవులకు వపస్రాస విష్ట మనియుఁ గావుననే యాదిపర్వములోని 'ఆవసరజ్ఞం
డము' యనునక్షరలోని కపిలగడ్డంబు నిత్యాదిప్రయోగంబులు గలవనియుఁ
దెలుపుచున్నారు.

మఱికొందఁ జేనువిదప సాధువేయనియుఁ దాను నేనుపదములు స్తుత
ప్రకృతులు కావనియు గనడదవలె వికల్పముగ నగు ననియు ననుచున్నారు.

తత్త్వనిమగ్నకులు వైకల్పికమతమును బర్యుదాస ముండుటచే గ్రహిం
పఁజాలరు. నిత్యముగ స్వస్వరూపమున నుండు ననువిషయమును "ఏగినియ
మికిఁ దగని ఘోరాద్రియొనర్చినవాడ" (రాఘవపాండవీయము ౧౮) నిత్యాది
ప్రయోగము లుండుటచే ననుచితములే. అహోబలకుడితీయపుఁ బైపంక్తు
లు ముద్రణలోని స్థానిత్యములు సాదేశమునకుఁ బర్యుదాససూత్రకథితమై
యుండ జాదేశవిషయ మెటనుండి వచ్చినది 'సలోలోశ్వ' యను సూత్రా
హోబలపతి "నచతత్ర పదుషేషు వికల్పాభిరుతః, తానునెప్పె నిత్యాదిరూప
స్య ప్రయోగాభావా దితి చేస్తే" మనునెడ సాదేశము లేదనుట దీని కుపప్ర
భకము కానఁ బైపంక్తుల తాను చెప్పె, నేను చదివితీ ననుస్వత్వపాఠమే యు
చితము. 'వారలం గొని యేచక్తంబెట్టువాడనే" యను పాఠమే యర్థము.
మొదటి ఏవకార మవధారణార్థకము.

'నేనువిదప,' గ్గి 'నందునోయె' 'నందునోయి' యిత్యాదుల వా

గ్గి (అ+అదుక్) అదుక్ (ఈ+ఇందుక్) ఇందుక్, (ఏ+అదుక్) ఎదుక్ అ
నునవి సప్తవిధభక్తిప్రతిరూపకావ్యములు. ఇన్నయవతముఁ నుప అస్యేయతప్రకృతయ
యను మూత్రముచే ప్రకృత్యను బని గ్రహింపఁదగును.

దేశము స్నేహలోఁ గూడ వలలకుఁ గలయభేదోపపత్తికృతము. అనఁగా గజద
దబ గసడదవలలోఁ జాదేశజసలేవిభిన్నములు. వపస్రాసము భారతకపుల కె
న్నఁడు నిష్ఠము కాదు. అక్షయ్యలోను పకారమే పాత్యము. సూరిపాతము గమ
నించునది.

సరళ యనుపేర బాలవ్యాకరణముపై నారదించువ్యాఖ్యలోని కొ
న్నియంశముల నిందు వివరించితిని. ఇం దనాదిత్య మున్న సూరిమతము నను
సరించి విబుధులు నిరూపితురుగాత !

రెండు చాటు పద్యములు.

—| కోల భాస్కరరావుగారు. |—

చ. రణరణతాలతాలయవిరాజవిరాజితపైకపైక జ్ఞా
భణభణనీయనీ! యనితమానిత ! మానితభూరిభూరి మా
ర్గణగణసార ! సారమధు కైరవకైరవమిత్రమిత్ర ! నీ
గుణగణమార, మార ! విఁగోలల గోలల నేయ నాయమా ?

దీనికి స్వగ్రీయ బ్రహ్మశ్రీ పురాణకుండ మల్లయ్యశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యా
నము: —(మదనునిగూర్చి విరహిణీవాక్యము.)

రణరణతా = రణరణధ్వనితోఁబాడిన, లతాలయ = తీవ్రయుద్ధయందలి,
వి, రాజి = యక్షిసముదాయముచే, విరాజిత = ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, పైక
(ప + పక) = అమృతమువలె ముఖ్యమైన, పైక = కోకిలసముదాయముయొ
క్క, జ్ఞాభణ = అతిశయముతోఁబాడిన, భణనీయ = వాక్యములను, నీ = పొం
దించువాఁడా ! అనిత = కూడుకొనని, మానిత = మర్యాదకలవాఁడా ! (మర్యా
దలేనివాఁడా ! యని భావము.) మానిత = పూజ్యమైనట్టి, భూ = (కళా) స్థానము
లనుండి, యి = జాటుచున్నట్లువంటి, భూరి = గొప్పవైన, మార్గణ = బాణముల
యొక్క, గణసార = సముదాయబలము కలవాఁడా !, సార = బలవత్తరమైన,
మధు = తేనెలక, కైర = కీరములసమూహమునకు, వ = మందమారుతము
నకు, కైరవమిత్ర = చంద్రునకు, మిత్ర = స్నేహితుఁడయినవాఁడా !, నీగుణగణ
ము = నీయొక్క సుగుణపుంజము, అరక = ఓప్పునట్లుగా, మార = ఓమననా!

విరిగోలల (విరి + కోలల) పూముల్లులచే, గోలలన్ = బాలలను, ఏయ్ = కొట్టుట (కు) నాయమా? = న్యాయమా? (న్యాయము గా దని భావము.)

నైఘంటికాధారములు

వి: విశ్చతుసివ్యోమ్ని వాతే పరమాత్మని కక్షిణి (నానాధరత్నమాలా)

క:- ఈ పుమాన్ పవనే శైలే ప్రకాశే కాస్తుభేక్షణే, శుభలగ్నే ధవంక్షిణే హేమ్ని పాః సాతృపానయోః (నా. నా) స్త్రీలింగే త్వంబుధారాయాం సుధాయాం సమ్మతౌచ పా (నానా) భూ:- స్థానభూమ్యాస్తు భూస్త్రియాం (నానా)

రి:- రిశబ్దస్తు స్రవేక్షయే (నానా) ప:- పః పుమాన్ సాత్వికే వాయూ సంయమే వరుణస్సరే (నానా)

క. కమలాకరకమలాకర, కమలాకరకమలకమల / కమలాకరమై

కమలాకరకమలాకర, కమలాకరమైనకొలను / గనిరాసుదతుల్. ౨

దీనిక స్వగీయ బ్రహ్మశ్రీ అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవిగారి వాఖ్యానము:—(సరోవరవర్ణనము.)

అసుదతుల్ = ఆస్త్రిలు, కమలా = లక్ష్మీయొక్క, కరకమల = హస్తపద్మములు, ఆకర = వాసముగాగల, కమల = సహస్రదళపద్మములయొక్క, ల = గౌరవమును, కర = చేయుచున్న, కమల = శోభగల, కమల = జలమాలకు, కమలాకరమై = సముద్రమువంటిదై, కమలా = ఉత్తమస్త్రీలయొక్క, కరకమల = హస్తములవంటి యెట్టిదామరలయొక్క, ఆకర = అత్యంతకాంతులయొక్క, కమలాకరమైన = సంపదలకు నిక్షేపమైయున్న, కొలను గని = సరస్సునుజూచిరి. నైఘంటికాధారములు.

కమలా: కమలం ఘరికాదీనాం హేమాద్యై శ్చిత్రితాశినే క్లోహ్యైషవధేరుణాజ్ఞేపి కమలా శ్రీనరస్త్రీయో (నానా) కమలమ్: - ఆప స్త్రీ భూమ్ని వాక్యారి సలిలం కమలం జలమ్ (అమర) అ:- ఆకారో బ్రహ్మవిష్ణోశ్చ కమలేష్వంగణే రిణే గౌరవేత: పురే హేతౌ భూషణే ఘ్రావమేజ్యయో: (నానా) ఆ:- ఆకారిస్తు పదే భావే పరితాపే పితామహే (నానా) కర: కరోవర్షోపలే పాణా శుండాయాం కిరణే బలా (నానా)

ఆస్త్రిలు లక్ష్మీదేవితెలిలోని తామరలవంటి తామరలు గలిగి విశాలమైనట్టియు, నుత్తమస్త్రీల హస్తములవంటి యెట్టిదామరల కాంతిసంపదలకు నిక్షేపమైనట్టియు నొకానొక సరస్సును జూచి రని భావము.

ఆంధ్రపండితరాయశతకము.

— సత్యవోలు సోమసుందరకవిప్రణీతము —

భృంగము.

- శ్లో. అలి రసా నలిసికులవల్లభః కమలిసిహృదికేళికృతాదరః
విధివతా త్వరదేశ ముపాగతః కుటజపుష్పరసం బహుమన్యతే. ౧
- క. నలిసికులవల్లభుఁడు క, మలిసికులచిత్విలాసమహితాదరః డి
యలి పరదేశమునను విధి, కలనం గుటజమకరందకాంక్షఁ గొనెగదా !
- శ్లో. ప్రబుధనం పద్మవనే నిశాయాం మూలంగదానే మదకర్ణతాళః
స్వప్రాణభంగః ఖలు చువకేష్టి వ్యర్వత్తు దుఃఖా భ్రమరస్య లోకే.
- క. వనజవనమున విసి బు, ధన మగు గజదానమునను దగ శ్రుతియుగతా
దనమును జువకమున తే, వనహనియె భ్రమరమునకు వంతగు వంతకా.
- శ్లో. అపసర మధుకర దూరం పరిమళబహుళేపి కేతకీకుసుమే
ఇహ సహి మధులాభ స్తే భవతి పరం ధూళిధూసరం గాత్రమ్. 3
- క. పరిమళమిలితం బనుచును, జారక మహి ! కేతకీకుసుమమునకు వలీ !
విరితేన దారక దడిగా, కరుమగుఁ బుష్పములు దనువు వంతట గుక్కా.
- శ్లో. దృష్ట్వా హృష్టోఽభవ దలి రసా చిత్ర సంస్థేచ పద్మే
వర్ణం రూపం కిమితి కిమితి వ్యాపార వ్యాజగామ
వాస్తి స్తంభో నచ మధుఃకో వాస్తి తత్సేకుమార్యం
భూర్జన్ భూర్జ స్వవనతములో వ్రేదయా నిర్జగము. ౪
- చ. పలుమఱుఁ తత్త్ర సంకీర్తితపంకజకాంతవిశేషరూపమల్
గలయఁగఁ జూచి మోద మెదఁ గ్రమ్మఁగఁ దుమ్మెద జ మ్మటంచుఁ దా
వలగొని యామృదుత్వము సువాసనయకా మకరంద మందున
గలుగమి పిన్గుచేఁ దనముఖం బటువంచి చనకా భవించుచుకా.
- శ్లో. యే వర్ధితాః కరికపోలమదేన భృంగాః
ప్రోత్ఫుల్లపంకజరజస్సురభీకృతాంగాః
తే సాంప్రతం ప్రతిదిసం గమయంతి కాలం
నిరీషు చార్కశసుమీషు చ దైవయోగత్. ౫
- చ. సమదశరీంద్రగండవిలసద్వదన్మందవివర్ధితంబులు
గమలపరాగసారభవికారశుభాంగము లైవభృంగమల్

క్రమగొని యీ యెడక విధివశంబునఁ గాలముఁ బుచ్చు నిచ్చు కీ
 ర్షములను వంచి నింబముల పారకు జల్లెడుఁబువ్వులందునుగా
 శ్లో. మధూకే మాధ్వీకం పిబసి శతపత్రే ధిరమసే
 మధూలిపారీధి ర్భుప సహకారే విహరసే
 వసంతే వాసంతీమధుమధుర మన్నాసి బహుశో
 దురావేశో యం తే తదపి కుటతే య ద్విహరసే.

చ. అరయ మధూకమాధ్వీకము వాని తరీ! సుమధూలిపారీధే
 సరసిజ మందుఁ గ్రిడలను సన్నితి వాసహకారమందు పా
 దరమతి వాడి తామని నుదారత మాధవికామరందముగా
 మఱిమఱిఁ స్తోత్ర దైన గిరిమల్లిక నంటుట మాధ్యమే కదా!

శ్లో. పిత మత్ర మధు యాపితా మ్మపా భృంగ సర్వ మదిరేణ విస్తృతమ్
 హీయమానసుషమాం హిమాగమే పద్మినీ యదిహ నావలోకసే

క. అళి! లలితమధువుఁ స్తోయముఁ గలకాలము రాత్రు లిచటఁ గడపితి విపుడా
 తలఁ పెద మఱిదితో మంచున, నిలుచుట రహిఁజెడివ పద్మిని గవపు బరీ!

శ్లో. గళితాని మధూని సర్వతః ప్రవికీర్ణాని దళాని మాకుతైః

అధునాపి సహంత మాధవీం మధు పైతా మిహ నావలంబసే.

క. గళితము లయ్యెను మధువులు, దళములు నయ్యెడలమారుతమునఁ జెడర నీ
 వల మాధవి నిపుడైననుఁ, గలయుట మాను టదిలేదు గదరా! మధుపా!

శ్లో. చంచకచతురోసి చంద్రికావైభవే కుముదినీ నిషేవసే

భాస్కరే జయతి పుష్కరే కరై రుద్భిషక్తువదతే నురజ్యసి.

క. దివకరకిరణోన్మేషము, గొని మనునెడ వనజమువకుఁ గువలయవతి రా
 కను వెలయునెడలఁగలువకుఁ, జనిమనదు మధువ్రతుండ! జతురుడవుబరీ.

శ్లో. మరందలోభా చ్చ మిలిందమాలా భేజేంబుజం సూర్యకరై ర్విభిన్నమ్
 హా హంత నారీక మిదం దురంతం ప్రాలేయపారీ ముకుళీచకార.

క. దినకరకరవికచాంబుజమును మధువునకై మిలిందములు చేరఁగ న
 వ్యసంబున ముకుళిఁచం, గనుతేనెను నయ్యె మంచుగమి వింత గదా.

శ్లో. అమరతరుకుసుమపారథ సేవసంపూర్ణ సకలకామస్య

పుష్పాంతరసే వేయం శ్రమరస్య విడంబనా మహతీ.

క. సురతగువరసుమపారథ, పరిసేవసంపూర్ణ సకలవాంఛితుఁడై శ్రీ
 కరుఁ డగుశ్రమరువకు సుమాం, తరసేవవిడంబనముగదా భారుణిలోక.

శ్లో. మలినేపి రాగపూర్ణా వికసితవదనా మనల్పజల్పేపి

త్వయి చపలేపి చ సరసాం భ్రమర కథా వా సరోజినిం త్యజసి. ౧౬

చ. మలినుఁడనైనఁ గాని మది మానక రాగమునే వహించుఁ జా
పలమును నీవు చాల్చినను బాయక బల్లరసత్వమూనుఁ గే
వలముగ నీవు జల్పగతి బాటిలిన్ వికచావనాభయా
లలితసరోజినిం గడఁ జలంబున రోసితి వేల భృంగయా.

శ్లో. భృంగః క్షుధాతురపి కింశుక విభ్రమేణ

వ్యాజృంభమాణశుకచంచుపుటం ప్రవిష్టః

ఆశాం విహాయ మధునోపయవై స్సమస్తై

ర్నిర్గంధ మిచ్ఛతి పరం పరితప్తమానః.

౧౭

చ. ఒకతడి కింశుక భ్రమర నొంది క్షుధాతురమా విశిందమా
ప్రకటితజృంభమాణశుకభాసురచంచుపుటంబు సాన్ని వా
రక కడుఁగుండుఁ జెంది మకరందపరత్వము డింది విడుగా
సకలనిజాంగసంగతి వెస స్వయజేరఁగఁ గోరె సారకున్.

శ్లో. చర న్వనాతే నవమూజరీషు న షట్పదో గంధఫరీ మతిస్మత్

సా కి న రమ్యా స చ కి న రంతా బలీయసీ కేవల మిశ్వరాజ్ఞా.

గీ. మహితవనమధ్యమున మంజుమంజులను

గడుఁ జరించుచు మధుపంబు గంధఫలిని

గొన దదియు రమ్య గానా తానును రమి. ప

నదియొ కేవల మది మిశ్వరాజ్ఞ గాడె.

చాతకము.

శ్లో. వృథా మృథా ధావసి చాతక త్వ నాయు ఘనః కింతు కరీ మదాంధః

న త్వాదృశేభ్యో విచదాతి దానం మాతంగదానం మధుచీర్ణ్య ఏవ ౧౮

గీ. చాతకమ! వట్టివృథగాఁగఁ జనఁగవలదు

ఘనుఁడు గాఁడితఁ డున్న త్తకరివరుండు

పాసంగ మీబొట్లకును దాన మొసఁగఁ డయ్యె

మహిని మాతంగదానంబు మధుపరతికె.

శ్లో. రేచేచాతక సావధానమనసా మిత్ర క్షణం శ్రూయతా

మంభోదా గగనే వసంతి బహవ స్సర్వేపి నైకక్రయాః

శేది ద్వృష్టిభి రాద్ధ్రాయతి ధరణీ శేది ద్వృఢా గర్జ్యతే
యం యం పశ్యసి తస్య తస్య పురః మాత్రాహి దీనం వచః. ౨౦
చ. వినుమిఁక సావధానముగ వీరులఁ బాతకమా! మనుక్తి నీ
క్షణమున మింట బల్తొగులు గన్పడ నన్నియు నేకరీతులై
తవరపు కొన్ని గర్జిలు వృథాగతియై మఱికొన్ని వృష్టిచే
తను దగుఁ గాంచునన్నిటిని దారి లటఁ దును వేడఁబోసుమా.

పీచ్చుక.

శ్లో. గిరితగరశకంఠ శృంగరో నీలకంఠః ప్రబలతరవిమాళీ బస్మిణో నీలకంఠః
అజరత్యుగవిసర్పస్త్రీటదబ్బాచహరిణి కలయసి కలవింకత్వించ భో నీలకంఠః.
చ. గరళము కంఠమౌ దణఁది కారతలోకము నెంచి పెంచు శం
కరుఁడును నీలకంఠుఁడె దగ నివ్వవత్సనిభోజి శేకీయన్
ధరణిని నీలకంఠు డె ప్రతాపముఁ బాపుచు గడ్డిఁ బుర్వలన్
జెరపట మెక్కి నిర్ము కలవింకము దా నొకనీలకంఠమే!

కాకి.

శ్లో. కరోతు కరట శృబ్ధా సర్వదా ప్రాగజే వసన్
నశ్యణోతి బుధః ప్రీత్యా శృణోతి పికభాషితమ్. ౨౨
క. ధర మాలకాకి వాకిట, మొటిగినఁ జెవి యొగ్గి వినఁడు బుధజనుఁ డెపుడు
దరువుకడ నుండి నుడివిన, సరసపికారవము వినుచు సుతసపడఁడే.
శ్లో. విధిరేవ విశేషగర్హణీయో కరట త్వం రటక స్తవాచరాధః
సహకారతరౌ చ కారయ స్తే సహవాసౌ సరళేన కోకిలేన. ౨౩

క. శేకలువేయుము దోషము, కాకీ! నీకేమి విధియె కడునిమ్ముఁ డగున్
కోకిలనో సహవాసము, నీకెపుడు రసాలమందు నెఱపుటచేతన్.
శ్లో. నీలంవపుర్యహతుచుంబతుసత్సలాని రమ్యేషుసంచరతుచూతవనాంతరేషు
పుష్పోకిలస్య చరితాని కరోతునామ కాకః కలస్వనవిధౌ నను కాకవీవ.
చ. అతిలలితామ్ర కాననములందుఁ జరించిన మంచిపండులన్
సతతము మెక్కినన్ మలినసంగతి నల్లనియాపు దాల్చిన
గుతుకముతోఁ జరిత్రములఁ గోకిలఁ బోలిన నాకలస్వనో
ద్గతసుధఁ జిల్లఁ బల్లుతఱి గాకము గాకము గాక మానునే.

శ్లో. ప్రత్యంగణం ప్రతితరు ప్రతివారివీరం
కాకా శ్చరంతి చలచంచుపుటా రటంతి

నో యాతి తృప్తి మథ పండితపుండరీక

మండే చరన్నపి స తుష్యతి రాజహంసః.

౨౧

చ. వరుసఁగ నెల్లవ్రూఁకులను బావుల వాకిఁగుం వల తృప్తమౌ
కరమతి ముక్తుసాఁచుకొని కాకులమూఁకలు గూముచున్ సదా
తిరిగియుఁ దృప్తి జెంద వలదివ్యనురాళము తమ్మిరూడ్లనే
గొజికి భుజించి తృప్తిగొనుఁ గూమిమీఱఁగ సారెసారెకున్.

శ్లో. కిం కేకీవ శిఖండమండితతను శ్చారీవ కిం సుస్వరః

కిం వా హంత కపోతబాలపికవ త్తన్తామృతం స్వందతి

కింనా హంస ఇ వాంగకుండధవళః కిం కీరవ త్పాతకః

కాకః కేవ గుణేవ కాంచనమయే సంస్థాపితః పంజరే.

౨౨

చ. కరము మయూరమున్ బలె శిఖండకమండితమూర్తియో మృదు
స్వరయుత మేమొ శారినలె బాలపికంబువలెన్ సుధారసో
త్తరకలకంఠమో ధవళ కాంతియుతంచౌ మరాళమున్ బలెన్
వరగుణకీరమున్ బలెను బాతకమో యలవాయసంబు సు
స్థిరమఁగ నేల నిల్పుఁబడె దివ్యమణీమయపంజరంబునన్.

కోకిల.

శ్లో. రేరే కోకిల మా భజ మానం కించి మదంచయ పంచమరాగమ్

నోచే త్త్వా మిహ కోహనీతే కాకకదంబకపిహితే చూతే.

౨౩

క. ఇందుక పంచమరాగ ము, దందితగతి నిందు మించట నటుగాకను ని

న్నెంచుచు నెవఁడు గ్రహించును, మించెడువాయసగణాక్రమితచూతమునన్.

శ్లో. ధ్యాయ స్నంజనలోయబుద్బుదకణప్రాయం స్వయం మప్తకం

పశ్య న్నాయసకూటకోటిఘటితక్రోటిపుటంవాయసమ్

వస్థాతుం న కలాయుతుం న చలితుం నో న్చిలితుం విాలితుం

నో మర్తుం నచ జీవితుం నభవతి త్రాసాకులః కోకిలః.

౨౪

ఉ. కాటుకనీటిబుగ్గవలె గన్నడువాత్మ శిరంబు గాంచిబల్

గాటపు నిన్నకాటువలె గన్నడు వాయసనాసఁ జూచియున్

నీటుగఁ గోకిలం బచట నిల్వఁగలే దెట కేగలేదు చా

మోటుగఁ జూడలేదు గనుమూయఁగలేదు చలింపలేదు నైఁ

బాటిలుప్రాణముల్ గనదు బాయదు భీతిఁ జలించునక్కటా.

శ్లో. సంకల్పబుద్ధికోటిలకోమధురప్రవాళం మాకందబృందమనిపోతమిశ్రమసూపమ
ని బేతుత్తప్రహృదయేబలిభుక్తులాభ్యే మానేవతిష్ఠసియదీహవదాశుకార్యమ
చ. ధర మధురప్రవాళము సదాసునిగిందమిశ్రమసూపమా
సరసరసాలభాజము వెసవిడి యాపలుగాకిమూకతో
వలలుచు; ద్విక్తుద్భవయవాసితమా వలవేపచ్చెట్లువై
స్థిరముగ మానవృత్తిని వసించితి వేటికిరా! వీకార్యకా!

శ్లో. వపు ర్తిలిన మిదృశం తదపి పుష్ట మేతర్పరై
శృకుంత బత సంతరా శకుంభి ర్వసే ధావసి
క్వచా వద గరుత్తరా మధుర మిదృశం శిక్షితం
నిమించసి సుఖాయత శ్రృంగయో నిమా శృంగురే. 30

చ. తను వతివై ల్యయు కనును దలైనువుం బరిపుష్ట మెంతయు
వసముల సంతతంబు వలవతులఁగూడి చరించుచుంటి నై
వను వినువారిమీనుల కవారతత్పత్తి వహించు; బల్లై జే
మని వినుతింతు; గోకిలము! మచ్చిక నెచ్చట నేకకుంత మీ
ఘనసుధఁ జిల్లు పుల్లులను గౌరవ మొందగఁ దెల్పఁ జెల్లుమా.
చిలుక.

శ్లో. ఫలవతి పిచుమందే మందబుద్ధే కథంవా
స్వవసిమధురవాణో వ్యర్థయో రాజకీర!
అతిపరుషరవాణాం వాయుసానాం నివాసే
కుసుమితసహకారస్రాతభాగం విహాయ. 31

చ. సురుచిరపుష్పపల్లవితచూతముఁ జూతమటంచు నెంచ కా
పరుషరవాచితఁబు లగువాయుసముల్ గలనింబభూజ మి
తటి ఫలియింపఁగా నటకుఁ దద్దయుఁ జేరి నురించుచుంటి నీ
వరమృదువాక్యవైఖరిని వ్యర్థముసేయుచు రాజకీరమా.

శ్లో. ఉచ్చై రేషతరుః ఫలంచ పృథులం దృష్ట్యాప్రహృష్ట శృక
శ్చాలిం చాస్య గతం విహాయ నిభృతం తన్నారికేళం గతః
తత్రాదువ్యా బుభుక్షి తేవ మవసా యత్నోక్యతో భేదనే
ప్యౌకా తస్య వకేవలం విగరితా చంచశ్చ చూర్ణీకృతా. 32

- చ. తెలియక పెద్దవృక్ష మిది తీరుగ దీనఫలంబు గొప్పదై
వెలయు నటంచుఁ గీర మతివేడుకఁ గూడెడు శాలిమానికొ
బ్బరిపంబుఁ జేరి తత్ఫలము వాకొని చీల్చుగ నెంచునంతఁ గే
వలముఁ దదాశమాత్రమై విభంగముగాదు ముఖాగ్రముం జెడఁ.
- శ్లో. నిఖలేషు విహంగేషు హంత స్వచ్ఛందచాఢిషు
శుకపంజరబంధ స్తే మధురాణాం గిరాం ఫలమ్. 33
- క. వరసర్వవిహంగములకొ, ముఁయుచున్నేచ్చామసారముగ నేగఁగఁబు
జరబంధము నీకిది తగ, వర మధురమృదూక్తులకును ఫలమో శుకమా.
- శ్లో. సుభాషితం సురూపత్వం వాచాలత్వం సుశీలతా
ఏతస్మిన్ కిశోరస్య వ్యర్థ మాఖుభుజఃపురః. 34
- క. కీరకిశోరమ నకుఁగల, నారసుభాషితసురూపసాశీల్యములుం
జారువచోమాధుర్యము, నారయఁగా మిగుల వ్యర్థ మగుఁ బిల్లికడఁ.
- రాజహంస.
- శ్లో. భుక్తా మృణాళపటలీ భవతానిపీతా న్యంబూని యత్ర సగి నానినిషేవితాని
రేరాజహంస వద తస్యసరోవరస్య కృత్యేన కేన భవితాని కృతోపకారః
- చ. తరగల నోలలాడితివి ద్రావితి నీరములెల్ల మక్కువఁ
మెటువగు తమ్మిమాండ్లుగొని మెక్కితి పద్మములెక్కి తొక్కి తా
సరససరోవరంబునకు సన్నతి మీఱఁగ రాజహంసమా
కర మనురక్తి నేమి యుపకార మొనర్చితో మాకుఁ చెల్పుమా.
- శ్లో. అస్తి యద్యపి సర్వత్ర నీరం నీరజమండితమ్
తథాపి న మరాళస్య మానసం మానసం వినా. 35
- క. నీరజమండలమండితి, నీరములెల్లడలఁ గలపు నిజ మటులగుఁగా
కారాజహంస మానస, మారయ మానసమునంద యనురక్తి గడఁ.
- పిల్లి.
- శ్లో. మా గర్వ ముద్వహ బిజాల మహీపతీనా
మంతఃపురం మణిమయం నిలయు మమేతి
పట్టాభిషేకసమయే కృణిషీవతీనాం
బాహ్యాస్థితస్య కలభస్యతు మండనశ్రీః. 36

చాలవ్యాకరణము.

—చంద్రాభట్ల రామమూర్తిగారు.—

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదములో “సంస్కృతసమంబులందు దికారాంతము లయినకే
బ్దముల యుపధావజలు బహువచనంబు పరం బగునపుడు దంత్యము లగు”
(సూత్రము ౧౦)

“ఇవి దప్ప సంస్కృతసమంబులందు దంత్యవజలు లే వని తాత్పర్యము.
అర్చి- అర్చులు. రోచి- రోచులు. వీచి- వీచులు. రాజి- రాజులు. వాజి- వా
జులు. మతీయు రాజశేట్ట బొక్కటి దంత్యయుక్తంబు కానంబడియెడి” అని
యన్నది.

దీనింబట్టి రాజశేట్టము తత్సమమునను నూడ దంత్యయుక్త మని రూఢి
యగుచున్నది. అట్లగునేని శ్లేషకావ్య మగురాఘవసాండవీయమండలి “అక
ట పాండురాజయశ మెన్నవైతి” అను గీతవద్యపాదమునఁ గల జకారముగతి
యేమి? పాండవార్థమున “పాండురాజయశ మెన్నవైతి” అని విడఁదీయునపుడు
పాండురాజపదము సంబోధనప్రథమైవచనాంతమై దంత్యజకారయుక్తంబు
కావలసినప్పుడు. రాఘవార్థముం దన్నచో “పాండుర అజయశ మెన్నవైతి” అని
విడఁదీయునపుడు సిద్ధసమాసగత మైనయజశేట్టము తాలవ్యజకారయుక్తంబు
కావలసినప్పుడు. ఇట్టిచో నొకయర్థమున దంత్యమైనట్టియు వేటొకయర్థమునఁ
దాలవ్య మైనట్టియు జకారము నేకపాఠమున సరిగా నుచ్చరించుటెట్లు? అది
దుర్ఘటము. కావున సంబోధనాంత మైనప్పుడు కూడ రాజశేట్టమును దాలవ్య
ముగానే యుచ్చరించుట సముచితము.

ప్రకృతిశేట్టములందుఁ దాలవ్యములుగాను వికృతిశేట్టములందు దంత్య
ములుగాను మంచ పంజరాదు లగుకొన్నిశేట్టములలోని చదలు కానఁబడు
చున్నవి. వాని సీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను.

ప్రకృతి-తాలవ్యము.

వికృతి-దంత్యము.

మంచము.

మంచము.

కొంచనము.

కొంచనము.

జగము.

జగము.

పంజరము.

పంజరము.

“వలరాజునూడు జక్కులతేనిచెలికాడు” అని రాజశేట్టమాంధ్రవామ
సంగ్రహమునం దాద్భుతముగానే వాడఁబడియున్నది. పాండుశేట్టములో సను

సిందిన రాజశబ్దము తత్సమముకాక తప్పుడు గదా?

తత్సమతదృవశబ్దముల రెంటియందును గలరాజశబ్దములోని జకారము దంత్యమే యనుటకంటఁ దల్లిమ మైనప్పుడు తాలవ్య మనియుఁ దదృవ మైనప్పుడు దంత్య మనియు నిర్ణయించుట యర్హమని నాతలంపు.

“యరలవలు లఘువు లని యలఘువు లని ద్వివిధంబులగు” (సూత్రము ౧౮) “హరియతఃకు- ఇత్యాదులు దాగమయకారము లఘువు. తక్షి నయకార మలఘువు” అని యున్నది.

దీనింబట్టి హరి + అతఃకు-హరియతః కుని వ్యాకరణమువలన వచ్చి నయాగమయకారము లఘువని తేలుచున్నది. అనఁగా హరి + అతఃకు = హరి అతఃకుని కటువుగా నుచ్చరింపవలసిన స్థలమున అకారమునకు వ్యాకరణనియమమున యకార చూగమమైనందున హరియతః కుని యుచ్చారణము కలదయ్యెను. అందు నీయకారము లఘువనియు నిల్లుచ్చారణసౌకర్యార్థము రామింజేసి కాయ చాయ మొదలగు శబ్దములయందలి సహజయకార మలఘు వనియుఁగూడఁ దేలుచున్నది. వకారవిషయమునఁ గూడ నిట్టి యభిప్రాయమే. ఇక్కడ లఘులఘువులైన యకారవకారములకు వ్రాతయందు నుచ్చారణమునందును భిన్నరూపధ్వనులు లేవు.

“యవ” లకు నడిమినున్న “ల” ల కన్ననో యుచ్చారణభేదమును రూపభేదమును లఘులఘుభేదముఁ జెప్పబడియున్నది. కాన వానిని మిగిలి నహల్లులవలెనే వర్ణాంతరములుగానే యాలోచింపవలెను, గాని, లఘులఘు భేదములు గలవానినిగా నాలోచింపరాదు.

ఈయభిప్రాయ ముండుటచేతనే కాబోలు “వర్ణసమామ్నాయమునందలి శకారము వర్ణాంతరము గాని యలఘుశకారము గా దని యెఱుంగున” దనివివరింపఁబడినది.

మఱియు శకారము వర్ణాంతర మని వ్రాయఁబడినప్పుడు శకటరేఫము వర్ణసమామ్నాయమునుండి తద్గ్రంథమున నేలవిడువఁబడవలెను.

దీని సంతనుబట్టి విచారింపఁగా బాలవ్యాకరణమున బాడితాను విడిచి తెనుఁగునకు వర్ణములు ముప్పదియూ అని వ్రాయుట సముచితముగా దనియు శకటరేఫమును గూడఁ జేర్చి ముప్పదియే దని వ్రాయు టుచిత మనియు లఘులఘుభేదము “యవల”లకె గాని యాంధ్రమున “రల”లకు లేదనియుఁ దోచుచున్నది. పండితు లీవిషయములఁ జర్చింతురు గాక. సంజేహములను చెల్పి నందుకు నన్ను మన్నింతురుగాక.

గ్రంథస్వీకారము.

ఈ క్రిందిమూడు గ్రంథములు, గంజాముఖిల్లా, పోంపేట, పంచానవ గ్రంథమాలనుండి వెలువడినవచనకావ్యములు. ఈ గ్రంథమాలయొక్క యుద్ధేశము, శిల్పసాబుధము లగు గ్రంథములు ప్రకటింపి ఆంధ్రశిల్పసారస్వతము వికసించుజేయుట. 2 కైల్వికసంఘభావాభివృద్ధి నెలకొల్పు నైతికానికపాఠానికయాథాత్మిక ప్రబుధములను బ్రదుకించుట. 3 శిల్పసంఘ సమోత్సృష్టతపాఘికులును పాఠశాలేతరులును గ్రహించువట్లు చేయుటయునై యున్నది.

(1) మయసభ — (మొదటికుసుమము) దీనిని కేశవవట్టగారు మేకట రత్నమూరిగారు విరచించిరి. ఈ గ్రంథము, పాఠానిక ప్రసిద్ధులను మహాశిల్పియు నగుమయుని పరమోత్సృష్టశిల్పనిర్మాణమును గూర్చినదై యున్నది. భారతసభాపర్వము ననుసరించి యుదలికథ నవలాప్రకాశికను నిర్మించబడినది. ఇందు 100 పుటలలో 13 ప్రకరణములు గలవు. అందు యవ్వనవతి, వార్ధిక్య (మేరిమునుగు) మొదలగు చేతిపాఠపాట్లు గలవు. భాష కైలి ముందిది. సర్వత్రకటరేఖములు వర్ణానుష్ఠానముల భేదముం బాటించలేదు. వెల రు 0—8—0.

(2) స్కూలరాతికోట:—అనుపేరుగల ఆయస్థానదుర్గము, ప్రథమ ఖండము- (ద్వితీయకుసుమము) గ్రంథకర్త స్వయంసహాయవాది. కథ రామాయణముందు వాల్మీకిచే వర్ణించబడిన మయునియొక్క గిరిదర్గము నాధారముచుకొని గ్రంథకర్తగా రీతధను గల్పించి వలలగా వ్రాసియున్నాడు రెండవఖండమునఁ జోళాధిపులతో నీదుర్గమునకుఁ గలసాధమును వివరించి వ్రాసియున్నాడు “ఈ కథయందుఁ గర్త స్వయంసహాయమువలన నెంతటిసాధివృద్ధికయిన నొకసంఘము రాగల దని సాధించుట యాదర్శముగఁ బెట్టుకొని నట్లు శోచిడిరి కథయందును భాషయందును లోపము లనేకము లున్నను పాఠకుల మనసు రంజింపజేసి మహత్తరముగు సద్భావముల నెన్నియేని గలిగించగల దని మానవ్యము” అని సూచాదకీయనివేదనయందున్నచానిని మేము సంకీర్తించుచున్నాము. వెల రు 1—0—0.

(3) చిత్రవధ:—(తృతీయకుసుమము) గ్రంథకర్త బలభద్ర కోటయ్యగారు. ఈవలయొక్క ముఖ్యాభిప్రాయము “విశ్వబ్రాహ్మణులు పూర్వము

విద్యాధనగౌరవములయందు దనమామలనియు, చాటరాని యాకడలకుఁ జిక్కి
యిపోగతికిఁ జోయి రనియు, మఱలఁ బూర్వోత్పత్త్యమునకుఁ బాటువడి కీర్తు
ముగ ఫలము నొందఁజాలక హస్తాపుదు లగుచున్నా రనియుఁ" దెలిసికొను
ట- 98 పుటలలో 17 ప్రకరణములు గల యిందలి కథలో అమరసింహుఁడు
తనయమరనిభుండుపులో విశ్వబ్రాహ్మణులను హీనకులులనుగాఁ జెప్పినకారణ
ముననే యతఁ డెన్నియిత్తులు పన్నినను నెగ్గలేక చివరకుఁ జిత్రవధ గావించఁ
బడియె నని తేలుచున్నది. ఆదివఱకులలో వసుదనువంశజివాని కమరకౌశమును
రదించుటకు "నాకు గ్రంథమును రదించుట కవకాశము ధవమును లభించ
కుండునా....." అని విచారించుటకు గారణము కవఁబడదు. కిరీటము
చేయు మనిన నుప్పరితట్టచేసె- ననుట. వేసగాంధ్ర వచ్చి సింహాసనముమీఁది
రాజును నటకుట, ప్రసవించునపుడు కన్నులుమూసికొమ్ముచుట; ఇట్టివి, యితర
కథలలోఁగూడనున్నవి. ఏవిసత్యములో- అమరసింహునకు విశ్వబ్రాహ్మణులపై
నసూయ- చోళరాజు విశ్వబ్రాహ్మణులపై వారి శిల్పకామ్రక్షావనిపునఁతం గని
చూపుచేను. దీనిచేత వసురసింహుని పాండిత్యమును సామర్థ్యమును గ్రహింప
లేక చిత్రవధచేయుఁ డని యాక్షాహించుట- చిత్రవధచేసి వానికశేపరమును
గుక్తులు నక్షలు తినునట్లు విడిచి విశ్వబ్రాహ్మణులు మవశ్యాంతి గావించుకొని
రనుటయుఁ జారిత్రికదృష్టిలో సత్యముగా నిలువఁబడఁజాల వేమీ యనుశంక
గలుగుచున్నది. అచ్చులేప్పులకంటె చ్చాతలేప్పులు విశేషముగా నున్నవి. నాశి
కము, తొలిచూలాంగన, చూట్లాడెవత్ర, నిలచెడు, ఎర్రని, ఎఱ్ఱని, రాక్షసా
పము, మాత్సరందాలు, విభుడియలు, అనేకవైపులు, గ్రంథరచనానెపము,
రాచకార్యము, గుడిశలు, అనేకమంది, విప్రుడు, కభుమలు, నిర్భాకసము, నేర
స్తులు అమమున్నగువని వానికుదాహరణములు. తెల కు 0—8—0.

(4) సుగుణశతకము:—(కవితాసమితి) పట్టిసపు శ్రీరామమూర్తిగారి
చే రదియింపఁబడినది. సర్వవిధములను సుమతీశతకము ననుకరించుచున్నది
తొలిపద్యములోనే. శ్రీకరివరదుని దలంచి చెప్తలంపొడవగా, లోకులు మేల
న బుధతతి మెకొను నీతులను వ్రాసు మహిలోసుగుణ- అనినారు. చెప్తలం
పొడవగా- అర్థమేమి? దుస్తుల నిచ్చియుఁ దినుబడి, వస్తువులను నిచ్చి విద్యవ
చ్చుట కెన్నోపుస్తకములు గొనుజనకుని, హస్తములు మోడ్చి కొల్వనకు
లది సుగుణ- అనియున్నది. తండ్రివని, దుస్తు లిచ్చి, చిలుకిండి, పుస్తక

ములు కొనిపెట్టుట మాత్రమా! అభిప్రాయము లిద్వివవాదు కవిగారి యభి
ప్రాయమువకుఁ డోమపడుటలోఁ జాల నశ్రద్ధవహించిరి. వ్రాత ప్రతివ్రాదఁ
జూచియు సవరణలు చెప్పరైరి. తమసమితిలోనివారే “సుమతీశతకము నను
కరించి వ్రాసినటులు కావవచ్చును” వామిశ్రులగు శ్రీముత.....ఇందలి
పెన్నవీతులు బాలుర నుద్దేశించి వ్రాసి రచనల నున్నవను. అనియే తేల్చి వేసిరి.
మిత్రులు ముద్రణమువకు ముంతే యాలోచనలు చెప్పి సవరణలు చేయించి
యొడివచో నింతకంటె మిన్నగునొడియుండును. “ఇలునన్ని ఋణముఁ తేసి
యేకువ నేలా” యనటకంటె గొంచెము మృదువద ముండిన మేలు. “గుణ
వంతుఁ డెవ్వడేనియు, గుణహీనుని చెలిమిచేయఁ గ్రూరు డగువా!” అనిరి.
ఏలకాదు? ఆఱునెలలు సావాసముచేసిన వారు వీరగుదు రనిలేదా “ఫణిఁ
గలవిషముచేతగా మణిగుణ మెప్పుడైనఁ జెనునె” అని. సావాసమున్నఁ జెనుట
సిద్ధము. మణియు విషము నొక్కచోట నుండవు “తలచుండు విషముఫణిఁ”
ననునది సామాన్యవాక్యము. గుణహీనుని చెలిమిచేయువారఁడు గుణవం
తుఁడా! బాలురకై చెప్పవీతులు నిష్పాదేహములుగ నుండవలయును. ఇట్టివి
మాద్యస్థిఁ గొన్నికనఁబడుచుగాని, యాదిన్నపు స్రవము చిన్నపిల్లలకు మ
హోపకారము చేయునడుటకు సుదేహములేదు. రెండు మచ్చుపద్యములు—
క. గర్వము శత్రులఁగూర్పును, గర్వ మగౌరవము దెచ్చుఁగావున నపుడు
గర్వింపకు ధనమున్నచు, సర్వముఁజెను గర్వమున్న సత్యము నునుగా.
క. కలిగినవానికి వానము, పలు తెఱఁగులఁ జేయవల వ్యర్థముకాదే
జలనిధికి నీరు లోటా, జలదం బుదంత కురియ సఫలమె నునుగా.

ఈపుస్తకము వెల రు 0.2.0. విశాఖపట్టణముజిల్లా, గవరవరంపోస్టు,
వరహాపురములో కరివడవాకంపెనీలోను, గ్రంథకర్తగారియొద్దను దొరకును.

(5) నిర్మలావదనము:—ఇది బులుసు వేంకటరమణయ్యగారిచే రచి
యింపఁబడిన మైదంకములనాటకము. నిర్మల. ఆరంభఁడు. వీరద్వైపా దంపతు
లు. జ్ఞానపాలుఁ డానందుని మిత్రము. జ్ఞానపాలుని యువదేశము విని యానం
దుఁడు. తల్లిదండ్రులను భార్యను విడిచి విరాగియై యోగివేషమున వాశ్రమ
మువకుఁ జనును. ఈతనియుద్దేశము పరోపకారముచేయుట. ఆయుద్దేశమంత
వలకు నెఱవేరినదో తెలియరాదుగాని. “నేనిలువీడి వచ్చి చేసినకార్యముల
లోఁ బరోపకారసంఘసంస్థాపనము. హిందూఆహింసాశ్రమమును రెండేతపు

మతేమియును లేదు." అని (48 పుటలో) పలికెను. గాలపుడు మొదలైన వారు రామతీర్థములో నేమియో చేయుచున్నారన్నాడు గాని నాటకములో వారు కనబడరు. ఇల్లువిడిచి చీకటిలో జోవుచున్న యానందుని జ్ఞానపాలుడు చూచి "నీలోత్పలముజోలు నీలనేత్రంబుల బాష్పపూరితములై పరిభ విల్ల...నడిరేయి మానిరీతి నేలవచ్చితి" అని యానవాలుపట్టి యడిగినాడు. ఈతడు నామగఁడని యానందుని నిర్మల యానందభారతివేషముదాల్చి తెలిసికొన్నదిగాని. తనకుపచారముచేయుచు, దనవెంటనున్నను భార్య నానందుడు గుర్తుపట్టలేదట. నే నెవ్వఁడనో యెఱుఁగుదువా యని స్నేహితుఁడు మాటువేసములోనుండి యడిగిన నీవు జ్ఞానపాలుఁడ వని చెప్పినవాడు, భార్యను గుర్తింపలేకపోయినాడు. బాలయోగియని విశ్వసించెను. "మీ వెనువెంటనే తిరుగుచుందు నిదియే నాజీవితావధి" యని యానందభారతి నాల్గవయంకము చివర నానందునితో నిష్క్రమించినది. మరల నెక్కడను నానందునితో రా లేదు. ఈలీల మహుఁద్ధరించితివి కట్టడికొడిగట్టినను సరియే. మొదలగునవిప్ర మాదపతితములు కావచ్చును.

చల్లనివై సుధాసుకరజాలము లట్లు మనోపారంబులై
సల్లలితోపదేశమున సత్పథదర్శక దీపికాద్వారం
జిల్లుదు జ్ఞానరూపసుధఁ జేకొని హృత్కుసుమమ్ముసర్వధా
పుల్లముఁ జేయుచూక్కు లవి ప్రోచుత దీనజనాభి నిచ్చుటక.

ఈనాందిపద్యములోని చూక్కు లెవ్వరినో స్పష్టపడలేదు.

వెల గ్రంథాలయములకు విద్యార్థులకు రు 0-6-0 ఇతరులకు 0-8-0. నెల్లిమర్ల పోస్టు, రామతీర్థములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును.

(6) భావప్రపంచము: — వరహాగిరి వేంకటభగీరథిగారిచే రచియింపఁ బడినది. ఇదిప్రథమఖండము. కవిగారు "భావప్రపంచ మను పేరున విరచింపఁ బడిన ఈవచనరచనావళిలోని విషయజాలము నాస్వకీయముకాదు ఉద్దంకుఁ డనునొక మహావక్త స్వప్నములో ననేకపర్యాయములు అనివార్యముగా సాక్షాత్తరించి" చేసినయుపన్యాసములను "ఆయుద్ధండునివైలినే శక్తివంచన లేకుండగా ననుకరించి ప్రకటించియుంటి"నని వ్రాసియున్నాడు. ఇందు హాస్య రసప్రధానములు భావపూరితములునైన 13 విషయములు గలవు. ఈ దిన్న పుస్తకము వెల రు 0-5-0. కావలసినవారికి గోదావరిజిల్లా పెద్దాపురంతా లూకా జగ్గంపేటలో వరహాగిరి బాలాత్రిపురసుందరాపురారియొద్దదొరకును.

- గి. పుట్టినప్పుడునుత పుట్టాది కువల, యంబు(నేచెడు)నినుఁ జేగె నట్టి కాని గొనములకుమాటునైకొన్న కొమరురాజు, వచ్చుననితారకాప్రజవలలెఁజదల.
- సీ. రాణ సకృత్ప్రజారాతులు గడిచేఱి ద్విజవృత్తు లెల్లను దెంపువాఱ జారచోరస్ఫూర్తి చాల విజృంభింప సరసులసౌఖ్యవైఖరి కృశింప వరిధర్మవిజ్ఞానవార్తలు సవలంగ నస్మతాభిసంధి చయ్యన మెలంగఁ గుముదంబుల మెలంగుకొంతు శంకను జెందఁ బరగి ప్రదోషంబుపటిమనంద నంజనాచలరోదిర్నవాఞ్ఞకాంతి, భంజన మొనర్చు చాయ లపారములుగ నంధకారమహాకలి యావరించె, నఖిలదీశల నరాజకం జైనయపుడు. ౧౮
- ఉ. వేలుపుతేడు నామఱుగు వేకొని యాత్మవధూటఁ జెంద న జ్ఞులి సమాయ పుట్టగ విచారము సేయ కథావమరు న న్నోలి రదించె గౌతముఁ దహా యిదె రూపము నాబలంబు లో కాళి గనుంగొనవ్వలయు నన్నగరిక బలసై దమశ్చటల్. ౧౯
- సీ. తా నొకబలియుఁడే తరణి లోకాలోకగిరిదుర్గమునఁ బడి కరము లన్ని గలిగియు నావలఁ గదవఁగా శక్తుఁడో యెట్టలో నారాక యెఱిగి నీశ్వఁ బడఁ గాక పట్టకొ భవ్యగున్నామగంధమున నతను బట్టఁ దమము శక్తి గాంచెను నారాక గవనియొచ్చటనె తనకాఁజును దాను బనికవచ్చు నంటరానివానియందుఁ దా వెనుపెల్ల, దాది పోయెఁ గాన దత్తఁ దనకు ననుచు వేగ వచ్చె నన బలునీలిమ, గప్పికొనఁగ నిరులు గప్పికొనియె.
- సీ. నే ననిర్వచనీయనిజరూప మగు చనాదిత మెలంగుచుఁ దత్త్వధీ నదంచి వెలయు నవిద్యమై మెలఁగెద మచ్చబలతఁ గాంచియే యాత్మ బ్రహ్మ మయ్యె నటుగాన నాయందు నమరు కారణలక్షణం బతివ్యాప్తికష్టంబు గాదు బ్రహ్మావిద్య యెట్లందు బలవత్ప్రమాణంబు మఱి గుహాశయిత బ్రహ్మంబు నేన యథలమునువాదురూపంబుననుసరించి, నిలుచునో లేదోచూచుఁడినిఖలజనము లనడివైఖరిరోదను లాక్రమించి, యంధతమసంబువరఁగెభయంబువెరుగ.
- క. ఔర తమోబల మయ్యెద, నేరీతి వదింప శక్య మేరిక నైకా ధారాశతరవివేకవి, హరులకును నస్తు వరయు టకు దై తోచెన్. ౨౨
- గి. చంద్రతారావివాహంబు సమయ మనుచుఁ, గాలకణ్ణలకారుఁ డఖండవృద్ధ జాండమంజుకరందంబునిందుకొనఁగ, నునుచుకాటుకయననుండెఘనరమంబు.
- ఉ. వేళ యెఱిగి సూర్యుడంబు వేళను వచ్చుగుళంతరాళధా కాళితమంబుమెట గ్రహరాజపాతక్యతు లొట వచ్చి య

- వ్వేళ నినుండు పోవుటకు వేదనఁ గుందుచునుండుజ్యోతులో
నా లలిమిండుఁ గప్పు పయి నల్లుగ నొప్పు గృహప్రదీపముల్. ౨౪
- క. పడి నినుండు చనఁగ నెబడి, బడిచనఁదడఁబడుచుఁజక్తి బలునిరులుగొనఁ
పడి యుడిగి యచ్చటచ్చట, బడియుండెడురత్న లనఁగ భాసిలుదివియల్
చ తలఁపఁగ శబ్దమాత్రవిదితం బగుచున్ గుణమాత్రహీనతన్
మెలఁగుచు నప్రతీతగతి మేమరసంశయవృత్తి నందుచున్
బలునన్మలంబువాదములపట్టగుచుం గరుణాప్రయత్నముం
దలకొని కుప్రబంధమతిఁ దాఁఁచి యుండెను లోక మత్తతీన్. ౨౬
- ఉ. రాజవియోగవేదనఁ గరంబుఁ గృశించి తమంబుఁ గాంచి ప్రా
గ్రాజనిభాన్య రాణసేదరాఁ జనుదెంచును వేగ మంచు వే
ళాజలజాక్షి దెల్పు నతిలాంసమూస.....దన్తుఖాం
భోజము నప్రసూన ననఁ బాలెనఁగెం దొలితెల్పు ప్రాద్విశన్. ౨౭
- చ. విరహిజనంబు నేచ నతివేగమ వచ్చు ననంగవీరుభా
నురతరకేతకీశరముసాంపున రేక, తదర్థచంద్రసుం
దరవిశిఖంబునా సగము, తజ్జయకారణచక్రమోయనన్
సురుచిరబింబము స్వయంః జూడఁగ నొప్పెను బ్రాక్షకుప్తనన్. ౨౮

—+ చంద్రోదయవర్ణన +—

- క. అలప్రాచి కుంకుమచ్చని, నలరెడుమోమునను నీల మగుమ్మగనాభి
దిలకము దిద్దె ననంగా, గలువలచెలికెంపుమేనఁ గ ప్పుపు ఊప్పెన్. ౨౯
- సీ. విరహిజనంబుల వేగింప మారుండు తెలివిఁ బెట్టిన గండదీప మనఁగఁ
గమలచక్రము శేర్పఁగడలిలోఁబూడముచుపెచ్చిసాచ్చెడువీరిచిచ్చనంగఁ
గుముదినిసాలింటి కొమరారు పూర్వంపు బలుతరంపుఁదపంపు ఫలమనంగఁ
గలశాద్ధి వెదలి వెన్నెలపుల్లునిసుపులం బోపించు నునుబెన్నముద్ద యనఁగ
విరహిమోహకర కాండవిసరమండి, *తన్మరైక్షనవృక్షకోదండ మనఁగ
దండిరుచులనజూడంబునిండుకొనఁగఁ, బండువగవచ్చెనైందవమండలంబు.
- చ. †నలువటి యంధకారవసనంబు ముసుం గిడి యున్నయద్దిశా
లలనలమేనఁ గప్పు శిథిలంబుగఁ జేయుచుఁ గప్పురంబుఁ దా

లలితకరంబుల న్నినిచె లాలితి మీఱ నన న్నిజచ్ఛత్ర
నలుదెసల నైలంగ నలినంబులసూచు వెలింగె బొంగుచున్.

3౧

చ. సరసులు స్రుక్తః జక్రములు సంగతి దక్త వియోగమానసం
బరుదుగఁ బాక్తః గల్వగమి కందము తెక్తః జకోరపాళికల్
శరబడివాక్త ఘూకములసంస్థతి నిక్త ధరాలి నూష్టము
ల్పువడిఁ జక్తః జక్తః గనుపట్టెను రిక్తలతేఁడు గ్రస్తునన్.

3౨

సీ సురలయాఁగటిచిచ్చుపాబగార్పుమేఘంబు పాఠులపాలింటిప్రళయవహ్ని
జారమలిన్లుచోచ్చాటనమంద్రంబు హతదృష్టిపేచ కేధాంజనంబు
కుముదిని నేదెను కులదేవతామణి యురుచక్రసంతాపహుతభగరణి
సరసజీవంజీవసంజీవనాషధి తాపదరిద్రతాదానకర్త
తంద్రి నుబ్బించునందంపుదాపురంబు, పాసఁగు తమ్ములబడలికపుట్టినిల్లు
కళలు నాటుపడింటికిఁ గాణయాచి, చెలఁగుఁ జక్తలతెరువున సితమరీది.

చ. హరునకు సాము కమ్ము జలజాకరపాళికిఁ జక్రవాకసం
సరణము కీడు దోడు జలజంబులసామికిఁ గైరవాటవీ
స్ఫురణము పొందు విందు సురభుక్తికిఁ భవ్యచకోరపారగా
చరణము పొంగు రంగు గని చాల వెలింగెను నిగి చెంగటన్.

3౪

సీ కలశపాథోరాశిగర్భసంజాతంబు ప్రాగ్నిశావనధవిభ్రాజితంబు
విమలనిజద్యోతవిశదీకృతాశంబు నభ్రంలిహదశ్రవిభ్రమంబుఁ
గౌళికసంచారకార్యభౌరేయంబు నురుకరోద్ధాతపద్మోదయంబు
బహుళద్విజాలిసంభరణప్రవీణంబు నుపకంఠతారాళియోజితంబు
తీవి నొరబడె శశభృదైరావణంబు, రుచిరతారకమార్గసగోవిరంబు
భవ్యవక్షత్రవీచికాబంధురంబు, సంకుసకనకహస్తాహసంకులంబు. (?) 3౫
గీ క్షీరజలరాశిదీప్తిసంజీవనంబు, పంకరుహకాండఖండనపండితంబు
పక్షయుగధారి తారకావర్తచారి, రాజులుచునుండె నవ్వేళ రాజహంస.

క. చెన్నారుచుండె వెన్నెల, మిన్నా వెన్నెలలతేట మించియొసఁగఁగా
నన్నలికబాండ మొప్పెను, సన్నపుఁ దెలికప్పరంపుసంపుటముక్రియన్.

క. చందురునివంటిబిడ్డని, పొందెడయఁగలేక పాలమున్నీ రరుదే
నిందెల్లఁ బాలు నిండెన, నందగె లోకమునఁ గుముదనాథాంశురుచుల్.

సీ. కలువలగములవొక్తపువాసనలతోడఁ గమలసంకోచంబు ఘనతగాంచె
వెన్నెలపులుగులచెన్నుదనంబుతోఁ జక్రాంగభేదంబు చాల మించె
జంద్రకాంతోపలస్తవదచ్చచారితో విరహినేత్రాబువు ల్విస్తరించె
గాకారిముఖజంతుతోకాభయంబుతో బాగులమది భీతి సందడించె
బుడమిచెలి మేనఁబుట్టిన భూరితాప, భరముతో సంధికారంబు వజ్రవజ్రచ్చె
వలులనెఱతావు సద్గుణవలులప్రోవు, నీరజంబులదాయ వెన్నెలలు గాయ.

క. లోకాలోకాంతరమున, భీకరమై యుండఁతమును బెదరి గిరిగుహ
కోకహృదంతరసీమలఁ, గాకైక్తడఁ బాటి యుండఁగల దీపేశ్వర. ౪౦

క. చలివెలుగుచాయ తమముం, గలయొక హరియించు వనుట గా దబ్రము కో
కులహృదయము నిది చిత్రము, తలఁచఁదమోనుయముగాఁగదగుచి చేసె.

శ. అడరి తమంబు సర్వజగదాత్మకవస్తువు గ్రన్థుచుండఁగా
వడఁచెను గోవిలాసముల నత్తను మంతయు వస్తువృద్ధి చే
పడఁగ నొనర్చె సద్విత్తతి భవ్యముదాబుధి నోలలాచ్చె దా
నెడయఁ దుదారవిష్ణుపద మీడ్విజరాజ మహాత్మ్యఁ జెన్నఁగఁ. ౪౧

గీ. తలఁచ నబ్బుర మీకథాధనునిగోవి, లాసమాధుర్యమహిమఁబుల్బవృక్షగ
హృదయములుతత్ప్రసక్తిగా నెటులుకరఁగ, కుండుఁచెలితాయగరఁగుటకొప్పికొనఁ

సీ. నిజగోవిలాససన్నిహితనానాపదార్థప్రపంచంబున దీప్త మగుగు
మాధుర్యము ప్రసాదమహిమతో నెనయంగమిగులవర్ణవృక్షిమెఱుపు గొనఁగ
నవృత్తవాగాదిదోషాత్మకతిమిరంబు దూరింప వ్రస్వలంకారరసము
లలరారఁ జిత్రబంధాదివిశేషము ల్బుటలఁగ సుదిరసాస్వాదిరసిక
వరకపులుమెచ్చినవరసాస్వాదమందఁ, గుకవిబృందంబుత్తప్రహేళకటమహిమఁ
జూడఁ జాలక స్తుక్తఁగ జోడులేని, లాలితి వెలిఁగ మేటికథాధకుండు. ౪౨

చ. ... మొక్తఁడేప్ర బలునొందుగుణంబు గనంగలేక వి
స్ఫురణము దక్త లోకమున శోభిలఁజేసె గుణవ్యవస్థ దా
విరహిజనాంతరంగములఁ బెదమముం గుముదంబులందు ని
బ్బరపురజంబుగాకరి.....గిరిసత్త్వమన్యుచు. ౪౩

క. వెన్నెలరాయనివెన్నెల, వెన్నులపైఁ బర్వ గిరులు వృక్షము లెల్లఁ
తెన్నెలజిగి గిరితరువుల, యన్నలుఁ దచ్చులు నవంగ నలరెఁ ధాత్రి.

- మ. తొలుపక్షంబునఁ దారకల్ విరళతం దు.....తంతకుం
జలిని గైక్కునుచాయఁ జేకొన మదిన్ సుధిల్ల నితైర్వి తా
రలు మేటుల్ మగఁ డేగుడేరఁ బరమార్థంబై నభావంబునం
జెలువొప్పు న్నెదురేగి *తత్తతువు నాల్లేపించె నొతేనియున్. ౮౭
- గీ. మృదులకీశలకీరముల.....చుఁజేసి, కువలయానంద మొనరించె గుప్తారాజు
కువలయానంద మొనరింపఁగోరు వాఁడె, రాజనుచు నెన్నుచుదుబుధరాజులెల్ల
చ. ఇరుఁడు చనంగ సుదుగొని హెచ్చినరక్తత నైంద్రిఁ జెంది య
...నిన్ని శాచరుఁ డొయారమునం గర మంది నన్ను న
య్యినునిపతివ్రతం జెనక నేపునఁ జేరెను వీరిఁ జూచు మీ
పని యని పద్మినీరమణి పద్మముఖంబును వాంచె గ్రమ్మనన్. ౮౮
- చ. సరసి తుషారశ్శికరసంగతరశ్శితుషారశ్శికరో
త్తరఘనబాష్పపూరములు గ్రమ్మఁగఁ దామరమోము వంచి యం
తరతరులీనధ్యంగచయతారనినాదము లుప్పలిల్లఁగాఁ
బురణ దొలంగి జక్తవయ పొంగక పొక్తఁగ నేడ్చె స్రుక్తుచున్. ౮౯
- క. రతు లుడిగి పొంత ద్విజదం, పతు లడలఁగఁ జూచి(చూచి)పాపక్రియకున్
వెత గదుర సరసి లజ్జా, నతముఖ యై యలంకె నపు ట నలువెడలంగన్ గిం
సీ. తనతమ్ములరు జేరఁ దలఁచుఁగఁ బగవాని శరబడి తొవల సుసర్గ జేయ
ఖరకరు డగునియం దుకుతీవ్రతఁ గడంగి వలుగాఁగించు నుత్పలవిచికిల
బుద్ధ్యగారంబులఁ బడవేసి యుష్ణాపు మధురాన్నములులేక మాఁడఁజేయు
నిదుఁ బాటఁదోలి చల్లనిరాజు చనుదెంచి బెడఁగుకరంబుల వెడలఁ దిగిది
కలువపూఁబల్లెరంబులఁ గట్టప్రదీప, హితరసాన్నము గల్పింప నింపు గాఁగ
నారవస్తుతు లెసఁగంగ వారగించె, దనివిమదిదీరఁగ మధువ్రతద్విభాగిని ౯౦
- ఉ. చల్లనిరాజు వచ్చి కరసంగకీసేయ నినుండు సేయుఁగా
తెల్లఁ దొలంగ నంగసుఖ మొతయుగా సుఖనిద్రఁ జెందెగా
తెల్లరుఁ బద్మినీరమణి యెప్పుడు నెల్లను చూపునందు రి
క్తలకు మెత్తురా యని సకాపక నవ్వెఁ గుముద్వతీసతుల్. ౯౧
- గీ. సరసులకమిత్రుడగు నెచూచందమామ, యలఖరాంశుండుదమ్మేమియాదరించె
గాఁకగావించిజీవనగ్రహిగాఁగ, ననుచు నపునవ్వెననఁ గల్వ లపుడు విరిసె.

- తి. ఏమగవాకు నామగనియ్యపు నహిదిరి చంద్రుఁ డన్న య
 వ్వానుము న(రవ్ర)మోదఘటనం గలిగెన కళికంచుఁ జెప్పరే
 ప్రేమను నన్నుఁ జేకొనఁగ జెట్టుగ నీరసమూని పర్తిసి
 భామయ మోము మోడ్చి నని పక్షున నవ్వెను గైరవావకుల్. ౧౧
- సి. నీరపమగతి గాంచి చెలువారి పంకజాసనభావవైఖరిఁ జాలఁ బ్రబలి
 వెన్నెల రీనకు వెలిమీన దైవాజీ జొకకప్పులు పూడపొంక మమగి
 యచ్చాపుగుణమూని లచ్చికీదోహచు విభుసమాఖ్య జగంబు వినఁగ నలరి
 తమము పోగొట్ట నుత్తమధర్మరీతులు పాకల్యముగఁ చెల్పుఁ జాగ గలిగి
 మూఁడుమూర్తులవేసెంబు ముచ్చమవుల
 యాకృతియు నొక్కవేళన యానుకొనుచుఁ
 గాలభిద నోరి తద్వత్త గాంచునినుని
 మించి దీసిచు దివి ముంచునించువేల్పు. ౧౨
- సి. ధరదీధరోరుకందరమండిరోదారతమ మణుపమికిఁ చా నమరె నేమొ
 ఛాయాపహరణధోరేయరత్నిచ్చటావాప్తి లేమిడికిఁ చా నమరె నేమొ
 ద్విజరాజసంతతిఁ దీవత్వ ముడుపఁగా నీరుపులేమిడిఁ జేరె నేమొ
 ఫరసుల వామోదసంపద నందింప బలిమిచాలమికిఁ జేవడియె నేమొ
 యొకకలంకంబు నెట్లేగఁ బ్రకటమయ్యెఁ
 గళలు పదీయాలు వెలుంగంగ మెలఁగుదొరకు
 సకలసగ్గుణవిధి యైనచక్రవర్త్య
 కొక్కదోసంబు తెక్కిప నొచ్చు మగునె. ౧౩
- సి. జారసంకల్పంబుఁ మాలింపఁగాఁజేసి చోడుల మూలకుఁ జారఁగఁజేసి
 సన్నార్గ మెల్లను సత్ప్రకాశముచేసి పంకజావళిఁ బటాపంచ చేసి
 యరిజాలములనెల్ల నండ వాయఁగఁజేసి యాత్రితద్విజరాజ నలరఁజేసి
 పరతమోగ్రంథుల గిరిగుహల్ సారఁజేసి ధర్మసంస్థాపన దనరఁజేసి
 భరకరుడు మున్ను చేసినకాఁగఁబాసి, యలరి సద్వర్గ మెల్లను మెలఁగఁజేసి
 కువలయానంద మొనరించఁగూర్చిఁజేసి, యారచల్లనిరాజ దీప్యత్ప్రకాశి.
- చ. వెరవు దలిర్ప యెఱ్వకతి వేగ రథాంగవధూతికామనః
 స్ఫురదురుహేమకుండమున భూవియోగకృతీమోని భా

నురకర కాండజాలుముల శోభిలఁజేసెఁ దదుత్థమామమే
 పరఁగెను మేన నంక మయి పంకజవైరికి నొది చూడఁగఁ. ౨౯
 డి. అచ్చలినిగ్గువిగ్గులు రయింబున నెత్తెయిసోఁకుకాఁకచేఁ
 జిమ్మననేఁగినట్లు చెలిదిత్తము తత్తట మంద హెచ్చి బ
 ల్మెచ్చనియూర్పుగా డ్పడర విన్నని కన్నులు విచ్చి చుర్చురగా
 మచ్చరమారఁ జూచి యవమానము మీఱఁగ దూఱఁ జూన్తునిన్. ౩౦

—♦ చంద్రోపాలంభము ♦—

డి. చి చ్చిదె మింట మింటఁ గనఁ జిచ్చొక టబ్బునె చందమామయో
 హెచ్చుగ నిప్పు లుప్పులిలు హేతువు గానము పచ్చివెన్నలో
 యచ్చెరువయ్యె నంగముల నంటిన మాత్రన పొక్కు లేలోకో
 యచ్చెరు వేల యిట్టివిరహార్తజనంబుల కట్లు లయ్యెనుగ. ౩౧

డి. తమ్ములకల్లికిం గనలుదాల్చుచు లోపలఁ గుండి కందు నీ
 విమ్మెయిఁ బాంథకామినుల నేఁచక మానుదువే తలంపు మో
 హమ్మున నిన్నుఁ గన్నకడు పాబడబాగ్నినిఁ గాలకున్చి భా
 వమ్మునఁ జూడఁగా విరహావగ్గముపాపమెకా నిశాచరా. ౩౨

సీ. చందాంశుకరమహాజ్వాలలలోఁ గాలి మాఁడక తక్కునే మఱియొకండు
 బడబాగ్నిలోఁ బడి భస్మమై కూలక మహి వృద్ధిఁ బొందునే మఱియొకండు
 కాలకూటంబు సంగతి గాంచినంతనె మసి గాకపోవునే మఱియొకండు
 సైంహికేయమహోగ్రజతరాగ్నిలోఁ బడిమగుడ నేతెంచునే మఱియొకండు

(ఇక్కడఁ గొన్నివద్యములు లోపించినవి.)

డి. అన్నను గూఁతుఁ బట్టఁకొనువట్లుగఁ జేసిన దుండగీడు గా
 క్రొన్ననవింటివాఁ డతనికూరత యే మని యెంచదాన నీ
 * వెన్నఁగ మేవమామవు గదే గురుతల్పగు నిన్నుఁ జేయఁడే
 యన్న! కళానిధీ! యతని నల్లుఁ డటంచుఁ దలంచి కూడితే. ౩౩

క. గణులింతు రెలులునినభవి

గుణవంతులు ప్రకృతి వికృతిగొను నిరఁ డనుచుగ

గుణవృద్ధిప్రతిపేధము

లగు వెలుఁగవు సమభవంబు లందవు చంద్రా.

౩౪

గీ. ఆర్యు లెల్లఁ బ్రసాదమాధుర్యమభ్యు
పన్గుణాలంకృతుల కెల్ల ఒత్తబోమి
యిరఁ దనుచు నెన్నుదురు నిన్ను నెట్లు తద్వ
యీభివజ్ఞానకలన నింపెనఁగునతులు.

౬౬

గీ. అసిలేరుచి మించు నాహలాహలముకంటె
వెలివెలుంగుల యీచంద్రవిషము మించు
వసిలేవిష మెల్ల మ్రొంగెను హరుఁడు రాహు
వీది మ్రొంగియు నోవక వెడలవమిసె.

౬౭

గీ. సైంహికేయ వివేకంబు చాల కీపు, ద్విజులరా జని మ్రొగక విడిచి తేల
వీనిద్విజులసంతతిద్రోహి దీనఁగాదె, మహిఁ బ్రవృత్తిలె నీకుఁ దమఃపదంబు.

సీ. భువతమాగమములు గాంచితి వేరీతి వానినూంతరములు గాన వైతి
రహి నన్నియును బదార్థము లెట్లు దెలిపితి వ్యాప్తి వకుంతివడయ వైతి
వొగి నపూర్వార్థక మొందితి వేగతిఁ బ్రాభాకరచ్ఛాయఁ బడయ వైతి
పురుషమోహతి నెట్లు లోనరంగఁజేసితి సత్ప్రకాశముఁ జేయఁజాల వైతి
కాదు తెలివిఁ బడవిభాగంబు సేయ, వ్యాకర్ణవేత్తవై యెట్లు వలలి నీపు
జగతి నెన్నఁగ నీవతిజడఁడ వయ్య, నహహ యెట్లు కళానిధి వైతిచంద్ర!

గీ. చంద్ర సన్నాల్గవర్తి వై జరుగునీకు, సత్ప్రకాశంబు సేయఁగఁ జనదె చెపును
సరవి దప్పుగఁ బలికితి సత్ప్రకాశ, మిలఁ దమోగ్రస్తునకు నెట్లు గలుగ నేర్పు.

గీ. అకట పడదర్శనమ్ము కరాగ్రమునన, యున్న దని చంద్ర యేటికి నుల్లసితెడు
సంధివేళలడమము చు సరముగాఁగఁ, బ్రకృతిభావంబె తెలియఁగఁబడదునీకు

గీ. మకజాతారి సంతాపపదమ వగుట, వాసికెక్తెను నీకళావత్స మెన్న
నకటకట నీపు జడభావమందియుండి, యరసిచూడ మహత్త్వంబువంది తెల్లు!

గీ. మునిది నికానహాయత మెలఁగ ననుచు

సామ్యవైరంబుచే బాధ సంఘటింపఁ

జనునె పద మాద్యము హరిద్ర నొనరఁ బలుక

శబ్దమాలే సమాయాతసమతఁ గంటె.

౭౩

గీ. †వతివబాధక గుణవర్గణంబులోన, గణన గొనలేవు మునుడలఁ గ్రూచ నీపు
అరసి చూడంగనిది చిత్రమయ్యెనెట్లు, లవని నిన్నుఁగళావంతుఁ డనింబుధులు

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెలుగుాధము
రజయు	స ప్రవేశే	ప్రవేశించుట
రజలు	అ విగ్ధమన	బయలుపెట్టుట
	ఇ యేచ	ఇయపడుట
రజమిడు	స ప్రాప్తునే	గిరిగిరిక్రిక్కిరించుట
రజిగొను	అ ఉత్కృష్టే	ఉత్కృష్టపదవుట
రజమఃసోచ్	స సమ్యగంతఃప్రవేశే	అప్పుగా లోను ప్రవేశించుట
రలః	స స్థరణే	స్థరించుట
	విచారేచ	విచారించుట
రలఃకు	అ ఇయే	ఇయపడుట
రలఃగు	అ అవసర్పణే	అలఃగుట
	స వ్యవహాశనచ	పోగొట్టుట
రలరు	అ శోభాయాం	శోభించుట
రలిన్పు	అ వల్లవోత్పత్తౌ	వల్లదించుట
రలపెట్టు	స ఆరంభే	ఆరంభించుట
రలపడు	అ కార్యాతిప్రవేశే	విక్రియియఁబనిలో ప్రవేశించుట
రలపోయు	} స యావద్దుఃఖావేదన	ఉష్నదుఃఖ మంతయుఁ జెప్పుకొనుట
రలపోసిగొను		
రల్లడిలు	} అ సంభ్రమే	అల్లుపడుట
రల్లడిల్లు		
రల్లడించు		
రల్లటించు		
రల్లడపడు		
రఘోకొత్తు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
ర్రేప్వ	} స భవనే	భవపరుచేయుట
రప్వ		
రప్రమ	} స ఆమర్శనే	అంతట స్మృతించుట
రప్రమకాదు		
రప్రలు	} స స్మృత్యే	స్మృతించుట
కాఃకు		

ధాతువు		సంస్కృతాధము	తెలుగుగ్రంథము.
తాగు	}	స పానే	పానముసేయుట
త్రాగు			
తాచు		స పాదతాదనే	తన్నుట
తాటించు		స తాల్యాదివాదనే	దప్పుడలు మొదలైనవానిని జప్పు డు చేయుట
తాకు		స నిలీయదర్శనే	పొంచుట
		వివ్వలతాయించ	సాలిసిపోవుట
తార్చు		స ప్రావణే	పొందించుట
తారసిలు	}		
తారసిల్లు		స నిన్విధానే	సమీపించుట
తారసించు			
తార్తాణించు		స నిదర్శనే	నిదర్శనముసేయుట
తారుమారపు		ల వైకల్యే	చెడిపోవుట
తాటు		ల ధావనే	పరుగెత్తుట
		స నిలయనే	వాగుట
		హరణేచ	హరించుట
తాటించు		స ధావనకరణే	పరుగెత్తించుట
తాల్చు		స ధారణే	ధరించుట
		శూర్పాదీనాంతండు	చేట మొదలైనవానిచేర వియ్య
		లాదిఘఫలీకరణాద్య	ము మొదలైన వానియందలి
		పాకరణే	తప్పుడు మొదలైనది పోగొట్టుట
తాఘ		స సహనే	సహించుట
తాలించు	}	స శాకాదిసంస్కారే	కూర మొదలైనవానికిఁ దాలిం
తాళించు			పుచేయుట
త్రాపు		స పానే	పానముసేయుట
తిగుచు		స గ్రహణే	గ్రహించుట
తిట్టు		స శాపే	శపించుట
తిను		స భక్షణే	భక్షించుట

ధాతువు		పంసృతాధము	తెనుగ్గము.
త్రిప్స	}	స పర్యావర్తనే	మర్పించుట
తిప్స		భ్రమనే	తిఱుగఁజేయుట
		అ పిత్తదూషితేచ	పిత్తదూషితమగుట
త్రిష్టురు		అ సంచారే	సంచరించుట
తితుచు		స కార్పణ్యయాచనే	కార్పణ్యముగ యాదించుట
తిరివడు	}	అ మనఃకాలుష్యేణ	మనస్సు కలఁతపొంది తొట్రువడు
తిరుగుడువడు		సంశ్రమే	ట
తిరుగఁబడు	}	అ రోషేణాభ్యుత్థానే	రోషముచేత నెదిరించుట
తిరగఁబడు		మనఃకాలుష్యే	మనస్సునఁ గలఁతనొందుట
		పునరావృత్తే	మర్పి యారంభింపఁబడుట
తిరుగు		అ పర్యావృత్తే	మర్పుట
		సంచారేచ	సంచరించుట
తిఱుగు		అ భ్రమనే	భ్రమించుట, గిఱగిఱఁ దిరిగవని
తిలకించు		స దర్శనే	చూచుట
తివుచు	}	స గ్రహణే	గ్రహించుట
తివియు			
తివురు		స కాంతాయాం	కోరుట
తీడ్చించు		అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తీయు		స గ్రహణే	గ్రహించుట
		చందనాదిఘర్షణే	గంధము నూఱుట
		అపహరణే	అవతలఁబెట్టుట
		అ ప్రణాదివేదనా	తీపుఁదీయుట
		యాంచ	
తీరు		అ నాశే	నశించుట
తీఱు		కార్యాంతరాభావే	వేఱుగాఁ బనిలేని దవుట
		వివాదనిష్పత్తే	వివాదము నిష్పత్త మవుట
		నిష్టాశే	నేర్పరియవుట
		ఋణనివృత్తే	అప్పు నివృత్తించుట
తీవరించు		స త్వరాకరణే	త్వరచేయుట

ధాతువు	సంస్కృతాధ్యక్షు	తెలుగుధాతు.
తుంగు	అ మృతే	చచ్చుట
	శకలీభావేచ	తునియలపుట
తుటాముచు	అ విచ్ఛేదే	విచ్ఛేదముచేయుట
తుడు	స ఆచుర్యనే	తడుపుట
	అన్యతాద్యవసయనేచ	తడి మొదలైనవానిని బోగొట్టుట
తునుగు	అ శకలీభావే	తునియలపుట
	సాహసేచ	సాహసింపుట
తునుము	స శకలీకరణే	తునియలుపేయుట
	మారణేచ	చంపుట
తునియు	అ శకలీభావే	తునియలపుట
	సాహసే	సాహసింపుట
	స శకలీకరణేచ	తునియలుపేయుట
తుచ్చు	అ త్తుతే	తుతముచేయుట
తురుము	స ఫలాదిహ్యాకరణే	ఫలాదులు చూర్ణముచేయుట
తులుము	స పుష్పాదిభాకరణే	పుష్పములను ధరించుట
తుటంగలించు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తులకించు		
తుర్లు	అ గర్వే	గర్వించుట
తుల్లు		
	కార్యాత్యుత్పాదేచ	వనికి మిక్కిలియుత్సాహపడట
తూగు	అ నిద్రాయాం	నిద్రవొందుట
	తులితేచ	తూనికెయ్యపుట
తూచు	స తోలనే	తూనికపేయుట
తూటాచు	స చిద్రకరిణే	చిద్రములగునట్లుచేయుట
తూటుకట్టు	అ చిద్రీధవనే	చిద్రయపుట
తూర్పెత్తు	స	ధావ్యావృద్ధి వ్యవాయాదులు పొడుగుగా నెత్తి యునాతత్తధూర్యా గాలించేత వానియందుండువట్టి ద్యవసయనే చుచ్చు మొదలైనవానిని బోగొట్టుట
తూర్పారబెట్టు		

ధాతు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
తూలు	స అంతఃప్రవేశే	లోకలికిఁ బ్రవేశించుట
తూలు	అ లంబనే	వ్రేలుకాడుట
	పితృద్యున్వాదేనచల నే	పితృద్యున్వాదముచేఁ గదలుట
	బలహీనాచ	బలహీనుండవుట
త్రైక్తాను	స ప్రాప్తే	పొందట
త్రైగు	అ త్రుటనే	భిన్నమవుట
	సాహసేచ	సాహసించుట
త్రైగిందు	అ సాహసే	సాహసించట
త్రైగుదు	స మారణే	చంపుట
	ఛేదనేచ	తెగఁదీయుట
త్రైగుదు	స నిందాయాం	నిందించుట
త్రైగుటరు	అ మృతౌ	చచ్చుట
త్రైంఘ	స ఛేదనే	ఛేదించుట
	అ వైధవ్యస్థాపైచ	వైధవ్యమునుబొందుట
త్రైవ	స ఆనయనే	ఆనయనముసేయుట
త్రైందు	అ నిద్రాయాం	నిద్రించుట
త్రైనిగిందు	స ఆంధ్రభాషయానివ	ఆంధ్రభాషచేత వివరించుట

రణే

త్రైప్విలు	}	అ	స్వాస్థ్యే ప్రమాదనివృత్తేచ	స్వస్థుండవుట ప్రమాదమునుబోగ్నాట్టు కొనుట
త్రైప్విలులు				
త్రైప్వులులు				
త్రైప్వులు				
త్రైమలు	}	అ	చలనే	కదలుట
త్రైరలు		అ	విక్లేషే	విద్విపోవుట
			చలనేచ	చలించుట
త్రైఅలు	}	అ	ఉల్బూతాయాం కృధితక్షీరాదివిష్యం దేచ	ఉల్బూతమవుట కాఁగినపాలు మొదలైనవి పైకిఁ బొంగుట
త్రైలు				
త్రైఅకొను				

ధాతువు		సంస్కృతాధము	తెలుగుగ్రామము
తెలు	}	స కవాటపిధానాద్య	తలుపుమూత మొదలైనవాని
తెలు		ద్వాటనే	నుద్వాటించుట
తెలియు	అ	విదితే	విదితమవుట
తెలిసికొను	స	జ్ఞానే	ఎఱుఁగుట
తెలవాటు	}	అ	నిశాత్యయే
తెల్లవాటు		శ్వేతీభవనేచ	రాత్రి వేగుట తెలుపవుట
తెలిఁగించు	స	ఆంధ్రభాషయావిన	ఆంధ్రభాషచేత వివరించుట
		రితే	
తెలతెలపోవు	అ	ముఖవైవర్ణ్యే	వివర్ణముఁగుడవుట
త్రెఱ్ఱు	అ	పతనే	పడట
తేజరిలు	}	అ	ప్రకాశే
తేజరిల్లు			ప్రకాశించుట
తేఱు	}	అ	ఉద్ధారే
తేఱు			ఉద్ధారముసేయుట
తేరు	అ	వ్యసనాంతగమనే	కడతేరుట
తేలు	అ	నిర్మలీభావే	నిర్మలమవుట
తేలు	అ	జలప్లవనే	నీళ్ళతో పయించుట
		నిష్కృష్టేచ	నిష్కృష్టమవుట
తోక్కు	}	స	పాదనిష్ఠేడనే
తోక్కు			కాళ్ళతోపడుముట
తోంగు	అ	మర్దనేచ	మర్దించుట
		నిద్రామాం	నిద్రించుట
		లంబనేచ	వ్రేలుకాడుట
తోంగిచూగు	స	ముఖమాత్రంప్రసా	ముగముమాత్రముప్రసరింపజేసి
		ర్యదర్శనే	చూచుట
తోంగుండు	అ	శయనే	శయించుట
తోట్రిలు	}	అ	సంధ్రమే
తోట్రిపడు			తడఁబడుట
తోడిఁబడు			

భావము	విష్కృతము	తెలుగుము.
తొడగు	అ అభిముఖాయత్రిధ వన	అభిముఖగా నాయత్తంబుట
	స కవచాదిధారణ	కవచాదులు ధరించుట
	జాగ్రహంధావ	జాగ్రహ సంధించుట
	అరంభేచ	అరంభించుట
తొడుగు	స కవచాదిధారణ	కవచాదులు ధరించుట
తొడరు	అ సంధము	తొట్టపడుట
	స ప్రాప్త	పొందుట
	ప్రసృత	ప్రసరించుట
తొందాను	స పురుపుకః స్త్య రాకరణ	మాటిమాటికెద్దర చేయుట
తొలుకు	అ జలాదీనామవస్త్ర దన	నిశ్చయించుట
తొలుగు	స అరంభే	అరంభించుట
తొన్నుండు	అ శయన	శయించుట
తొరలు	అ సంయోగే	కలియుట
తొరవడు	అ త్వరాయాం	త్వరమొందుట
తొరగు	అ ప్రాప్త	నిశ్చయించుట
తొలుగు	అ విశ్లేష	విచుట
తొలగు	స వినాభావ	విడిదియుంచుట
తొలుగు	స యుద్ధవైముఖ్యేచ	యుద్ధమునందు విముఖుడౌట
తొలు	స పాత్రాదీనాంబలేవ కోధన	పాత్రలు మొదలైనవానిని నీకృత్యో తుద్ధిచేయుట
	దా ర్వాజారంధ్ర కరణచ	కొయ్య మొదలైనవానియందు తొ లుచుట
తొలుకరించు	అ వర్ణారంభే	వర్ణారంభము సేయుట
తొల్లరించు		
తొలకరించు		

భాతు		సంస్కృతార్థము	తెలుగుభాష.
తోవృ	౧	స ఖనన	ఖననముసేయుట
తోకొను	స	సహనయన	వెంటఁబెట్టుకొనుట
తోగు	అ	నిద్రాయాం	నిద్రించుట
తోమ	అ	స్మరణ	స్మరించుట
తోమ	స	అవనోదన	అవలికిఁబోఁతేయుట
తోడు	స	కూపాదిజలోద్ధరణ	బావిమొదలైనవానిలో నుండినీళ్లు మొదలైనవి తైటికిఁదీయుట
తోడుకొను	౧	వ్యర్థపహదానేచ	వ్యర్థముగ నిండుగవిచ్చుట
	అ	అరక్షే	పాలుపేరుట
	స	సహనయన	వెంటఁబెట్టుకొనుట
		కూపాదితోజలోద్ధరణ నేచ	బావిమొదలైనవానినుండి నీళ్లు తైటికిఁదీయుట
తోతెన్	స	అనీయాగమనే	పిలుచుకనచ్చుట
తోతెంచు	అ	అగమనే	నచ్చుట
తోపాడు	స	నోదనే	తోయుట
తోము	స	పాత్రాదిఘృతస్థాదివా ఘర్షణ	పాత్రాదులయందు బూడిద మొద లైనవానిచేతఘర్షణముసేయుట
		తైలేనాంగమర్దనేచ	తైలొదులచేతదేహము చమురుట
తోయు	}	స అవనోదన	అవలికిఁబోఁతేయుట
తోయు			
తోలు	స	పశ్యాదిప్రాదిత భావనకరణ ప్రస్థాపనేచ	పశ్యాదుల నావలఁ బోఁతేయుట కరుగర్తించుట కంపుట

ద

దక్కు	అ	స్వవశిభావ	స్వవశమువుట
దక్కును	స	గోపన	దాచుట
దగ్గు	అ	కాస	కాసముసేయుట

ధాతువు		సంస్కృతాధము	తెనుంగధము
దంగు	అ	ముసలభూతేన ప్రీహ్య రోకంటిపోటున వడ్లు మొదలైనవి	
		దీనాంవైతుష్యే	పొట్టవీడినవౌట
దంచు	స	అవహననే	ప్రీహ్యదులను రోకంటగుప్పట
దండెత్తు	అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
దద్దటిల్లు	అ	సంశ్రమే	తొట్టపడుట
దద్దరించు	}	దద్రురోగే	దద్దురుగలదవుట
దద్దరించు			
దందనచేయు	అ	వృథాకాలయాపనే	వ్యర్థముగాఁ గాలముగడుపుట
దబాయించు	స	తర్జనే	బెదరించుట
దరికొను	అ	దాహే	కాలుట
దళమెత్తు	అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
దాకొను	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
		ఁలీయావస్థానేచ	దాఁగియుండుట
దాక్ష్టాను	స	ఁలీయావస్థానే	దాఁగియుండుట
దాఁగు	అ	నిలయనే	అగపడకయుండుట
దాఁచు	స	గోపనే	గోపనముసేయుట
		పాదాదిప్రసారిణేచ	కాళ్లు మొదలైనవిదాఁపుట
దాఁజలించు	}	సన్నిధానే	సమీపించుట
దాయు			
దాపు	స	పాదాదిప్రసారిణే	కాళ్లుదాపుట
ద్రాపు	స	నోదనే	తోయుట
దిగు	అ	అవతరణే	అవతరణముసేయుట
		అవాసకరణేచ	అవాసముసేయుట
దిగాలుపడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
దిగవేయు	స	కర్తవ్యేధ్యేతవ్యేవా	చేయువలసినదానిలోఁగాని చడవ
		మధ్యే కించిత్పరి	వలసినదానిలోఁగాని నడమఁ
		త్యాగే	గొంచెము విడిచిపెట్టుట
దిగఁదుడు	అ	దృష్టిదోషవారణా	దృష్టికిదిగఁదుడుచుట
		యహఃప్రాజలాదీ	
		నాంధ్రమణే	

ధాతువు		సంస్కృతాగమ	తెలుగుగమ.
దిగఁబడు	అ	పంకాదావధోగమ నే	బురద మొదలైనవానిలోక్రంగుట
దిట్టపడు	అ	నిష్టరే	నిష్టప్టమపుట
దిద్దు	స	లిఖితలిపివ్యభ్యాసా	వ్రాసినవ్రాతలో నేర్చుటకు మరల
		యపునల్లేఖనే	వ్రాయుట
		తీలకాదీనాం సమ్య	బొట్టు మొదలైనవానిని తెస్సగాఁ
		క్తరణేచ	తేయుట
ద్రీమరు	అ	సంచారే	సంచరించుట
దీకొను	స	కలహఃభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
దీటుకొను		సామ్యే	సరియపుట
దీవించు	స	ఆశీర్వాదే	ఆశీర్వాదముసేయుట
ద్రుంగు	అ	న్యూనతాయాం	తిక్తువపుట
దగ్ధపడు గ్రా	అ	మనోవ్యసనే	మనస్సున వ్యసనపడుట
దున్ను	స	కృషే	కృషిసేయుట
దుముకు	అ	ఉర్ధ్వాదధఃస్వైర	స్వేచ్ఛచేతను మీఁదినుండి క్రిందికిఁ
		పతనే	బడుట
		ఉత్ఫుల్లత్యపతనేచ	ఎగిసిపడుట
దురటిల్లు	స	మనోదుఃఖే	మనస్సున దుఃఖపడుట
దువ్వు	స	కేశప్రసాదనే	వెండ్రుకలు నివ్వుట
		ఆమర్శనేచ	అంతటఁ దడవుట
దువొలించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
దుసికిలు	అ	స్రంసే	జాటిపోవుట
దూకొను	స	అంతఃప్రవిశ్యాగ	లోపలికిఁజొచ్చి వచ్చుట
		మనే	
దూకు గ్రా	అ	ఉర్ధ్వాదధఃస్వైర	స్వేచ్ఛచేతను మీఁదినుండి క్రింది
		పతనే	కిఁ బడుట
		ఉత్ఫుల్లత్యపతనేచ	ఎగిసిపడుట
దూయు		స్రంసే	జాటుట
		పరాధనే	పరాధమించుట
		ముష్టి నాశాఘాది	విడికిట నాకులు మొదలైనవిదూ
		తః పత్రాదికర్షణేచ	యుట

భాత	సంస్కృతాధు	తెలుగుధు
మారు	స అంతః ప్రవేశే నిందాయాంచ	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట నిందించుట
రైల్దను	స అభ్యుత్థాన	ఎదిరించుట
తెప్ప	స దోష ప్రత్యభిజ్ఞ పనే	తప్పులెత్తిపొడుచుట
తెబ్బటించు తెబ్బడించు	స తాదన	కొట్టుట
త్రెయ్య	అ త్రైధీభావ	తెగుట
తెల్లించు	స ఉష్ణానామపాంస మీకరణ	వేడినీళ్లు పాట్లు చేయుట
జేకు	అ ఉపవిశ్యాపసరణ	కూర్చుండి జరగుట
జేవిరించు గ్ర	అ కార్పణ్యయాచ వావస్థానే	కార్పణ్యయాచనచేయుచు నుండుట
జేత్ర	స హస్తేనబలలోదన	చేయిపెట్టి నీళ్ళుకలియఁజూచుట
జేత్రించు జేవరించు జేవిరించు	అ కార్పణ్యయాచ వావస్థానే	కార్పణ్యయాచనచేయుచు నుండుట
దొంగిలు దొంగిలించు	స క్షేయ	చూర్యముచేయుట
దొప్పదోగు	అ వజ్రనే	మునుగుట
దొబ్బు దొబ్బు	స పతనవోదన	పడఁద్రోయుట
దొరయు	అ పామ్య శోభామూంచ	సరియాల శోభించుట
దొరలు దొర్లు	అ పర్యుల్లుతనే అవాక్పరణ మృతౌచ	పొర్లుట తలక్రిందుగాఁబడుట చచ్చుట
దొర్లుకాదు	అ పర్యుల్లుతనే	పొర్లుకాదుట

ధాతు		మధ్యకాదు	తెలుగులు
దొరకాదు	ప	ప్రాప్తి	పొందుట
		ఆరంభేద	ఆరంభించుట
దొరుక్కును	స	ఆరంభే	ఆరంభించుట
దొనుగు	}	లాభే	ఁభించుట
దొలుగు		దృష్టేద	అగవడుట
దోగు	ప	భవవదిశేష	దోగుడుపాఱతోనైవ్వట
దోగు	అ	అప్రీధానే	తడియుట
		జానుచంక్రమనేద	పిల్లకాయమోఁకాల్గతోవడచుట
దోఁగాదు	అ	జానుచంక్రమనే	పిల్లకాయమోఁకాల్గతోవడచుట
దోయ	ప	బలాదవహారే	కొల్లపెట్టుట
దోపు	ప	అవసూహానే	గుద్దిపెట్టుట
దోయిరించు	అ	పావాయాంబరి	గ్రాసుటకై దోసిరిపట్టుట
		కరణ	
దోరు	ప	మృతే	చచ్చుట
		ఏకత ఆవమనేద	ఒకరుట
దోరగిలు	}	ఏకత ఆవమనే	ఒకరుట
దోరగిల్లు		ఫలహాపాశేద	కొంచెముగఁబాడుట
ధామరవను	అ	పరితాపే గ్రా	పరితపించుట
న			
దక్కు	అ	నిలయనే	దాగుట
దగు	అ	హాసే	వత్సలుట
దంగు	అ	వాసిగయోద్ధా	ముక్తుతోమోటులాడుట
		రణే	
దన్	ప	విప్రభే	నమ్ముట
		ఆలస్యేద	ఆలస్యమానేయుట
దంజ	ప	అనివృత్తోదనే	అనివృత్తుగాఁబోయియుట
దంజొను	ప	అవదంతే	అన్నమువకువహాయము దొలుఁగాయి
			మొదలైవది తినుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	రెవెన్యూగర్థము.
నట్టుకొను	అ	స్థానానిమోక్షే	తావువిడువకయుంచుట
నట్టువడు	అ	కార్యవిఘాతే	పనిసాగకపోవుట
నట్టుచేయు	అ	ఆలస్యే	ఆలస్యముసేయుట
నడు	అ	పాదన్యాసే	అడుగులువట్టుట
		గమనే	పోవుట
		భవనేచ	అవుట
నడుపు	స	అక్షవ్యాపారే	సాగటాలు మొదలైనవానినికచ్చుట
		భావనాయాంచ	కావలసినదానిని గావించుట
నడిపించు	స	అక్షవ్యాపారే	సాగటాలు మొదలైనవానినికచ్చుట
		భావనాయాంచ	కావలసినదానిని గావించుట
		పదన్యాస	అడుగులు పెట్టించుట
		ప్రయోజనేచ	
నడతెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
నత్తమిల్లు	అ	శయనే	శయించుట
నత్తు	అ	పవనవ్యాధినాసం	నత్తిచేతఁ దవఁబడి మాటలాడుట
		భ్రమికై	
ననము	}	పుష్పోత్పత్తే	పుష్పించుట
ననచు		పల్లవోత్పత్తేచ	పల్లవించుట
ననుపు	అ	భక్షితస్యదేహస్థా	భక్షింపఁబడ్డవస్తువు దేహమునకు
		తికూల్యాభావే	బ్రతికూలినపనిదగుట
నములు	}	చర్యనే	చర్యణముసేయుట
నములు			
నమ్ము	స	విస్రంభే	విశ్వసించుట
నరియు	అ	పలితే	తలముదిమిచేత శుక్లకేశముగుట
నలుకు	స	ఛేదనే	కత్తిని ఛేదించుట
నత్తాడు	అ	సంచారే	సంచరించుట
నలుచు			

భామ		మొదటిభాగము	మొదటిభాగము
మలగు	}	అ అవధ్యంశే	చూడమవుట
నలియు		రోగపీడాయాంచ	రోగపీడితుండవుట
నవయు	}	అ రోగపీడాయాంచ	రోగపీడితుండవుట
నలియు			
కర్మ	అ	హాసే	నగుట
	న	అవహాసే	అవహాసమునెయ్యట
ననగొట్టు	అ	అసమ్యక్కావిప్రలాసే	సమ్యక్తేక నేమాలు విరుద్ధపు మాటలాడుట
వాకు	న	కవ్యయాశేహాసే	వాలకచేత శేహావము చేయుట
వాచకొను	న	అవహాసే	అవహాసించుట
వాటు	న	అంకురాదిప్రతిరోపణే	మొక్కలు మొదలైనవి వాటుట
		బాగాదివేధన	బాగాదులచేత స్రవ్యుట
	అ	విశ్లేష	బాగాదులు స్రవ్యకొనుట
వాటించు	న	అంకురాదిప్రతిరోపణ	మొలకలు మొదలైనవి వాటుట
		గంధిగణ	శేయుట
		బాగాదివేధన	బాగాదులు స్రవ్యకొనేయుట
వాచాలు	అ	లంకయే	లంకీనుండవుట
వామ	అ	అలవిహాసే	విశ్వలో మంచుట
విక్రమవామ	అ	అవివతావహాసే	వంగికయుండుట
విక్రమ	}	అ ఉప్పుతావహాస	పొడుగవుట
విగుడు			
విగడవమ్మ	న	చూరతఃపాదప్రపాదనే	చూరముగా నాశ్వురారవుట
విగ్గు	అ	కార్యవిర్యాహే	కవి నిర్వహించుట
విందు	న	పూరణే	పూర్తిసేయుట
విట్టనాడు	అ	ఉద్వేగన	ఉప్పొంగుట
విండు	అ	పూర్ణ	పూర్ణమగుట
వింపించు	}	న పూరణ	పూర్తిసేయుట
వింపు			

ధాతువు		సంస్కృతాధము	తెలుగుగఱము.
నిభాయించు	గ్రా	అ నిర్వాహే	నిర్వహించుట
నిట్టినీలుగు		అ భృశతనుభంగే	నిట్టిలి యొడలువిఱచుకొనుట
నిలు		అ విరామే	విరమించుట-పని నిలిచెనని
		అనుపవిశ్యావస్థానే	కూర్చుండకయుండుట
		అవస్థానే	ఉంచుట
		శేషేచ	నిగులుట
నిలుచుండు		అ అనుపవిశ్యావస్థానే	కూర్చుండకయుండుట
నిలుపు	స	అనుపవేశ్యావస్థాపనే	కూర్చుండకయుండజేయుట
		అవస్థాపనే	ఉంచుట
		అవరోధనే	అడ్డగించుట
		విరమణే	చాలించుట
		శేషణేచ	నిగులజేయుట
నిలువరించు	}	స నిర్వాహే	పని నిగించుట
నిలవరించు			
నివాటించు			
నివ్వట్టిలు	అ	అతిశయే	అతిశయించుట
నివాళించు	స	నీరాజనే	నీరాజనముచేయుట
నివురు	}	స ఆచుర్భనే	అంతటదడవుట-దువ్వెననుట
నిమురు			
నీలుగు	}	స మృతౌ	చచ్చుట
నీల్లు		జృంభణే	ఆవలించుట
		తనుభంగేచ	ఒడలు విడిచికొనుట
నీళ్ళాడు	అ	ప్రసవే	ప్రసవించుట
నుగ్గు	స	చూర్ణీకరణే	చూర్ణముసేయుట
		యథేష్టవాదేచ గ్రా	యథేష్టముగా వాదించుట
నుగ్గాడు	స	మారణే	చంపుట
నుడుపు	స	ఉక్తా	చెప్పుట
నులుము	స	అవధ్యంసనే	చూర్ణముసేయుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగ్రంథము.
నురుముచేయు	స మార్గణే	చంపుట
నులిగొను	స పరివేష్టన	చుట్టకొనుట
నులు	} స ధాన్యాదీనాంపశ్వా దిపాదఘాతే	ధాన్యములను బశ్వాదులకాళ్ళఁ ద్రొక్కించుట
నులుచు		
నులుపు		
నుసలు	} అ మర్తతాయాం	మత్తుగొనుట
నుసులు		
నూఁకు	స కఠగ్రహేణనోదనే	మెడవట్టిత్రోయుట
నూటు	స దృఢదివేషణే	సన్నికంటఁ బేషణముసేయుట
నూట్టు	స ధాన్యాదీనాంపశ్వా దిపాదఘాతే	ధాన్యములను బశ్వాదులకాళ్ళఁ ద్రొక్కించుట
నూలుకొను	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
	జ్ఞప్తాచ	తెలివొందుట
నెక్కిను	స వ్యాప్తే	వ్యాపించుట
నెగడు	} అ వృద్ధా	వృద్ధికొందుట
నెగుడు		
	ప్రవృత్తాచ	ప్రవర్తించుట
నెగయు	అ ఉడ్డయనే	వట్టియెగియుట
నెగ్గు	} స బలాన్నోదనే	బలాత్కారముగఁ దోయుట
నెట్టు		
నెట్టుకొను	అభిముఖసన్నాహే	ఎదురుగా సన్నద్ధుండవుట
నెమకు	స మార్గణే	వెతకుట
నెమురు	స స్నేహమర్దనే	తైలాదులు పట్టించి రాచుట
నెరుము	అ నాడీవేదనాయాం	నరమునొచ్చుట
	స విధ్వాయుధప్రతివే ష్టనేచ	పొడిచి ఆయుధముమెలికవెట్టుట
నెరయు	} స వ్యాప్తే	వ్యాపించుట
నెరియు		
	పలితేచ	పలితమవుట

విషయసూచిక.

౧	గ్రంథవిమర్శనకర్తావిమర్శనము ...	౧౦౩-౧౧౪
	కాశీభట్ట బ్రహ్మచ్యూతాశ్రమిగారు.	
౨	చాటుపద్యములు ...	౧౧౫-౧౧౬
	బ్రహ్మచ్యూతాశ్రమిగారు.	
౩	బాలవ్యాకరణము ...	౧౧౭-౧౧౮
	బ్రహ్మచ్యూతాశ్రమిగారు.	
౪	అంధ దీపరాయశతకము ...	౧౧౯-౧౨౦
	బ్రహ్మచ్యూతాశ్రమిగారు.	
౫	సంస్కృతరాఘవచాంధీవిమర్శనము ...	౧౨౧-౧౩౨
	యాయూర్జి వేంకటాచార్యులగారు.	
	శ్రీరంగం సోమేశ్వరకాశ్రమిగారు	
౬	గ్రంథస్వీకారము ...	౧౩౩-౧౪౨
౭	కాశీదీక్షవాణిగయము ...	౧౪౩-౧౪౪
	అచ్యుతాచారి.	
౮	వేంకటనాథపతిశతకము ...	౧౪౫-౧౪౬
	మంచెళ్ళ కృష్ణకవి.	
౯	పరివర్తన స్తవభాంధాగారము ...	౧౪౭-౧౪౮
౧౦	ధామమాల ...	౧౪౯-౧౫౦
	విష్ణు అచారి.	

పరిష్కృత్యయోజనములు.

తెలంగాణభాష, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి జొంగిండుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిష్కర్తయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై ముఖంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యిక్కిందఁ జొందుపఱచుటయగుచున్నది :—

- i తెలంగాణభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యపహిణముగఁ గ్రంథమును విరచించు పర్యవేష మగువిధమున జోకటి రచించి ప్రచురించుట;
- ii తెలంగాణభాషకు సహితీయేతర భాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు జోకల్యకరణము రచించి ప్రచురించుట;
- iii అధునికశాస్త్ర గ్రంథరచయితలఁ బ్రయోగించుటకుఁ జారిభాషికపదములను నిర్ణయించి విరచించు జోకకల్పకోశమును నిర్ణయించుట;
- iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములయిన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున నవి ప్రథమముగాఁ తెలంగాణదేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;
- v పర్యవేషములనుగూడఁచి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;
- vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్ణయముగఁ బ్రచురించుట;
- vii తెలంగాణభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు జోకపత్రికను ప్రకటించుట;
- viii తెలంగాణవాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁ గాను సాంవత్సరికపథక నేర్పాటుచేయుట;
- ix తెలంగాణ సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశీలన గావించి సాహితోపిక్షములను, సాహిత్యపట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;
- x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట, ఇందుఁ బ్రధానముగాఁ తెలంగాణ గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులగునాద మండవలయును;
- xi తెలంగాణభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు పభివృద్ధికి నుపచరించు పన్నికార్యములను జేయుట.